

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Plissáriková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

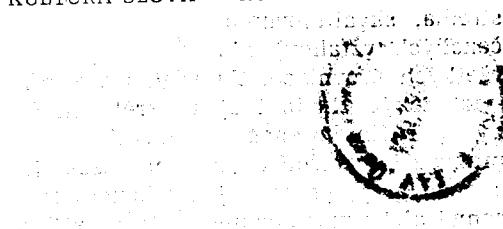
REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 28

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 21 — ČÍSLO 10

OBSAH

PÍCHA, E.: Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie	321
PRAVDA, J.: O niektorých problémoch kartografickej terminológie	326
OROSZOVÁ, D.: Synekdocha a termín	335
FINDA, B.: Plece a rameno	338
GULDAN, A.: Ako pomenovať citlivú časť snímača fyzikálnych veličín	342
HENSEL, K. — KLASOVÁ, D. — MASÁR, I. — MATIS, D. — MATOUŠEK, B. — VILČEK, F.: Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov	346
FERIANG, O.: Slovenské mená dravcov (Falconiformes) sveta II	357
Rozličnosti	
Boutique a butik. K. Hegerová	372
Správy a posudky	
Za profesorom Oskárom Feriancom. I. Masár	373
Zborník z vedeckej konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre. F. Ruščák	374
Poľské základy terminológie. E. Pícha	378
Vzácny odkaz antiky. E. Rísová	380
Nový slovník grécko-latinských zložiek lekárskych terminov. F. Šimón	383
Autorský register časopisu Slovenská reč. S. Ondrejovič	384
Nová publikácia o stravovaní. K. Hegerová	386
Nad stránkami Mladých rozletov. V. Patrás	387

Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie

EMIL PÍCHA

1. Úloha jazykovedy ako vedy o jave najbezprostrednejšie odrážajúcom život spoločnosti objektívne rastie s nárokmami na zefektívnenie riadenia spoločensko-ekonomických procesov. Ak je jazyk najbezprostrednejším javom spojeným s bytím a vedomím človeka a spoločnosti a ak je „lexikálna rovina zo všetkých jazykových rovín najbezprostrednejšie spojená s mimojazykovou skutočnosťou, jej odborná lexikálna časť je tesne spätá s odbornou (vedeckou, výrobnou, výskumnou a ī.) mimojazykovou skutočnosťou“ (Poštolková, 1984, s. 10). To kladie veľké nároky na tú časť jazykovedy, ktorá sa zaobrája jazykovými prostriedkami používanými vo sfére nosnej bázy vedecko-technickej revolúcii, vo sfére vedecko-technického rozvoja.

Podstatnú časť jazykových prostriedkov odborného štýlu tvorí odborná terminológia daných vedných a technických odborov. Pri určovaní problémov, ktoré stoja pred terminológiou ako vedou, možno konštatovať, že pomerne dobre sú rozpracované teoretické otázky termínu a vzťahu termínu a pojmu (porov. Horecký, 1956, 1974), dejín-slovenskej terminológie (porov. Horecký, 1956; Masár, 1985), jazykovedné zásady na tvorbu odbornej terminológie (porov. Horecký, 1956; Masár, 1982). Prijaté sú aj zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie (porov. Zásady..., 1964). Nové problémy vyplývajú z týchto skutočností: rozvoj nových vedeckých a technických odborov (napr. mikroelektronika, humánna genetika), koordinácia spoločensko-ekonomických sústav socialistických krajín a rôznorodosť riadenia sociálnych a ekonomických procesov. Rozvoj vedy a techniky a ich

spoločensko-ekonomických súvislostí (ochrana a tvorba životného prostredia, skvalitňovanie civilizačnej štruktúry, zdokonalovanie spoločenských vzťahov) nie je možný bez medzinárodnej spolupráce na všetkých úrovniach. Tu však treba pripomenúť, že „prenos vedecko-technických hodnôt aj konkrétnych foriem rozvoja je priamo viazaný na reálny prenos informácií, ktorý je s ním tesne zviazaný. Bez prenosu informácií alebo s prenosom jazykovo posunutým alebo nepochopeným je prenos aj najelementárnejších technických hodnôt bezcenný alebo menej cenný“ (Zima, 1980, s. 174).

Z toho možno určiť tieto hlavné úlohy, ktorými sa terminológia bude zaoberať v najbližšej budúcnosti:

1. internacionálizácia a unifikácia terminológie,
2. terminologická kultúra,
3. tvorba a uplatnenie terminológie pri riadení spoločensko-ekonomických procesov,
4. organizácia vyučovania terminológie na vysokých školách,
5. informatizácia terminologického procesu.

2.1. Základným predpokladom akejkoľvek úspešnej kooperácie je to, aby si jednotliví partneri boli vedomí, že komunikujú o rovnakej mimojazykovej skutočnosti. Tento problém pri komunikácii partnerov hovoriačich rôznymi jazykmi nezankne niekedy ani vtedy, keď si zvolia jeden sprostredkujúci jazyk, pretože k nemu pristupujú z hľadiska svojho národného jazyka, a to nielen z gramatického či fonetickejho hľadiska, ale aj z hľadiska pojmového osvojenia skutočnosti a jej slovného vyjadrenia. Tento problém môže pomôcť riešiť dobre koordinovaná internacionálizácia a zjednocovanie (unifikácia) terminológie. Nemožno, pravdaže, v medzinárodnom meradle unifikovať rozlične znejúce termíny, ktoré v príslušných jazykoch už majú stabilizovanú podobu a pozíciu. Treba však dbať o to, aby sa pri nových pojmoch a pri spresňovaní terminológie tvorili termíny v medzinárodnom meradle podľa týchto dvoch zásad:

a) Pre nové pojmy prijímať ako termíny internacionálizmy, t. j. slová založené na gréckych a latinských prvkoch. Ich výhodou je najmä ideologickej nepríznakovosť, značkovosť a europocentrická kultúrnosť. Posledný faktor je však nevýhodou pri tvorbe terminológie v neeurópskych jazykoch.

b) Pri tvorbe termínov zohľadňovať kalkovateľnosť (možnosť do slovného prekladu) a v rámci unifikácie prijímať za kónstituent termínu rovnakú onomaziologickú zložku vo všetkých jazykoch. Takto by sa dalo predísť formálnej rôznosti pri nových termínoch zložených z gréckych a latinských prvkov, ako to je napr. v prípade videotechniky. Základný prístroj sa v angličtine nazýva *video(tape)recorder*, vo francúzštine *magnetoscope*, v ruštine *videomagnitolofon* (v súčas-

nosti sa nahrádza termínom *magnetoskop*, pretože termín *videomagnetofón* nevystihuje daný pojem — skutočne tu nejde o magnetofón, lebo hlavnou funkciou prístroja nie je záznam zvuku). Jednota onomaziologickej zložky vyhovuje aj podmienkam tvorby terminológie v neeurópskych jazykoch, ako ich formuloval indický vedec S. K. Chatterjee.

Internacionalizáciu odbornej terminológie však nemožno považovať ani za úplné prekonanie jazykových bariér vo vede a technike, ani za deštrukciu a splývanie národných jazykov. Internacionálizácia odbornej terminológie „pripravuje pôdu pre budúce riešenie otázky mnahojazykovosti, pretože práve v tejto oblasti sa overujú možnosti syntetizovania jazykových prvkov patriacich k rozličným typom a do rozličných kultúrno-historických oblastí“ (Dorula, 1979, s. 171).

2.2. O terminologickej kultúre možno uvažovať z dvoch strán. Z jednej strany to je pohľad jazykovedca, ktorý kladie do popredia jazykovú stránku termínu, najmä jeho ústrojnosť, a z druhej strany pohľad odborníka v danom vednom odbore, ktorému ide najmä o zaužívanosť a istú komunikačnú konvenciu (tu možno argumentovať aj internacionálnostou, komunikatívnosťou atď.). Za najkritickejšiu možno označiť situáciu v tých odboroch, kde vývoj napriek doslova zo dňa na deň a ktoré navýše majú bezprostredný dosah na masy používateľov výrobkov týchto odborov. S technickým a výrobným zaostávаниím ide ruka v ruke aj terminologická destabilizácia a dezorientácia. Napr. v oblasti videotekniky sa v odbornej tlači objavujú termíny prevzaté z angličtiny, francúzštiny aj ruštiny (*videorekordér — magnetoskop — videomagnetofón, kamkordér — kameraskop — magnetokamera*), pričom ako termín sa prijala najmenej priezračná lexikálna jednotka (*magnetoskop*). Dôležitým prvkom pri uplatnení terminologickej kultúry je oblasť tvorby technických a názvoslovnych noriem v rámci československých štátnych noriem, odborových noriem a noriem RVHP. Napriek tomu, že tieto dokumenty prechádzajú jazykovou úpravou, nie vždy sa odporúčania jazykovedcov rešpektujú.

U používateľov odbornej terminológie možno pozorovať dvojakú tendenciu. Na jednej strane to je snaha o vedomé zvyšovanie pojmovej presnosti a jazykovej kultúry a na druhej strane to je zanedbávanie vecnej a pojmovej presnosti, čo vedie k zníženiu poznávacej (kognitívnej) hodnoty termínu, a zanedbávanie jazykovej stránky termínu najmä v odborných textoch (napr. „termíny“ *servis-periód, outbred, inbriding* namiesto *medzitlivosť, exogénny jedinec, endogamia* či *pribuzenská plemenitba* v chovateľstve poľnohospodárskych zvierat).

Obidve tendencie majú svojich nositeľov. Jestvuje empirická vedomosť o tom, kto sú nositelia týchto tendencií, chýba však materiálne a metodologicky dostačujúco podložená identifikácia negatívnych ja-

vov a záväzné opatrenia na ich odstránenie. Treba sa teda viac zamierať na „sociolingvistické metódy výskumu ako významného spätnoväzbového činiteľa pri kultivovaní jazyka“ (Bosák, 1986, s. 120).

2.3. Intenzifikácia spoločensko-ekonomického rozvoja predpokladá zefektívnenie riadenia a to predpokladá zefektívnenie komunikácie medzi jednotlivými zložkami riadiacej štruktúry. Z hľadiska terminológie ostáva pomerne neobsadenou sféra činnosti spoločenských a hospodárskych organizácií. Dokumentovať to možno najmä tým, že pri jej pomenúvaní dominujú „málo určité, resp. príliš všeobecné slovesá“ (Klabal — Müllerová, 1986, s. 58). Tu sice vystupujú do popredia nejazykové faktory, ale svoju úlohu zohráva aj terminológia, pretože práve široké spektrum logických predikátov pojmovej zložky a množstvo motívov pomenúvacej (onomaziologickej) zložky dovolujú, aby sa pomocou týchto jazykových prostriedkov zakrývali vecne prázdne miesta. Hoci snahy o vymedzenie významov slov označujúcich riadiacu a výrobnú činnosť siahajú do tridsiatych rokov nášho storočia, prikročilo sa ku komplexným projektom až v tomto desaťročí. U nás možno spomenúť už spracovaný projekt *Sústava slovies na používanie v organizačných normách podnikov, účelových organizácií a GR vo VHJ Slovakotex* (porov. Návrh sústavy slovies..., 1984), kde je opísaná sústava slovies s piatimi rovinami a každý termín—pojem je zaradený do vyššieho rodu a presne vymedzený definíciou. (Hierarchicky najvyššie je sloveso *správať sa*, na druhej rovine sú slovesá *viesť* a *vykonávať*, ktoré sa postupne členia, takže na piatej rovine sú presne definované aj najdetailnejšie činnosti vo VHJ.) To bráni ľubovoľnosti vo výklade významovej náplne jednotlivých slovies a utvára podmienky na ekonomickú a právnu analýzu a plánovanie. Problém vzniká pri označovaní tých útvarov, v ktorých nie sú „činnosti vždy úplne vyjasnené alebo majú globálny charakter a nemožno vyhovieť požiadavke na pomenovanie pomocou slovesa, ako je napr. oddelenie bezpečnosti práce, oddelenie riadenia akostí“ (Klabal — Müllerová, 1986, s. 61). Požiadavku jednoslovesnosti na označenie činnosti týchto pracovísk kladú pracovníci zaoberajúci sa automatizovaním spracúvaním dát a čiastočne ich podporuje podnikový úzus, v ktorom možno zaznamenať profesionalizmy označujúce činnosť týchto útvarov, napr. *rozpočtovať*.

Konečný efekt riadiaceho procesu v podniku je realizovaný v produkte. Najefektívnejším kritériom kvality produktu je jeho žiadanosť na trhu. Tá sice vyplýva predovšetkým z úžitkovej hodnoty produktu, ale zanedbateľná nie je ani jazyková stránka, kde vystupujú tri aspekty:

a) poznanie a dodržiavanie odbornej terminológie pri projektovaní a produkcií,

b) jazyková a vecná správnosť dokumentácie dodávanej s výrobkom (najmä s ohľadom na realizáciu výrobku na zahraničných trhoch),
c) účinnosť propagácie.

2.4. Z toho, čo sme doteraz uviedli, vyplýva, že pri zefektívňovaní spoločensko-ekonomických procesov môže vykonať veľa aj odborná terminológia, najmä v oblasti terminologizačných procesov a v oblasti prekladateľsko-tlmočníckej aplikácie, kde sa objavujú ďalšie problémy. Ak chceme zlepšiť kvalitu terminologickej práce a jej prekladateľsko-tlmočníckej aplikácie, treba problematike terminológie venovať sústavnú pozornosť už pri štúdiu na vysokej škole. To nastaľuje dve konkrétné úlohy:

a) V nefilologických odboroch prehĺbiť jazykovú výchovu najmä so zameraním na odborný štýl a základy terminológie a utvoriť podmienky na trvalú konfrontáciu slovenských a cudzojazyčných odborných textov u študentov (porov. Kačala, 1987).

b) Vo filologických odboroch zaradiť do študijného plánu jednosemestrálny kurz základov terminológie. To však znamená nie jednoduché pridanie učebnej látky, ale prehodnotenie súčasného stavu a rekonštrukciu študijných odborov. (Taký luxus, ako je faktická reduplicácia dvoch predmetov pod iným názvom */biológia dieťaťa a dorastu — školské zdravotníctvo*) zakončených navyše riadou skúškou, príp. vytváranie obrovského časového priestoru na dejiny cudzích jazykov nesúvisiacich s našim územím v učiteľských odboroch, t. j. v obidvoch prípadoch predmetov, ktorých prínos pre prax je minimálny, si môže dovoliť máloktočný školský systém.) Predpokladá to, samozrejme, aj novú učebnicu základov terminológie, pretože posledná príručka *Základy slovenskej terminológie* od J. Horeckého má už vyše 30 rokov a za ten čas sa vývin terminológie nezastavil.

2.5. Ďalším predpokladom zefektívnenia terminologizačného procesu je jeho prechod na vyspelú informatickú základňu. To predpokladá vytvorenie terminologickej banky, ktorá by okrem termínov, ich definícií a cudzojazyčných ekvivalentov zahŕňala aj grafické zobrazenie, synonymá, príp. ďalšie údaje, ktorých potreba sa ukáže.

3. Záver. Vyslovili sme sa k niektorým najaktuálnejším problémom terminológie v súčasnosti. Na ich riešenie je potrebná medzinárodná koordinácia terminológie, kvalitný sociolingvistický výskum a informatizácia terminologizačného procesu, ako aj príprava študentov vysokých škôl na prácu v tomto odbore.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

- BOSÁK, J.: Prognózovanie a jazykoveda. Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 113—123.
- DORULEA, J.: Vedecko-technická revolúcia a jazyk. Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 165—176.
- HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.
- HORECKÝ, J.: Obsah a forma termínu. Kultúra slova, 8, 1974, s. 321—324.
- KAČALA, J.: Spoločenské dimenzie jazyka a jazykovedy. Kultúra slova, 21, 1987, s. 97—101.
- KLABAL, R. — MÜLLEROVÁ, O.: Názvy podnikových činností a jejich úloha v řídícím procesu. Naše řeč, 69, 1986, s. 57—64.
- MASÁR, I.: Slovenská jazykoveda a odborná terminológia. Kultúra slova, 16, 1982, s. 326—333.
- MASÁR, I.: Slovenská terminológia v rokoch 1945—1985. Kultúra slova, 19, 1985, s. 129—139.
- MASÁR, I.: Jazyková a terminologická kultúra. Kultúra slova, 20, 1986, s. 135—144.
- Návrh sústavy slovies na používanie v organizačných normách podnikov, účelových organizácií a GR vo VHJ Slovakotex. Praha, Videopress MON — Servis pro organizaci řízení 1984. 83 s.
- POŠTOLKOVÁ, B.: Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny. Praha, Academia 1984. 123 s.
- Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 129—143.
- ZIMA, P.: K otázce vzťahu jazyka a společnosti v Africe a Orientě. In: K marxistické metodologii v jazykovědě. Praha 1980, s. 167—178.

O niektorých problémoch kartografickej terminológie

JÁN PRAVDA

1. Terminológia vednej disciplíny do značnej miery odzrkadluje jej úroveň. Malý súbor termínov spravidla poukazuje na úzky rozsah problematiky disciplíny alebo na to, že je iba v začiatocnom štádiu formovania. Veľký súbor termínov poukazuje zasa rozvitosť, šírku problematiky disciplíny. Ustálenosť termínov signalizuje bud' stagnáciu disciplíny v danom období, alebo na dobrú rozpracovanosť jej problematiky v niektorom z minulých období. Neustálosť termínov, časté zmeny v ich zmyslovom obsahu sú zasa svedectvom búrlivého rozvoja alebo preorientúvania sa danej oblasti poznania.

Aplikácia týchto hľadísk v kartografii poukazuje na to, že ide o mladú, rozvíjajúcu sa disciplínu — čo aj zodpovedá stavu vecí. Ter-

minologické problémy začala prežívať výraznejšie iba súčasná generácia kartografov. Potvrdzuje to naliehavnejšie nastoľovanie tejto problematiky v jednotlivých štátach — i na pôde *Medzinárodnej kartografickej asociácie* (ICA) — pred približne dvoma desaťročiami.

U nás existujú (a práve z tohto posledného obdobia pochádzajú) tri druhy významných terminologických pomôcok:

a) české a slovenské výkladové slovníky, spomedzi ktorých prvým bol *Výkladový geodeticko-kartografický slovník* M. Kučera (1964) s vyše 3400 termínmi (heslami), ďalším bola *Slovenská kartografická terminológia* (pracovné vydanie, ďalej SKT) s vyše 1400 termínmi (1972). Katedra mapovania a pozemkových úprav Stavebnej fakulty SVŠT spracovala *Príručný kartografický slovník* (1979; ďalej PKS) s vyše 1000 termínmi, Geografický ústav SAV pripravil *Príručný slovník tematickej kartografie* približne s 200 termínmi a s vyobrazeniami, VÚGTK Zdiby vydal *Slovník geodetického a kartografického názvosloví — kartografia* a podobný slovník pripravuje i VÚGK v Bratislave.

b) *Mnohojazyčný slovník technických termínov v kartografii* (1973) s vyše 1200 termínmi, ktorý vyšiel z iniciatívy ICA. V súčasnosti je pripravené jeho 2. vydanie.

c) Štátne normy: ČSN 73 0406 — *Názvoslovie v kartografii* (158 termínov), s ľahou súvisiacou ČSN 73 0402 — *Názvosloví mapování* (102 termínov) a niektoré ďalšie ČSN. V najbližšom období vyjde súborná ČSN geodetického a kartografického názvoslovia.

Kartografická terminológia — práve preto, že je na začiatku svojho formovania — má v súčasnosti celý rad problémov. Zastavíme sa len pri niektorých, pričom rozlišujeme problémy, ktoré majú širší (medzinárodný) charakter, a problémy, ktoré sú rýdzo naše, československé.

2. Vydanie *Mnohojazyčného slovníka technických termínov v kartografii* (ďalej MSTTK) bolo záslužnou prácou príslušnej komisie ICA pod vedením prof. E. Meynena z NSR a kolektívu, ktorý zabezpečoval prípravu obsahu tohto slovníka v štrnástich jazykoch (vrátane slovenčiny a čeština), pričom výklady jednotlivých termínov sú uvedené len v piatich hlavných rečiach: nemecky, anglicky, španielsky, francúzsky a rusky.

Už z porovnania výkladov termínov v jednotlivých hlavných rečiach sú evidentne národné, resp. regionálne rozdiely v pojmovom (zmyslovom) obsahu jednotlivých termínov. Všimnime si aspoň niektoré z nich:

2.1. *Kartografia* je podľa nemeckého výkladu „veda, technika a umenie vyhotovovania máp“, podľa anglického výkladu „umenie, veda a technológia vyhotovovania máp“, podľa španielskeho a francúzske-

ho výkladu „súbor vedeckých, umeleckých a technických štúdií a operácií vedúcich k vyhotoveniu máp“ a podľa ruského výkladu „veda o mapách ako o osobitnom spôsobe zobrazovania skutočnosti, o ich vyhotovovaní a využívaní“, ktorý je veľmi blízky definícii K. A. Sališčeva (1982) „veda o geografických mápach, o metódach ich vyhotovovania a využívania“.

Zo všetkých výkladov a definícií možno usúdiť iba to, že kartografia je veda (to sa však nedokazuje), že je to súčasne aj technika (technológia) vyhotovovania máp, ale vznikajú hned pochybnosti o tom, či je to aj umenie, o tom, prečo španielska a francúzska jazyková oblasť znižuje vedecký charakter kartografie na súbor štúdií a operácií, ďalej prečo v ZSSR má silné zázemie tvrdenie, že kartografia je veda o mapách (dokonca podľa K. A. Sališčeva len o geografických), keď je známe tvrdenie A. F. Aslanikašviliho (1968), že kartografia nemôže byť vedou o mapách, lebo mapa nie je predmetom, lež výsledkom kartografického poznávania skutočnosti. V práci (1974) dodáva: „Nevyvrátilné citovo-pozorovateľské tvrdenie, že *kartografia* je veda, ktorá skúma mapy ľubovoľnej tematiky, metódy ich vyhotovovania a využívania, zatienilo v našom vedomí objektívne existujúci predmet poznania kartografie, ktorý sa vyjadruje všetkými mapami bez výnimky...“.

Vo vymedzeniach kartografie naozaj ostávajú nevysvetlené otázky: čo je predmet kartografie vo všeobecnosti a či tento predmet je zhodný s predmetom (témou?) máp; patrí problematika využívania máp do kartografie, alebo nie, ak áno, v akom rozsahu? Dokiaľ nebudú vyjasnené tieto a ešte ďalšie zásadné otázky, nebude možné zostaviť výklad alebo definíciu kartografie v nijakom jazyku, v nijakom výkladovom slovníku na takej úrovni, ktorú by sme mohli označiť za vedeckú. Napriek týmto nevyjasneným otázkam sa mapy naďalej tворia a vydávajú, a to v čoraz väčšom množstve a sortimente. Z toho možno vyvodíť len jeden záver: vyhotovovanie, existencia máp je objektívny fakt, trvalý proces v činnosti civilizovaného človeka, spoločnosti, ale tvorivé, vedecké osvojenie tohto procesu je ešte stále pred nami.

2.2. Termín *metakartografia* prevzali všetky hlavné (výkladové) jazyky v MSTTK podľa Bungeho interpretácie Hägerstranda (1967) a prisudzuje sa mu význam „pojem teoretickej kartografie pre výskum vypovedacích možností mapy v porovnaní s nekartografickými vyobra-zovacími prostriedkami, ako sú obraz (fotografia), graf, jazyk (opis), matematický výraz ap.“. V tomto zmysle sa tento termín uvádzá aj v našej SKT, ale už v PKS možno pozorovať odklon od tohto prvotného výkladu a za metakartografiu sa považuje časť teoretickej kartografie (kartológie), do ktorej patria všeobecnoteoretické, všeobecnometodo-

logické, axiomatické (definičné), terminologické, klasifikačné a iné podobné problémy kartografie. A. F. Aslanikašvili (1974) pod metakartografiou rozumel všeobecnú teóriu kartografie (t. j. celú teoretickú kartografiu) a nazdával sa, že má zjednocovať do jedného logicko-metodologickeho systému všetky časti kartografie a zdôvodňovať miesto kartografie vo všeobecnom gnozeologicom systéme vied (Aslanikašvili, 1968). Podľa neho sa má metakartografia zaoberať vedeckými problémami, ako sú: predmet, metóda a jazyk mapy. S týmto názorom súhlasí, ale súčasne i polemizuje A. A. Lutýj (1985), keď tvrdí, že koncepcia metakartografie nie je bez protirečení. L. Ratajski (1972) sa tiež odklonil od Bungeho názoru a metakartografiu považoval za teóriu, ktorá sa zaoberá metódami a špecifikou kartografického prenosu informácií v porovnaní s inými družmi chorologického prenosu informácií.

Predpokladáme, že o význame (obsahu) tohto termínu sa ešte dosť dlho bude diskutovať najmä na medzinárodnom poli.

2.3. Podľa MSTTK sa *teoretická kartografia* (ale bez paralely s termínom *kartológia*) vysvetluje ako „časť kartografie, ktorá sa zaoberá metódami projektovania (prípravy) a tvorby mapy“ (nemecký, anglický, španielsky a francúzsky výklad), ale podľa ruského výkladu je to „skúmanie a rozpracúvanie teórie kartografického zobrazovania, metód a procesov tvorby a využívania máp“.

V SKT sa objavil výklad „časť kartografie, ktorá sa koncepcne zaoberá výberom spôsobov a údajov pri spracúvaní obsahu máp“. Bez ďalších komentárov považujeme toto vymedzenie za nedostatočné, lebo zužuje pojem teoretickej kartografie len na oblasť metodiky spracovania obsahu mapy. Lepšie je znenie výkladu v ČSN 73 0406: „časť kartografie zaobrajúca sa teoretickými a metodologickými otázkami kartografie“.

V medzinárodnom desatinnom triedení (knižničných a informačných fondov) je teoretická kartografia zaradená pod číslom 528.91 a obsahuje: metodiku zostavenia mapy, problematiku autorských originálov, kartografických sietí, generalizácie, mierok, formátov a pod.

Podľa PKS sa u nás začalo dávať znamienko rovnosti medzi termíny *teoretická kartografia* a *kartológia*, čo má svoju logiku, ale škoda, že tam výklad chýba. L. Ratajski pod kartológiou rozumel vedecko-výskumnú oblasť kartografie, ktorú pokladal za synonymum teoretickej kartografie. Potial by to bolo v poriadku, keby to Ratajski (1972) neboli spochybnil svojím názorom na štruktúru kartológie: podľa neho sa skladá z teórie kartológie, t. j. z metakartológie (konkrétnejšie z metodológie kartológie), zo systematiky, typológie, definícii a kartografickej terminológie — čo sa viac blíži k nášmu chápaniu metakartografie —, ďalej z teórie kartografického prenosu informácií,

z náuky o mapách a z kartografickej metodiky (z metodiky kartografického vyjadrovania a spracúvania máp).

Túto Ratajského koncepciu kartológie kritizoval A. M. Berlant (1975), ale napriek tejto kritike tak sám A. M. Berlant, ako aj po ňom V. B. Sočava našli a vyzdvihli v tejto koncepcii aj kladné stránky. Nedávno sa ku kladom Ratajského koncepcie kartológie vyjadril i A. A. Lutuj (1985), hoci aj on zdôraznil, že obsahuje rad sporných a nedostatočne vysvetlených tvrdení. Takýto rozporný prístup k mnohým, a teda i teoretickým novotám v kartografii je typický: veľká časť nástupcov teoretického dedičstva z minulosti v oblasti kartografie buď nekriticky preberá niektoré atraktívne názory (ako to bolo napr. s teóriou komunikácie), alebo bez váhania kritizuje nedostatky, nerozvinuté tvrdenia, hoci konštruktívnejšie by bolo nadviazanie v zmysle konštruktívno-kritického prístupu. Rozvoj ideí, teórií v žiadnej oblasti ľudskej poznania neprebiehal a neprebieha priamočiaro, história je plná revízií názorov, obratov a nadvádzovania na dobré myšlienky, čo zohralo pozitívnu úlohu. Aj idey W. Bungeho (metakartografia), aj idey L. Ratajského (kartológia) treba považovať za cenné a rozvinutiahodné, pretože ani jeden, ani druhý v danom čase nemohol, resp. neboli schopní povedať viac.

Krátko sme sa dotkli iba troch kartografických termínov. Podobných prípadov je na desiatky a všetky sú viazané na medzinárodný, svetový vývoj poznania v kartografii. Napríklad dobre sú známe rozdiely v chápání termínov v rôznych štátach alebo jazykových oblastiach pri kartodiagrame, kartograme, bodovej metóde, areálovej metóde, pri spracúvaní mapy, tvorbe mapy, jazyku mapy a v celom rade ďalších termínov.

3. V rámci ČSSR existuje veľa odlišných prístupov v chápání mnohých kartografických termínov. Nejde teda o rozdielnosť v ich znení či písaní, lež o rozdielnosťi v chápani ich pojmového (zmyslového) obsahu, významu.

Napríklad medzi našimi kartografiemi (ale i medzi odborníkmi z iných disciplín majúcich niečo spoločné s kartografiou) sa nejednotne chápe rozdiel medzi tvorbou mapy a spracúvaním mapy, odkiaľsi sa vzali pochybnosti o vymedzení tematickej mapy (v tom zmysle, že vraj každá mapa je tematická, vraj sa ľiou môže označovať aj topografická, lebo bez témy nemôže byť nijaká mapa), ďalej medzi staršou a mladšou generáciou kartografov existujú rozdielnosti v chápani kartogramu, kartodiagramu, nie je spokojnosť s pomenovaním bodovej metódy (lebo základným prvkom v nej nie je bod, ale bodka či iná geometrická figúra), s rozlišovaním znázorňovania, zobrazovania (zobrazenia) a interpretácie v kartografii, zamieňa sa *názvoslovie* a *popis mapy*, *znak* a *značka mapy*, *vzorník*, *vzorkovnica*, *vzorkovník*, *album*,

nie je jasné, na čo všetko sa vzťahuje *raster*, *vzorka*, na čo *redakcia*, *redigovanie mapy*, nevyjasnený je rozdiel medzi vlícovaním a lícovaním atď.

Z tohto množstva sa dotkneme jedného problému okolo termínu *vlícovanie* vrátane výrazov súvisiacich s ním.

Už u Kučeru (1964) sa môžeme stretnúť s termínom *licovanie* a s jeho synonymom *vlícovanie*, pri ktorom je uvedený poznámkový krížik kvalifikujúci výraz *vlícovanie* ako nevhodný, neodporúčaný pre nevýstižnosť či z jazykových dôvodov. No v tom istom slovníku s takým istým poznámkovým krížikom je uvedený aj výraz *automapa*, hoci všetci vieme, že v súčasnosti sa jednoznačne vžil práve ten, a nie termín *automobilová mapa*, ktorý sa vtedy pokladal za správny na označenie mapy spojov, dopravných ciest.

Tým chceme naznačiť, že:

a) už v začiatkoch terminologického zjednocovania sa vyvíjalo úsilie, aby naši kartografi (ale i geodeti a fotogrametri) dávali prednosť termínu *licovanie*, a nie *vlícovanie* a analogicky: *licovací bod*, a nie *vlícovací bod*;

b) nevhodnosť termínu *vlícovanie* (podobne ako ani niektorých ďalších) nepotvrdili ďalší kartografi, a najmä nie fotogrametri. Dokazuje to vydanie vysokoškolskej učebnice dvojice autorov Kovařík — Dvořák (1964), v ktorej sa na s. 43 spomína *vlícování mapového obrazu* a na s. 326 a 329 *vlícovací krížky*.

Podobu *vlícovaci* (*vlícovacie body*) použili aj Z. Murdych (1976) a J. Kovařík — E. Veverka (1980), ale nedôsledne: kým pri montáži (konštrukcii) mapových podkladov uprednostňujú *vlícovanie* (s. 105), na s. 115 (pri problematike vydavateľského originálu a súťaže) používajú podoby *licovanie*, *licovacie čapy*, *nalicovať*. V skriptách o kartoreprodukcií V. Krausa (1973), podobne ako aj v slovenských vysokoškolských skriptách M. Hájka a kol. (1980) sa pre kartografický proces jednoznačne používa podoba *licovanie*. Aj Grafotechna, n. p., Praha vyrába *licovací dierovač LD-1* na kolíkové (nútené) licovanie jednotlivých súčastí mapovej kresby na plastových priezračných fóliach, nakladaných na seba s veľkou presnosťou.

V MSTTK a súčasne i v SKT je táto nejednotnosť zafixovaná existenciou dvoch hesiel:

621.13 (nem.: *Einpassen*, česky: *licování*, slov.: *vlícovanie*)

- a) spojenie dielov, častí kresby presne vedľa seba (montáž),
- b) naloženie farieb, farebných výtažkov na seba na presvetľovacom stole na prekontrolovanie vzájomného prekrývania,
- c) posúvanie a otočenie mapy alebo bodovej predlohy na vyhodnocovacom stole, aby vyhodnocovacia kresliaca ceruzka pri

nastavení identickej značky na model stála na zodpovedajúcom bode (vo fotogrametrii),

d) založenie tlačovej platne.

Poznámka: preklad týchto výkladov v SKT (z nemeckého textu v MSTTK) nie je presný, ale v podstate mu zodpovedá.

621.34 (nem.: *Passer*, čes.: *nalícování barev*, slov.: *lícovanie*)

— presné naloženie čiastkových obrazov rôznych mapových originálov, platní alebo viacfarebných odtlačkov na seba alebo vedľa seba.

Na dokreslenie miery nejednotnosti nezaškodí uviesť, že v MSTTK anglický ekvivalent pre prvé heslo (termín) je *registration*, pre druhý *register*. Španielske termíny sa rozlišujú, detailizujú podľa toho, o čo ide: v prvom prípade je to tento rad termínov (po preklade do slovenčiny): a) *montáž*, b) *adjustácia*, c) *orientácia*, d) *kolokácia*, v ďruhom prípade ide o termín *registro*. No vo francúzštine a ruštine pre obidva prípady existuje len jeden termín: *réparage* a *sovmesčenie*.

Nevyriešenosť, nejednotnosť používania termínov *vlicovanie* a *lico-vanie* pretrváva u nás nielen v rôznych publikáciach a článkoch, ale odzrkadluje sa aj v rôznych medzinárodných slovníkoch alebo zborníkoch, v ktorých participuje čeština alebo slovenčina (prípadne obidva jazyky súčasne). Tak to je i v prípade nedávno vydaného *Mnohojazyčného výkladového slovníka z oblasti diaľkového prieskumu Zeme* (1985), v ktorom nás reprezentuje *bod vlicovaci*.

Je načasné postaviť sa k problému zásadne: ak jestvujú závažné odlišnosti vo významoch medzi kartografickým *licovaním* a fotogramickým *vlicovaním*, potom ich treba náležite zvýrazniť a zdôvodniť vo všetkých normách a slovníkoch; ale ak v princípe niet medzi nimi rozdielu, potom treba používať len jeden termín.

Na to, aby sme sa mohli rozhodnúť, musíme vniknúť hlbšie do podstaty tejto operácie tak v kartografii, ako i vo fotogrametrii. V kartografii ide o také zlučovanie dvoch alebo viac plošných obrazov, resp. ich častí, prvkov, veľmi často len bodov, pri ktorom je podstatné to, že sa najprv nakladajú „na seba“ a až po tomto zlúčení existujú „v sebe“, v montáži, v súkopii, v sútlaci. Ďalej je podstatné to, že sa táto operácia uskutočňuje vždy v rovine mapy. Skutočnosť, že je niečo v montáži, v súkopii, v sútlaci, v rovine mapy, je zrejme v podvedomí kartografov taká silná, že uprednostňujú taký termín, v ktorom je predpona *v* (v našom prípade *vlicovanie*). Podobne je to vo fotogrametrii, kde tlak na predponu *v* je ešte silnejší, pretože tu ide o operáciu s priestorovým stereoskopickým obrazom, ktorý má svoju hlbku (objem). Paradoxným faktom však je, že väčšina fotogrametrov uprednostňuje termín s predponou *v* napriek tomu, že im nejde o operáciu s stereoskopickom modeli, ale o operáciu na ňom. Na jeho povrchu.

Meracia značka stereoskopického prístroja sa umiestňuje na povrch terénu (reliéfu), a pritom ju nazývajú *vlicovacou značkou*, relevantné body sú na povrchu stereoskopického modelu, ale neváhajú ich nazývať *vlicovacími bodmi*. Pri práci s plochými leteckými či kozmickými snímkami je ešte zreteľnejšia existencia týchto „terénov-reliéfov“, „značiek“ a „bodov“ v rovine, v ploche.

Pozrime sa, čo (a či) sa o takých prípadoch hovorí v príslušnej jazykovej príručke — v Slovníku slovenského jazyka (1960), kde sú uvedené dva významy slova *licovať*:

a) dokonale presne obrábať, zarovnávať plochy na spojovacích častiach (*licovať súčiastky, licovať závity*),

b) dávať, zarovnávať jednotlivé prvky staviva do jednej roviny.

V Slovníku slovenského jazyka sa uvádzajú ešte dve odvodeniny: *licovka* (druh tehly používaný na vonkajšie múry) a *licovací* (používaný pri lícovaní — *licovacia sústava, licovacia jednotka, licovacia mierka, licovacia tabuľka, licovacia doska*).

Z týchto termínov a ich výkladov je zrejmé, že slovo *licovanie* sa vzťahuje na operácie „dávania čohosi do jednej roviny“, ale aj do plochy, do povrchu (lebo v prípade závitu ide o špirálovitý povrch).

Možno usudzovať, že tak v kartografii, ako aj vo fotogrametrii mali by sme vystačiť s jedinou základnou podobou *licovanie* a s odvodeninou *licovaci* (*licovacia značka, licovaci bod, licovacie krížiky, licovacie systémy, licované obrazy* atď.). Toto slovo je aj súce na tvorenie ďalších slov predponami, napr. *nalicovať, dolicovať, prilicovať, prelicovať* a pod. (a nie *navlícovať, dovlícovať*...). Samozrejme, že predponou *v* možno utvoriť i podobu *vlicovať*, ale tá je v našom prípade vhodnejšia vo forme trpného príčastia *vlicovaný*. Ukážeme si to na príklade: máme značku, ktorú ideme lícovať na plochu, povrch; spôsob, akým to robíme, môžeme nazovať *licovanie*, značku môžeme na povrch *nalicovať, prilicovať, dolicovávať* niekoľko ráz, znova *prelicovať* ap. Značka je v tomto prípade *licovacia*, plocha je tiež *licovacia* a po skončení operácie môžeme povedať, že značka je *nalicovaná, zlícovaná*, konečne *vlicovaná, dolicovaná*. Dve plochy sú *vlicované*, keď je skončená operácia ich lícovania. Aj o jednom povrchu možno povedať, že je *vlicovaný*, ak tým rozumieme to, že je vložený do iného povrchu. Obraz (leteckej snímky), kresba (mapy) je *vlicovaná* vtedy, keď je vtesnaná do inej mapy, snímky. Obraz, kresba, plocha... môže byť *licovaná* i *licujúca* — nie však *vlicujúca, vlicovacia*. Bod môže byť *licovaný* (ak ho ideme lícovať alebo ak prebieha jeho lícovanie), *licujúci* (ten, ktorý ideme, alebo ten, na ktorý ideme lícovať), *vlicovaný* (ten, ktorý je už *nalicovaný, zlícovaný, dolicovaný*, do iného bodu alebo povrchu, prípadne by sme mohli nazvať ako *vlicený*). Pohoda, ktorá je frekventovaná v našich slovníkoch a normách vo vý-

raze *vlicovací bod*, je z hľadiska takého jazykového nazerania nezmyselná, a preto nevhodná.

Preto sa prihovárame za to, aby sa dalo prednosť jednej základnej podobe — *licovanie*, a nie *vlicovanie*, pričom predponu *v-* odporúčame používať len v trpných príčastiach vzťahujúcich sa na výsledok lícovania. Nazdávame sa, že podoba *licovanie* spolu so svojimi odvodneniami plne vyhovuje na označenie všetkých doteraz známych variantov operácie lícovania v kartografii aj vo fotogrametrii.

4. Prekonávanie vyššie uvedených (ale i ďalších) terminologických problémov v kartografii prirodzeným a nekoordinovaným vývojom by mohlo byť priveľmi zdľavé, preto treba vítať a využívať každú vhodnú príležitosť na prediskutúvanie aspoň tých najpálčivejších problémov. Aj v Geodetickej a kartografickej terminológii, ale využíva sa príliš málo. Myslíme si, že je to aj preto, lebo v radoch kartografov pretrváva značná pasivita pri riešení vlastných odborných, a najmä terminologických problémov. A pritom je ich toľko, že by vystačili azda i na celú monografiu.

Geografický ústav CGV SAV
ul. Obrancov mieru 49, Bratislava

LITERATÚRA

- ASLANIKAŠVILI, A. F.: Kartografija. Voprosy obščeje teorii. Tbilisi, Mecniebeba 1968 (v gruzínskom jazyku, ale cituje sa podľa ruského prekladu, na chádzajúceho sa na Katedre kartografie Geografickej fakulty MGU). 293 s.
- ASLANIKAŠVILI, A. F.: Metakartografija. Osnovnyje problemy. Tbilisi, Mecniereba 1974. 225 s.
- BERIANT, A. M.: Kritika koncepcii kartologii. Izvestija Vsesojuz. geogr. obščestva, 7, 1975, č. 2, s. 138—144.
- BUNGE, W.: Teoretičeskaja geografija. Moskva, Progress 1967. 297 s.
- HÁJEK, M. a kol.: Kartografická tvorba a reprodukcia. Bratislava, SVŠT 1980. 421 s.
- KOVAŘÍK, J. — DVOŘÁK, K.: Kartografie. Praha SNTL 1964. 382 s.
- KOVAŘÍK, J. — VEVERKA, B.: Kartografická tvorba. Praha, ČVUT 1980. 180 s.
- KRAUS, V.: Kartoreprodukce. Praha, ČVUT 1973. 258 s.
- KUČERA, K.: Výkladový geodeticko-kartografický slovník. Praha, SNTL 1964. 128 s.
- LUTYJ, A. A.: Problemy teorii kartografii, koncepcii nauki i puti ich integracií. Izvestija AN SSSR, ser. geografičeskaja, 1985, č. 4, s. 116—132.
- Mnogojazyčnyj tolkovyj slovar terminov po DZZ. Budapest 1985. 314 s.
- Multilingual Dictionary of Technical Terms in Cartography. Wiesbaden, F. Steiner Verlag 1973. 573 s.

- MURDYCH, Z.: Fotointerpretace. Praha, SPN 1976. 189 s.
- Príručný kartografický slovník. Interná pomocka. Bratislava, Katedra mapovania a poz. úprav SF SVŠT 1979. 191 s.
- RATAJSKI, L.: Struktura kartologii i jej problematyka badawcza. Polski przegląd kartograficzny, 4, 1972, č. 2, s. 49—57.
- SALIŠČEV, K. A.: Kartovedenie. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1982. 406 s.
- Slovenská kartografická terminológia. Pracovné vydanie. Bratislava, SÚČK 1972. 239 s.
- Slovník slovenského jazyka. 2. Bratislava, Vydavatelstvo SAV 1960. 647 s.

Synekdocha a termín

DANIELA OROSZOVÁ

Synekdocha ako druh metonymie sa zakladá na určitých asociačných spojeniach medzi reáliami, ktoré vznikajú v našich predstavách, v dôsledku čoho pomenovanie jedného objektu sa používa na pomenovanie iného objektu. Predmet sa pomenúva prostredníctvom nejakej jeho súčasti, ktorá je badateľná na prvý pohľad a ktorá sa stáva predstaviteľom tohto predmetu. Inými slovami, ide o zámenu pomenovania celku za časť alebo časti za celok, čiže to isté slovo sa použije aj ako názov celku, aj ako názov časti.

Napriek tomu, že hranice synekdochy v niektorých prípadoch sa ľažko dajú určiť, jazykovedná literatúra (porov. napr. Mistrík, 1977, s. 247) uvádzá tieto najčastejšie formy synekdochy: a) celok sa môže pomenovať svojou časťou, t. j. pars pro toto (*požiadat o ruku*); b) časť sa môže pomenovať názvom celku, t. j. totum pro parte (*Prešov vyhral*); c) druh sa môže pomenovať svojím rodom, t. j. species pro genere (*poslal jej ružičky — namiesto kyticu*); d) rod sa môže pomenovať svojím druhom, t. j. genus pro specie (*zlá pijatika — namiesto víno*); e) množstvo sa môže pomenovať jednotlivinou (*človek sa musí tešiť — namiesto ľudia sa musia tešiť*).

Takto vzniká viacvýznamosť slov, ktorá pri dorozumievaní nezápríčinuje nijaké ľažkosti, pretože druhotné nominatívne významy v konkrétnej reči pomáha rozlíšiť kontext.

Vo všeobecnosti možno rozlišovať lexikalizovanú synekdochu, ktorá sa používa v bežnom jazyku a ktorú si často ani neuvedomujeme, a básnickú synekdochu, ktorá dodáva jazyku v oblasti umeleckého štýlu emocionálne napätie, zosilnenú obraznosť a názornosť a tým i väčšiu výraznosť vyjadrenia.

Prenos pomenovania časti na celok a celku na časť sa veľmi často vyskytuje aj vo vedecko-technickej terminológii. Má však svoje špecifické stránky, ktoré súvisia so spôsobom tvorenia nových terminologických pomenovaní a s požiadavkami kladenými na termín. Nominatívnej funkcie týchto výrazov chýba tvorivý a expresívny charakter vlastnej synekdochy a spočíva v priamom pomenúvaní konštatujúcim spôsobom.

Ďalšou osobitosťou pomenovania tohto typu v terminológii je to, že vzniká pri dvojslovných kongruentných pomenovaniach, v ktorých sa spájajú dve zložky (rod a druh) zodpovedajúce jednému pojmu v systéme pojmov a jednému termínu v systéme vyjadrenia pojmov termínmi. Ak by sme celok označili jednoslovným termínom na základe jeho časti, napr. určitý mechanizmus, zariadenie by malo názov podľa niektoréj súčasti nachádzajúcej sa v ňom, bol by takýto termín neprípustný a spôsoboval by nedorozumenie. Ale prenesením pomenovania časti na celok v dvojslovnom terminologickom pomenovaní s cieľom určiť druhový príznak pri klasifikácii rodových pojmov v pojmovovo-terminologickom systéme (podštémene) vedy získame nové pomenovanie, v ktorom jeho dve zložky vstupujú súčasne do nového vzájomného vzťahu, pričom prenesením pomenovania sa stratí súvislosť medzi pôvodne pomenovaným a novo pomenovaným pojmom. Význam dvojslovného (alebo viacslovného) termínu nevzniká totiž mechanickým spojením významov jeho zložiek, podobne ako ani príslušný označovaný vedecko-technický pojem nemožno skúmať ako mechanické spojenie dvoch samostatných vedeckých pojmov. Napríklad význam spojenia *lamelové čerpadlo* nevyplýva zo vzťahu *lamela* + *čerpadlo*, ale toto čerpadlo predstavuje iba taký typ, ktorého súčasťou rotora sú pohyblivo uložené lamely, v ktorých kvapalina je dopravovaná v medzerách medzi nimi. To znamená, že zložky termínu získavajú v novom spoločnom spojení určitú podmienenosť, špecializáciu (porov. termín *ograničenie specializácií*, Lotte, 1971, predstav S. I. Koršunova a G. G. Samburovej), špecifikáciu: čerpadlo je pomenované podľa svojej najzákladnejšej a najpodstatnejšej súčasti, prostredníctvom ktorej funguje, čím je vyjadrené tesné spojenie medzi dvoma pojмami.

Prenos príznaku je možný len za podmienky, že prenesený príznak vyčerpávajúco určuje celok a má principiálny význam pre základné ukazovatele fungovania mechanizmu. Konkrétnie v tomto prípade je jasné, že nemôže ísť o prenesenie príznaku tvaru (čerpadlo nemá tvar lamely), ale príznaku neoddeliteľnej samostatnej súčasti na celok. Spojenie rodovej a druhovej zložky je zdôraznené významom oboch komponentov v termíne, výberom určitého morfologického tvaru slov v termíne a syntaktickým vzťahom, do ktorého obidve zložky vstupujú.

Naproti tomu v dvojslovných nekongruentných terminologických po-

- Calophasis* — bažant
Lophura — bažant
Crossoptilon — uškáň
Catreus — bažant (Ferianc — Matoušek, 1978)

Priklad na zbytočné pomenovanie každého rodu jednej čeľade samostatným rodovým menom:

- čeľad: *Alcidae* (*Alciformes, Aves*)
rod: *Cephus* — svištún (3 druhy)
Brachyramphus — krátkozobka (2 druhy)
Uria — norec (2 druhy)
Pinguinus — alka (1 druh)
Alca — alka (1 druh)
Alle — alkovec (1 druh)
Sythliboramphus — starček (5 druhov)
Aethia — kosierkár (3 druhy)
Cyclorhynchus — bielobruška (1 druh)
Cerorhinca — nosorožka (1 druh)
Fratercula — mnišik (2 druhy)
Lunda — lunda (1 druh); (Ferianc — Matoušek, 1978)

5. Odporúča sa ponechať rovnaké pomenovanie viacerým alebo všetkým čeľadiam podradu alebo radu, ak to dovoľuje charakter danej živočíšnej skupiny a za predpokladu rovnakého rodového pomenovania pre čeľade s rovnakým slovenským menom. Tento prípad prichádza do úvahy len pri bezstavovcoch. Príklad:

- rad: *Ephemeroptera* (*Insecta*)
čeľad: *Siphonuridae* — podenkovité
rod: *Ameletus* — podenka
Siphonurus — podenka
čeľad: *Baetidae* — podenkovité
rod: *Baëtis* — podenka
Cloëon — podenka
čeľad: *Oligoneuriillidae* — podenkovité
rod: *Oligoneurilla* — podenka
čeľad: *Arthropleidae* — podenkovité
rod: *Arthroplea* — podenka
čeľad: *Heptageniidae* — podenkovité
rod: *Rhitrogena* — podenka
Epeorus — podenka
Heptagenia — podenka
Ecdyonurus — podenka
čeľad: *Ephemerellidae* — podenkovité
rod: *Ephemerella* — podenka

- čeľad: *Caenidae* — podenkovité
 rod: *Caenis* — podenka
- čeľad: *Leptophlebiidae* — podenkovité
 rod: *Paraleptophlebia* — podenka
 Leptophlebia — podenka
- čeľad: *Palingeniidae* — podenkovité
 rod: *Palingenia* — podenka
- čeľad: *Ephemeridae* — podenkovité
 rod: *Ephemeria* — podenka
- čeľad: *Potamauthidae* — podenkovité
 rod: *Potamauthus* — podenka (Ferianc a i., 1975)*

6. Odporúča sa, aby všetky druhy jedného rodu mali rovnaké rodové meno. Ak však existujú tradičné a dobre vžité mená, a to najmä pri všeobecne známych druhoch, ktoré sú v rozpore s týmto odporúčaním, treba ich zachovať. Odporúča sa podobné mená neutvárať a rodovú heteronymiu vyhovujúcim spôsobom postupne odstraňovať. Príklady:

- rod: *Corvus* (*Passeriformes, Aves*)
 Corvus corax — krkavec čierny
 Corvus corone — vrana obyčajná
 Corvus frugilegus — havran čierny
 Corvus monedula — kavka obyčajná (Ferianc, 1958);
- rod: *Panthera* (*Carnivora, Mammalia*)
 Panthera onca — jaguár americký
 Panthera concolor — puma americák
 Panthera tigris — tiger džungľový
 Panthera leo — lev púšťový
 Panthera pardus — leopard škvurnitý
 Panthera unica — ibbis vrchovský (Buffa a i., 1965).

7. Odporúča sa pri pomenúvaní rodov a druhov uprednostňovať mená existujúce v bežnej reči, krátke mená, ľubozvučné mená, medzinárodné mená (pri exotických druhoch), jednoznačné a významovo priezračné mená, metaforické mená a vyhýbať sa menám kakofonickým a hanlivým.

8. Pri tvorení druhových mien na základe geografickej motivácie sa odporúča postupovať maximálne uvážene, aby sa použitím takto utvoreného mena nezamedzilo označovanie poddruhov. Treba mať vždy na zreteli, že druhové meno musí s menami poddruhov logicky súvisieť a nemôže byť s nimi v rozpore. Meno motivované geograficky sa

* Ak však chceme označiť čeľad alebo rod, musíme uviesť jeho latinské meno (napr.: podenka rodu *Baëtis* alebo podenkovité čeľade *Ephemeridae*).

dá použiť najmä v prípadoch, keď daný druh okrem výrazne disjunktívneho rozšírenia nemá inú výraznejšiu črtu, prípadne ak ide o druh, ktorý neutvára poddruhy. Použitie geografických alebo stratigrafických výrazov ako druhových mien je azda najopodstatnenejšie pri fosílnych druchoch, pri ktorých nájdený materiál nestačí na úplnejšiu predstavu o druhu.

Príklady nevhodnej geografickej motivácie termínu ako druhového mena:

vrabec španielsky sicílsky, brhlik kanadský korzický, bažant kolchidský juhočínsky atď. (Ferianc, 1941).

9. Odporúča sa netvoriť druhové alebo poddruhové mená motivované početnosťou (napríklad menu *obyčajný* sa treba vyhýbať všade tam, kde je to len možné), veľkosťou (napríklad mená *veľký, prostredný a malý* sú nevhodné, lebo sú relativne), osobným menom (napr.: *hrúz Kesslerov*).

10. Odporúča sa úzkostlivo dbať na stabilitu slovenského menoslovia živočíchov. Zmeny v slovenských názvoch živočíchov prijíma veľmi nepriaznivo odborná aj laická verejnosť. Napriek tomu však treba konštatovať, že ani v budúcnosti sa nedajú vylúčiť zmeny názvov, musia však slúžiť zlepšeniu menoslovia a nemajú byť iba samoúčelné.

Zmeny boli a budú odpodstatnené najmä v týchto prípadoch:

a) Ak meno nezodpovedá súčasnej kodifikácii spisovného jazyka. Príklad: *hus beločelá* (Ferianc, 1941) — *hus bieločelá* (Ferianc, 1958).

b) Ak sa zistí, že sa rovnakým menom už pomenoval iný taxón (príklady nesprávneho pomenovania taxónov porov. v zásade 3).

c) Ak je meno utvorené vzhľadom na určené zásady nevhodne, ak si jednotlivé mená v rámci jedného druhu navzájom odporujú alebo ak je meno nesprávne z vecného hľadiska. Príklady: *hlaváč pásonohý* (Ferianc, 1947) — *hlaváč pásooplutvý* (Buffa a i., 1965) atď.

d) Ak sa odstránením prebytočných rodových mien docieli zjednodušenie menoslovia (za predpokladu, že takáto úprava je možná a je výhodnejšia) a zároveň sa tak vyjadri blízka príbuznosť rodov. Príklad: rody podčeľade *perličkorodé* (*Numininae*) sú po slovensky pomenované takto: *Guttera* — *parochniarka*, *Numida* — *perlička*, *Acryllium* — *perličkavec* (Ferianc — Matoušek, 1978). V záujme zjednodušenia a zároveň vyjadrenia blízkej príbuznosti by bolo vhodné pomenovať všetky rody tejto podčeľade rovnakým menom — *perlička*.

e) Ak je rod alebo druh preradený v systéme do skupiny po slovensky pomenovanej inak alebo naopak, ak v systéme navzájom splyňu rôzne po slovensky pomenované skupiny. Nie každá zmena vedeckého mena alebo systematického zaradenia môže a či dokonca

musí byť dôvodom na zmenu slovenského mena. V takých prípadoch odporúčame postupovať veľmi uvážene. Sme presvedčení, že odporúčania 4 a 5 sú v tomto ohľade zásadné a treba ich v záujme stability slovenského menoslovia v maximálnej mieri využívať a rešpektovať.

Katedra zoologie Prírodovedeckej fakulty UK, Mlynská dolina B-1, Bratislava

Zoologický ústav UK, Mlynská dolina B-1, Bratislava

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Nálepkova 26, Bratislava

Slovenské národné múzeum, Prírodovedecký ústav, Vajanského nábrežie 2, Bratislava

LITERATÚRA

- BALON, E. K.: Ryby Slovenska. Bratislava, Obzor 1967.
- BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenskí-Česko-Latínsko-Nemecko-Uherskí. Budae 1825—1827.
- BUFFA, F. — FERIANG, O. — KLAČKO, R. — KONIAR, P. — MARTINKA, J.: Mená chordátov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965.
- FERIANG, O.: Slovenské ornitologické názvoslovie s obrázkovým kľúčom pre určovanie slovenského vtáctva. Martin, Matica slovenská 1941.
- FERIANG, O.: Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov. In: Prírodovedný sborník. 2 (2). Martin 1947, s. 65—152.
- FERIANG, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958.
- FERIANG, O.: Slovenské mená zoologickej systému. In: Správy Slovenskej zoologickej spoločnosti. 3. Bratislava 1976, s. 33—45.
- FERIANG, O. (editor): Slovenské mená hmyzu. Bratislava, Veda 1975.
- FERIANG, O. — MATOUŠEK, B.: Slovenské mená vtákov. I., II. Múzeum, 23, 1978, č. 1—2, s. 27—49, č. 3, s. 23—36.
- FRANK, S.: Veľký obrazový atlas rýb. Preložil J. Holčík. Bratislava, Mladé letá 1976.
- GUTTEKOVÁ, A. (1978) pozri Svet živočíšnej ríše.
- HENSEL, K.: Slovenské menoslovie veľrýb. In: A. G. TOMILIN: Delfíny, mysiace tvory. Bratislava, Mladé letá 1972.
- HENSEL, K. (1968) pozri Oliva, O. — Hrabě, S. — Klačko, R.
- KLAČKO, R.: Sústavná zoológia. I. časť. Vysokoškolské skriptá. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958.
- KLAČKO, R. (1975) pozri Rammer, W.
- LÁC, J.: Obojživelníky a plazy. In: Stavovce Slovenska. I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968.
- MATOUŠEK, B. — HENSEL, K.: O zásadách tvorenia slovenského menoslovia živočíchov. Múzeum, 27, 1982, č. 49, s. 37—42.
- NOVACKÝ, J.: Slovenská botanická nomenklatúra. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1954.

OLIVA, O. — HRABĚ, S.: Ryby. Preložil a slovenské menoslovie rýb upravil K. Hensel. In: Stavovce Slovenska. I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968.

RAMMER, W.: Brehm — Život zvierat v štyroch zväzkoch. I. — Bezstavovce. Preložil R. Klačko. Bratislava, Obzor 1975.

Svet živočíšnej ríše. Preložila a slovenské menoslovie upravila A. Gutteková. Martin, Osveta 1978.

VALŠÍK, J.: Antropogenéza vrátane systému primátov. In: Pospíšil M. (editor): Úvod do antropológie. Bratislava 1976 (skriptum).

Slovenské mená dravcov (*Falconiformes*) sveta II

OSKÁR FERIANC

Butastur rufipennis (Sund., 1851) — **myšiakovec červenokrídly**, č. *jestráb ru-*
dokrídly, n. *Heuschreckenbussard*, a. *Grasshopper Buzzard Eagle*. Od tohto rodu všetky nasledujúce sa ponájajú viac na myšiaky ako na jastraby, preto uvádzame nové rodové meno. Rozšírenie: v Afrike v širokom páse od Etiópie po Senegal.

Butastur liventer (Temm., 1827) — **myšiakovec sivobruchý**, n. *Rotflügel-*
bussard, a. *Rufous-winged Buzzard Eagle*. Rozšírenie: juhovýchodná Ázia.

Butastur teesa (Frankl., 1832) — **myšiakovec bielooký**, n. *Weissaugenbus-*
sard, a. *Withe-eyed Buzzard*. Rozšírenie: India.

Butastur indicus (Gmel., 1788) — **myšiakovec tmavolíci**, č. *jestráb indický*,
r. *jastrebinyj saryč*, n. *Graugesichtbussard*, a. *Grey-faced Buzzard Eagle*. Pôvodné slovenské druhotné meno (Ferianc, 1958) bolo treba zmeniť, lebo pásavost brušnej strany je výraznejšia pri nasledujúcom druhu. Rozšírenie: severovýchodná Čína, Kórea.

Kaupifalco monogrammicus (Temm., 1824) — **myšiakovec pásikavý**, n. *Eid-*
echsenbussard, *Kehlstreifbussard*, a. *Lizard Buzzard*. Pri sivom vrchu je hnedá
pásikavost brušnej strany veľmi výrazná. Rozšírenie: stredná a južná Afrika.
2 geogr. rasy: *Kaupifalco m. monogrammicus* (Temm.) — **myšiakovec pásikavý**
stredoafričký a *Kaupifalco m. meridionalis* (Hartl. et Monteiro) — **myšiakovec pásikavý juhoafričký**.

Leucopternis schistacea (Sund., 1850) — **myšiakovec sivý**, n. *Schieferbussard*,
a. *Slate coloured Hawk*. Rozšírenie: povodie Amazonky.

Leucopternis plumbea Salv., 1872 — **myšiakovec tmavosivý**, n. *Bleibussard*,
a. *Plumbeous Hawk*. Podobá sa predchádzajúcemu druhu, ale je tmavší. Rozšírenie: Panama, západná Kolumbia, Ekvádor.

Leucopternis princeps (Scl., 1865) — **myšiakovec veľký**, n. *Sperberbussard*,
a. *Barred Hawk*. Rozšírenie: od Kostariky po Ekvádor. 2 geogr. rasy: *Leucop-*
ternis p. princeps (Scl.) — **myšiakovec veľký stredoamerický** a *Leucopternis p. zimmeri* Fried. — **myšiakovec veľký juhoamerický**.

Leucopternis melanops (Lath., 1790) — **myšiakovec okuliarnatý**, n. *Schwarz-*
gesichtbussard, a. *Black-faced Hawk*. Na bielom podklade hlavy má ckoľo očí

čierne škvry — okuliare. Oči nie sú čierne. Rozšírenie: severovýchod Južnej Ameriky, od Venezuely po Amazonku.

Leucopternis kuhli Bonap., 1850 — **myšiakovec čiernolíci**, n. *Weissbrauenbussard*, a. *White-browed Hawk*. Rozšírenie: Peru a Brazília na juh od Amazonky.

Leucopternis lacernulata (Temm., 1827) — **myšiakovec bielohlavý**, n. *Weiss-halsbussard*, a. *White-necked Hawk*. Rozšírenie: južná a východná Brazília.

Leucopternis semiplumbea Lawr., 1861 — **myšiakovec červenonohý**, n. *Halbgrauer Bussard*, a. *Semiplumbeous Hawk*. Okrem myšiakovca pásikavého má najčervenšie nohy medzi všetkými myšiakovcami; veľká väčšina má nohy žlté. Rozšírenie: Stredná Amerika a severozápadná Južná Amerika.

Leucopternis albicollis (Lath., 1790) — **myšiakovec biely**, n. *Weissbussard*, a. *White Hawk*. Nie je celkom biely, najmä diminutna forma, no biele zafarbenie prevláda a mexická geogr. rasa má tmavé iba letky. Rozšírenie: Stredná a Južná Amerika. 4 geogr. rasy: *Leucopternis a. albicollis* (Lath.) — **myšiakovec biely severobrazílsky**, *Leucopternis a. ghiesbreghti* (Bus) — **myšiakovec biely mexický**, *Leucopternis a. williaminae* Mayer — **myšiakovec biely kolumbijský**, *Leucopternis a. costaricensis* Scl. — **myšiakovec biely kostarický**.

Leucopternis occidentalis Salv., 1876 — **myšiakovec čiarkavohlavý**, n. *Graurückenbussard*, a. *Grey-backed Hawk*. Na bielom podklade má husto pozdĺžne hnedočiarkovanú hlavu. Rozšírenie: Ekvádor.

Leucopternis polionota (Kaup, 1847) — **myšiakovec pláštikový**, n. *Mantelbussard*, a. *Mantled Hawk*. Je biely, iba na chrbotovej strane od krku do polovice chvosta je tmavý. Rozšírenie: východná a južná Brazília.

Heterospiza meridionalis (Lath., 1790) — **kaňúr savanový**, n. *Savannenbussard*, a. *Savannah Hawk*. Niekoľko nasledujúcich rodov, tvarom veľmi podobných na myšiaky, označujeme menom **kaňúr**. Je to ľudové pomenovanie myšiaka na mnohých miestach Slovenska. Je onomatopoického pôvodu. Rozšírenie: Amerika od Panamy po Argentínu. 2 geogr. rasy: *Heterospiza m. meridionalis* (Lath.) — **kaňúr savanový tropickoamerický** a *Heterospiza m. australis* Swann — **kaňúr savanový argentínsky**.

Busarellus nigricollis (Lath., 1790) — **kaňúr červený**, n. *Fischbussard*, a. *Fishing Buzzard*, *Black-collared Hawk*. Rozšírenie: Amerika od Mexika po severnú Argentínu. 2 geogr. rasy: *Busarellus n. nigricollis* (Lath.) — **kaňúr červený brazílsky** a *Busarellus n. leucocephalus* (Vieill.) — **kaňúr červený paraguajský**.

Parabuteo unicinctus (Temm., 1824) — **kaňúr okrúhlochvostý**, n. *Harris' Bussard*, *Wüstenbussard*, a. *Bay-winged Hawk*, *Harris' Hawk*. Zo všetkých druhov rodu kaňúr má jediný zaokrúhlený chvost. Ostatné majú kormidlové perá rovnako dlhé. Rozšírenie: Amerika od juž. Texasu po Chile. 3 geogr. rasy: *Parabuteo u. unicinctus* (Temm.) — **kaňúr okrúhlochvostý juhoamerický**, *Parabuteo u. harrisi* (Aud.) — **kaňúr okrúhlochvostý mexický** a *Parabuteo u. superiore* Ross. — **kaňúr okrúhlochvostý kalifornský**.

Buteogallus aequinoctialis (Gmel., 1788) — **kaňúr krabiar**, n. *Krabbenbussard*, a. *Rufous Crab Hawk*. Meno sa vzťahuje na potravu, čo korešponduje aj s inými vernákulnými menami. Rozšírenie: pobrežie juž. Ameriky od východnej Venezuely po juh Brazílie.

Buteogallus anthracinus (Licht., 1830) — **kaňúr tmavý**, n. *Schwarzer Krabbenbussard*, a. *Common Black Hawk*. Rozšírenie: Amerika — USA, Mexiko, Stredná Amerika, severná pobrežná časť Južnej Ameriky, Kuba. 3 geogr. rasy: *Buteogallus a. anthracinus* (Licht.) — **kaňúr tmavý mexický**, *Buteogallus a. subtilis* (Thayer et Bangs) — **kaňúr tmavý stredoamerický** a *Buteogallus a. gundlachi* (Cab.) — **kaňúr tmavý kubánsky**.

Buteogallus urubitinga (Gmel., 1788) — **kaňúr zobatý**, n. *Schwarzbussard*, a. *Great Black Hawk*. Druhové meno má podľa mohutného zobáka. Rozšírenie: Amerika od Mexika po Chile a Argentínu. 2 geogr. rasy: *Buteogallus u. urubitinga* (Gmel.) — **kaňúr zobatý juhoamerický** a *Buteogallus u. ridgwayi* (Gurney) — **kaňúr zobatý stredoamerický**.

Harpyhaliaetus solitarius (Tschudi, 1844) — **harpyovec samotársky**, n. *Schwarzer Streitadler*, a. *Black Solitary Eagle*. Tvarom sa ponáša na harpy, podľa toho aj Tschudi tvoril vedecké meno. Rozšírenie: Mexiko, Stredná Amerika a sever Južnej Ameriky. 2 geogr. rasy: *Harpyhaliaetus s. solitarius* (Tschudi) — **harpyovec samotársky stredoamerický** a *Harpyhaliaetus s. sheffleri* Ross. — **harpyovec samotársky mexický**.

Harpyhaliaetus coronatus (Vieill., 1817) — **harpyovec chochlatý**, n. *Streitadler*, *Kronenstreitadler*, a. *Crowned Solitary Eagle*. Rozšírenie: Južná Amerika.

Geranoaetus melanoleucus (Vieill., 1819) — **aguja sivá**, č. *káně aguja*, n. *Aguja Blaubussard*, a. *Grey Eagle-Buzzard*. Rozšírenie: Andy a asi od 25° j. š. celý kontinent. 2 geogr. rasy: *Geranoaetus m. melanoleucus* (Vieill.) — **aguja sivá uruguajská** a *Geranoaetus m. australis* Schwann — **aguja sivá andská**.

Buteo nitidus (Lath., 1790) — **myšiak sivý**, n. *Graubussard*, *Zweibindenbussard*, a. *Grey hawk*, *Mexican Goshawk*. Rozšírenie: Amerika od juž. Mexika po juh Brazílie (v záp. časti južnej Ameriky chýba). 4 geogr. rasy: *Buteo n. nitidus* (Lath.) — **myšiak sivý venezuelský**, *Buteo n. pallidus* (Todd) — **myšiak sivý brazílsky**, *Buteo n. costaricensis* (Swann) — **myšiak sivý kostarický** a *Buteo n. plagiatus* (Schleg.) — **myšiak sivý mexický**.

Buteo magnirostris (Gmel., 1788) — **myšiak zobatý**, n. *Grossschnabelbussard*, *Wegebussard*, a. *Roadside-Hawk*, *Large-billed Hawk*. Veľkosť zobáka je v metre zachytaná v relácii k veľkosti vtáka, lebo veľké myšiaky majú aj väčšie zobáky. Rozšírenie: juh. Sev. Ameriky, Stredná Amerika a Juž. Amerika. 12 geogr. rás: *Buteo m. magnirostris* (Gmel.) — **myšiak zobatý venezuelský**, *Buteo m. griseocauda* Ridg. — **myšiak zobatý mexický**, *Buteo m. conspectus* (Peters) — **myšiak zobatý honduraský**, *Buteo m. gracilis* (Ridg.) — **myšiak zobatý cozumelský** (pri Yukatane), *Buteo m. sinushonduri* Bond — **myšiak zobatý bonacký**, *Buteo m. alias* (Peters et Gris.) — **myšiak zobatý panamský**, *Buteo m. petulans* Ross. — **myšiak zobatý kostarický**, *Buteo m. occidus* (Bangs) — **myšiak zobatý západobrazílsky**, *Buteo m. saturatus* (Scl. et Sal.) — **myšiak zobatý bolivijský**, *Buteo m. nattereri* (Scl. et Sal.) — **myšiak zobatý východobrazílsky**, *Buteo m. magniplumis* (Bert.) — **myšiak zobatý juhobrazílsky**, *Buteo m. pucherani* (Verr.) — **myšiak zobatý uruguajský**.

Buteo leucorrhous (Quoy et Gaim., 1824) — **myšiak modrastý**, n. *Weissbürgzelbussard*, a. *Rufous-thighed Hawk*. Rozšírenie: stredná časť Južnej Ameriky.

Buteo ridgwayi (Cory, 1883) — **myšiak pestrý**, n. *Haitibussard*, a. *Ridgway's Hawk*. Má modrastú hlavu, červenkavé štíty krídel, pomarančové pási-

kovanie bielej brušnej strany a pásavý chvost a letky. Rozšírenie: Hispaniola a okolité ostrovy.

Buteo lineatus (Gmel., 1788) — **myšiak červený**, č. káně páskovaná, n. *Rotschulterbussard*, a. *Red-shouldered Hawk*. Má červenú nielen zápästovú (plecovú) časť krídla, ale aj hlavu a brušnú stranu, najmä texaská geogr. rasa. Rozšírenie: východná až stredná a tichoceánska pobrežná časť Sev. Ameriky. 5 geogr. rás: *Buteo l. lineatus* (Gmel.) — **myšiak červený mississippký**, *Buteo l. elegans* Cas. — **myšiak červený oregonský**, *Buteo l. texanus* Bishop — **myšiak červený texaský**, *Buteo l. allenii* Ridg. — **myšiak červený floridský** a *Buteo l. extimus* Bangs — **myšiak červený juhofloridský**.

Buteo platypterus (Vieill., 1823) — **myšiak širokokrídly**, n. *Breitflügelbussard*, a. *Broad-winged Hawk*. Rozšírenie: stredná a východná Sev. Amerika a ostrovy v Karibskom mori. 6 geogr. rás: *Buteo p. platypterus* (Vieill.) — **myšiak širokokrídly severoamerický**, *Buteo p. cubanensis* Burns — **myšiak širokokrídly kubánsky**, *Buteo p. brunnescens* Damf. et Smyth — **myšiak širokokrídly portorický**, *Buteo p. insulicola* Riley — **myšiak širokokrídly antiguajský**, *Buteo p. rivierei* Verr. — **myšiak širokokrídly martinický** a *Buteo p. antillarum* Clark — **myšiak širokokrídly barbadoský**.

Buteo brachyurus Vieill. 1816 — **myšiak krátkochvostý**, n. *Kurzschwanzbussard*, a. *Short-tailed Hawk*. Rozšírenie: pobrežie Mexika, Stredná a Južná Amerika asi po 30° j. š. 2 geogr. rasy: *Buteo b. brachyurus* Vieill. — **myšiak krátkochvostý juhoamerický** a *Buteo b. fuliginosus* Scl. — **myšiak krátkochvostý severoamerický**.

Buteo albogula Phil., 1899 — **myšiak bielohrdlý**, n. *Weisskehlbussard*, a. *Withe-troasted Hawk*. Rozšírenie: Andy asi po 40° j. š.

Buteo swainsoni Bonap., 1838 — **myšiak prériový**, n. *Präriebussard*, a. *Swainson's Hawk*. Vyskytuje sa v troch fázach: v základnej (normálnej), tmavej (tmavohnedý) a červenej (červenohnedý). Rozšírenie: západná časť Sev. Ameriky od Aljašky po Mexiko.

Buteo galapagensis (Gould, 1837) — **myšiak galapágsky**, č. káně galapážská, n. *Galapagosbussard*, a. *Galapagos-Hawk*. Je červenkavocíerny so sivastým husto tmavo priečne pásičkoványm chvostom. Rozšírenie: Galapágy.

Buteo albicaudatus Vieill., 1816 — **myšiak červenosedlatý**, n. *Weisschwanzbussard*, a. *Withe-tailed Hawk*. Pri celkom hnedom zafarbení dorzálnych stran má na lopatkách červené škvŕny vo forme sedla. Rozšírenie: juh Sev. Ameriky, Stredná Amerika, sever Južnej Ameriky a Brazília asi od 10° j. š. až po stred Argentíny. 3. geogr. rasy: *Buteo a. albicaudatus* Vieill. — **myšiak červenosedlatý brazílsky**, *Buteo a. hypospodium* Gurney — **myšiak červenosedlatý stredoamerický** a *Buteo a. colonus* Berl. — **myšiak červenosedlatý venezuelský**.

Buteo polyosoma (Quoy et Gaim., 1824) — **myšiak plavý**, n. *Rotrückebuzzard*, a. *Red-backed Buzzard*. V základnej fáze má výrazne plavú dorzálnu stranu. Rozšírenie: Andy a južná Argentína. 2 geogr. rasy: *Buteo p. polyosoma* (Quoy et Gaim.) — **myšiak plavý pevninský** a *Buteo p. exsul* Salv. — **myšiak plavý ostrovný**.

Buteo poecilochrous Gurney, 1879 — **myšiak škvŕnitý**, n. *Gurneybussard*, a. *Gurney's Buzzard*. Rozšírenie: Andy približne po obratník Kozorožca.

Buteo albonotatus Kaup, 1847 — **myšiak tmavý**, n. *Bänderschwanzbussard*,

a. *Zone-tailed Hawk*. Rozšírenie: južná časť Sev. Ameriky, Stredná Amerika a severná časť Južnej Ameriky.

Buteo solitarius Peale, 1848 — **myšiak samotársky**, n. *Hawaiibussard*, a. *Hawaiian Hawk*. Vyskytuje sa v troch farebných varietách: bledej, hrdzavej a tmavohnedej. Rozšírenie: Havajské ostrovy.

Buteo ventralis Gould, 1837 — **myšiak červenkavý**, n. *Patagonienbussard*, a. *Patagonian Red tailed Buzzard*. Rozšírenie: juh Južnej Ameriky.

Buteo jamaicensis (Gmel., 1788) — **myšiak hrdzavochvostý**, n. *Rotschwanzbussard*, a. *Red-tailed Hawk*. Farebne sa dosť podobá myšiakovi červenkavému, najmä niektoré geogr. rasy, má však celý chvost hrdzavý, teda nielen v terminálnej polovici ako predchádzajúci. Rozšírenie: Severná a Stredná Amerika. 14 geogr. rás (uvádzame ich v skrátenej forme): *B. j. jamaicensis* (Gmel.) — m. h. **jamajský**, *B. j. alascensis* Grinn. — m. h. **aljašký**, *B. j. harlani* (Aud.) — m. h. **britskokolumbijský**, *B. j. calurus* Cass. — m. h. **západamerický**, *B. j. kriderii* (Hoop.) — m. h. **saskatchewanský**, *B. j. borealis* (Gmel.) — m. h. **východoamerický**, *B. j. fuertesi* Sutt. et Tyne — m. h. **texaský**, *B. j. umbrinus* Bang — m. h. **floridský**, *B. j. hadropus* Stor. — m. h. **mexický**, *B. j. kemensis* Oberh. — m. h. **stredoamerický**, *B. j. costaricensis* Ridg. — m. h. **kostarický**, *B. j. socorroensis* Nels. — m. h. **sokorský**, *B. j. fumosus* Nels. — m. h. **trojmariánsky** (o. Tres-Marias), *B. j. solitudinis* Barb. — m. h. **kubánsky**.

Buteo buteo (Linn., 1758) — **myšiak hôrny**, č. káně lesní, r. saryč, n. *Mäusebussard*, a. *Common Buzzard*. Rozšírenie: Eurázia. 5 geogr. rás: *Buteo b. buteo* (Linn.) — **myšiak hôrny západoeurópsky**, *Buteo b. vulpinus* (Glog.) — **myšiak hôrny ruský**, *Buteo b. menetriesi* Bogd. — **myšiak hôrny kaukazský**, *Buteo b. japonicus* (Temm.) — **myšiak hôrny japonský** a *Buteo b. tojoshimai* Mon. — **myšiak hôrny boninský**.

Buteo oreophilus Hart. et Neum., 1914 — **myšiak vrchovský**, n. *Gebirgsbussard*, a. *African Mountain Buzzard*. Rozšírenie: vrchy v stredovýchodnej a južnej Afrike. 2 geogr. rasy: *Buteo o. oreophilus* Hart. et Neum. — **myšiak vrchovský stredoafričký** a *Buteo o. trizonatus* Rud. — **myšiak vrchovský juhoafričký**.

Buteo brachypterus Hart., 1860 — **myšiak krátkokrídly**, n. *Madagaskarbussard*, a. *Madagascar Buzzard*. Relatívne k iným druhom má kratšie krídla. Rozšírenie: Madagaskar.

Buteo lagopus (Pont., 1763) — **myšiak severský**, č. káně rousná, r. mochnonogij kaňuk, zimňák, n. *Rauhfussbussard*, a. *Rough-legged Buzzard*. Má perím zarastené beháky (pančuchy) okrem úzkej zadnej štrbiny. Rozšírenie: arktická oblasť Eurázie a Sev. Ameriky. 4 geogr. rasy: *Buteo l. lagopus* (Pont.) — **myšiak severský európsky**, *Buteo l. menzbieri* Dem. — **myšiak severský sibiřský**, *Buteo l. kamtschatkensis* Dem. — **myšiak severský kamčatský** a *Buteo l. sancti-johannis* (Gmel., 1788) — **myšiak severský americký**.

Buteo rufinus (Crets., 1827) — **myšiak hrdzavý**, č. káně běloocasá, r. stepnoj saryč, kurgannik, n. *Adlerbussard*, a. *Long-legged Buzzard*. Rozšírenie: Malá a Stredná Ázia, Kaukaz, severná Afrika. 2 geogr. rasy: *Buteo r. rufinus* (Crets.) — **myšiak hrdzavý ázijský** a *Buteo r. cirtensis* (Levaill.) — **myšiak hrdzavý afričký**.

Buteo hemilasius Temm. et Schleg., 1844 — **myšiak východný**, č. káně mongolská, r. mochnonogij kurgannik, n. *Hochlandbussard*, a. *Upland Buzzard*.

Beháky má tiež zarastené, ale nie až po prsty ako myšiak severský. Rozšírenie: stredovýchodná Ázia.

Buteo regalis (Gray, 1844) — **myšiak bielochvostý**, n. *Königrauhbussard*, a. *Ferruginous Hawk*. Biely chvost má aj myšiak hrdzavý (porov. čes. meno), no kým tam prevláda hrdzavá farba, tu je na starých vtákoch iba na lopatkách hrdzavá, brušná strana je biela. Okrem toho je tu viac zvýraznená biela farba chvosta tmavou chrbotovou stranou. Rozšírenie: Sev. Amerika.

Buteo rufofuscus (Forst., 1798) — **myšiak tmavohrdzavý**, n. *Schakalbussard*, a. *Jackal Buzzard*, *Augur Buzzard*. Brušná strana a chvost je tmavohrdzavý. Pozšírenie: východná a južná Afrika, 3 geogr. rasy: *Buteo r. rufofuscus* (Forst.) — **myšiak tmavohrdzavý juhoafričký**, *Buteo r. augur* (Rüpp.) — **myšiak tmavohrdzavý východoafričký** a *Buteo r. archeri* Scl. — **myšiak tmavohrdzavý somálsky**.

Buteo augularis Salv., 1865 — **myšiak sliedivý**, n. *Afrikanischer Rotschwanzbussard*, a. *African Red-tailed Buzzard*. Rozšírenie: stredná Afrika na juh po Angolu.

Pithecopaga jefferyi Ogilvie-Grant, 1896 — **opičiarka veľkozobá**, č. *orel opičí*, n. *Affenadler*, a. *Philippine Mokey-eating Eagle*. Rozšírenie: Filipíny.

Harpya harpyja (Linn., 1758) — **harpya opičiarka**, č. *harpyje zhoubná*, n. *Harpieadler*, *Harpyie*, a. *Harpy Eagle*. Druhové meno má podľa potravy — živí sa opicami (pravda, nie výlučne len nimi). Rozšírenie: Amerika od južného Mexika až po severnú Argentínu.

Morphnus guianensis (Daud., 1800) — **orlovec strakatý**, č. *orel krahujevý*, n. *Würgadler*, a. *Guiana Crested Eagle*. Meno orlovec pre tento a ďalšie druhy sme utvorili (1958) pre istú podobnosť s orlami, mnohými znakmi sa však od skutočných orlov odlišujú. Rozšírenie: Stredná a Južná Amerika (okrem Čiernej a Argentíny).

Harpyopsis novaeguineae Slav. 1875 — **orlovec harpyovitý**, n. *Neuguineawürgäder*, a. *New Guinea Harpy-Eagle*. Rozšírenie: Nová Guinea.

Stephanoaetus coronatus Linn., 1766 — **orlovec korunkatý**, n. *Kronenadler*, a. *Crowned Eagle*. Starý samec má kužeľovito pretiahnutý chochlík. Ináč takmer všetky orlovce majú na hlave predĺžené perá, ktoré vytvárajú normálne chochlíky, partice i nespojené. Rozšírenie: Západná a stredná Afrika.

Polemaëtus bellicosus (Daud., 1800) — **orlovec bojovný**, n. *Kampfadler*, a. *Martial Eagle*. Rozšírenie: Afrika od Sahary na juh.

Oronaëtus isidori (Murs, 1845) — **orlovec červenobruchý**, n. *Glanzhaubenadler*, a. *Isidor's Eagle*. Rozšírenie: Andy.

Spizaëtus ornatus (Daud., 1800) — **orlovec ozdobný**, n. *Prachthaubenadler*, a. *Ornate Hawk Eagle*. Pri dlhom takmer zvislo postavenom tenkom chochlíku má pestré zafarbenie. Rozšírenie: Amerika od Mexika až po Argentínu. 2 geogr. rasy: *Spizaëtus o. ornatus* (Daud.) — **orlovec ozdobný juhoamerický** a *Spizaëtus o. vicarius* Friedm. — **orlovec ozdobný stredoamerický**.

Spizaëtus tyrannus (Wied, 1820) — **orlovec tmavý**, n. *Tyrannenhaubenadler*, a. *Black Hawk Eagle*. Rozšírenie: Amerika od Mexika po sev. Argentínu (východnou časťou juhoamerického kontinentu). 2 geogr. rasy: *Spizaëtus t. tyran-nus* (Wied) — **orlovec tmavý juhoamerický** a *Spizaëtus t. serus* Friedm. — **orlovec tmavý stredoamerický**.

Spizaëtus alboniger (Blyth, 1845) — **orlovec vrchovský**, n. *Blythhaubenadler*,

a. *Mountain Hawk Eagle*, *Blyth's Hawk Eagle*. Rozšírenie: Indočína, Malajsko, Borneo.

Spizaetus nipalensis (Hodg., 1836) — **orlovec hnědový**, č. *orel nepálský*, n. *Nepalhaubenadler*, a. *Hodgson's Hawk Eagle*, *Feather-toed Hawk Eagle*. Rozšírenie: India, Himaláje, južná Čína, Japonsko, Cejlón. 3 geogr. rasy: *Spizaetus n. nipalensis* (Hodg.) — **orlovec hnědový juhoázijský**, *Spizaetus n. orientalis* Temm. et Schleg. — **orlovec hnědový japonský** a *Spizaetus n. kelaarti* Hegge — **orlovec hnědový cejlónský**.

Spizaetus bartelsi Stres., 1924 — **orlovec pomarančovopásavý**, n. *Java-haubenadler*, a. *Java Hawk Eagle*. Dospelý vták je na brušnej strane husto priečne pásavý. Rozšírenie: Jáva.

Spizaetus nanus Wall., 1868 **orlovec malý**, n. *Zwerghaubenadler*, a. *Wallace's Hawk Eagle*. Dĺžka 46—51 cm. Rozšírenie: Malajský polostrov, Sumatra, Nias, Borneo. 2 geogr. rasy: *Spizaetus n. nanus* Wall. — **orlovec malý bornejský** a *Spizaetus n. stresemanni* Amad. — **orlovec malý niaský**.

Spizaetus philippensis Gould, 1863 — **orlovec červenkavý**, n. *Philippinenhaubenadler*, a. *Philippine Hawk Eagle*. Rozšírenie: Filipíny.

Spizaetus lanceolatus Temm. et Schleg., 1844 — **orlovec krahulecovitý**, n. *Celebeshaubenadler*, ťa. *Celebes Hawk Eagle*. Meno *krahulecovitý* sa vzťahuje na kresbu peria tohto orlovcu. Rozšírenie: Celebes a okolité ostrovy.

Spizaetus cirrhatus (Gmel., 1783) — **orlovec viactvarý**, n. *Veränderlicher Haubenadler*, a. *Changeable Hawk Eagle*. Sú chochlikaté i bezchochlé farebne odchylné. Rozšírenie: juhovýchodná Ázia s ostrovmi. 6 geogr. rás: *Spizaetus c. cirrhatus* (Gmel.) — **orlovec viactvarý zadnoindický**, *Spizaetus c. limnaetus* (Horsf.) — **orlovec viactvarý prednoindický**, *Spizaetus c. ceylanensis* (Gmel.) — **orlovec viactvarý cejlónsky**, *Spizaetus c. andamanensis* Tytl. — **orlovec viactvarý florinský**, *Spizaetus c. floris* (Hart.) — **orlovec viactvarý florinský**, *Spizaetus c. vanheurni* Junge — **orlovec viactvarý simalurský**.

Spizaetus africanus (Cass., 1865) — **orlovec pláštikatý**, n. *Schwarzachseladler*, a. *Cassin's Hawk-eagle*. Vrch tela je tmavý, brušná strana biela (pri starých vtákoch). Rozšírenie: západná Afrika.

Lophætus occipitalis (Daud., 1800) — **orlovec dlhochochlý**, č. *orel chochlatý*, n. *Schopfadler*, ťa. *Long-crested Eagle*. Orlovce sú takmer všetky chochlaté. Kaup (1847) pre tento rod v rodovom mene zdôraznil chochlatosť, čo prešlo vo vernákuľných nomenklatúrach do druhového mena. Keďže v slovenskej nomenklatúre pre všetky orlom podobné (daktoričkami znakmi) rody používame meno *orlovec*, zdôrazňujeme chochlatosť osobitne adjektivom *dlhý*. Rozšírenie: Afrika južne od Sahary.

Spizastur melanoleucus (Vieill., 1816) — **orlovec čiapočkatý**, n. *Schwarzweisschaubenadler*, a. *Black and White Hawk-eagle*. Na bielej hlave má vzadu nízky široký čierny chochlik — čiapočku. Rozšírenie: má nekompletný areál od Mexika na juh po Argentínu.

Hieraëtus kienerii (Geoff., 1835) — **orol červenobruchý**, n. *Rotbauchadler*, *Indienzwerkgadler*, a. *Chestnut-bellied Hawk-eagle*. Daktorički autori (Dementiev) druhý tohto rodu zadeľujú medzi orly (*Aquila*). Rozšírenie: Himaláje, juhovýchodná Ázia aj sôstrovmi. 2 geogr. rasy: *Hieraëtus k. kienerii* (Geoff.) — **orol červenobruchý pevninový** a *Hieraëtus k. formosus* (Stres.) — **orol červenobruchý ostrovný**.

Hieraëtus dubius (Smith, 1830) — **orol vrkôčikatý**, č. *orel Afrika Zwergadler*, *Ayres' Zvergadler*, a. *Ayres' Hawk-eagle*. Má mierne predĺžené perie do záhlavia — vrkôčik. Rozšírenie: Afrika južne od Sahary.

Hieraëtus morphnoides (Gould, 1841) — **orol ružovoboký**, č. *Australien-zwergadler*, a. *Little Eagle*. Na slabinách je ružovej farby. Rozšírenie: Austrália a Nová Guinea. 2 geogr. rasy: *Hieraëtus m. morphnoides* (Gould) — **orol ružovoboký austrálsky** a *Hieraëtus m. weiskei* (Reich.) — **orol ružovoboký novoguinejský**.

Hieraëtus pennatus (Gmel., 1788) — **orol malý**, č. *orel nejmenší*, r. *orel-karlik*, n. *Zwergadler*, a. *Booted Eagle*. Rozšírenie: nesúvislý areál sa rozkladá od západnej Európy po strednú Sibír a v severozápadnej Afrike.

Hieraëtus fasciatus (Vieill., 1822) — **orol jastrabovitý**, č. *orel jestřábí*, r. *jastrebinyj orel*, *dlinnochvostyj orel*, n. *Habichtsadler*, a. *Bonelli's Eagle*. Aspektom sa podobá jastrabovi. Rozšírenie: južná Ázia bez Arabského polostrova, Pyrenejský a Balkánsky polostrov, Afrika asi od 10° s. š. na juh. Somálsky polostrov a atlaská oblasť. 3 geogr. rasy: *Hieraëtus f. fasciatus* (Vieill.) — **orol jastrabovitý eurázijský**, *Hieraëtus f. renschii* Stres. — **orol jastrabovitý malosundský** a *Hieraëtus f. spilogaster* (Bonap.) — **orol jastrabovitý africký**.

Aquila wahlbergi Sund., 1851 — **orol striebリストý**, č. *Silberadler*, a. *Wahlberg's Eagle*. Rozšírenie: Afrika asi od 10° s. š. na juh, v povodí Konga a na Somálskom polostrove sa nevyskytuje.

Aquila rapax (Temm., 1828) — **orol stepný**, č. *orel stepní*, r. *stepnoj orel*, n. *Raubadler*, *Steppenadler*, a. *Tawny Eagle*, *Steppe Eagle*. Rozšírenie: Afrika, východná Európa, stredná Ázia, India. 5 geogr. rás: *Aquila r. rapax* (Temm.) — **orol stepný juhoafričký**, *Aquila r. orientalis* Cab. — **orol stepný eurázijský**, *Aquila r. nipalensis* Hodg. — **orol stepný mongolský**, *Aquila r. belisarius* (Levaill.) — **orol stepný severoafrický** a *Aquila r. vindhiana* Frankl. — **orol stepný indický**.

Aquila clanga Pall., 1811 — **orol hrubozobý**, č. *orel volavý*, r. *orel — krikun*, boľšoju podorlik, n. *Schelladler*, a. *Greater Spotted Eagle*. Rozšírenie: východná Európa a odtiaľ širokým pásom na východ až k japonskému moru.

Aquila pomarina Ch. L. Brehm, 1831 — **orol kriklavý**, č. *orel kriklavý*, r. *malyj podorlik*, n. *Schreiadler* a. *Lesser Spotted Eagle*. Rozšírenie: stredná a juhových. Európa, Malá Ázia, India. 2 geogr. rasy: *Aquila p. pomarina* Ch. L. Brehm — **orol kriklavý európsky** a *Aquila p. hastata* (Less.) — **orol kriklavý indický**.

Aquila heliaca Sav., 1809 — **orol kráľovský**, č. *orel kráľovský*, r. *orel — mogilník*, n. *Keiseradler*, a. *Imperial Eagle*. Rozšírenie: južná a stredná Európa s výbežkom do strednej Sibíri, s iným do Malej Ázie a strednej Ázie. 2 geogr. rasy: *Aquila h. heliaca* Sav. — **orol kráľovský eurázijský** a *Aquila h. adalberti* Ch. L. Brehm — **orol kráľovský iberský**.

Aquila gurneyi Gray, 1860 — **orol tmavý**, n. *Gurneyadler*, *Molukkenadler*, a. *Gurney's Eagle*. Z našich orlov sa mu zafarbením najviac podobá orol hrubozobý. Rozšírenie: Moluky a Nová Guinea.

Aquila verreauxii Less., 1830 — **orol sedlatý**, č. *orel Verreauxův*, n. *Kaffer-adler*, a. *Verreaux's Eagle*, *Black Eagle*. Pomenovanie sedlatý má podla bielej

kresby medzi lopatkami pri celkovom tmavom zafarbení. Rozšírenie: Afrika južne od Sahary.

Aquila chrysaëtos (Linn., 1758) — **orol skalný**, č. *orel skalní*, r. *berkut, orel-berkut*, n. *Steinadler*, a. *Golden Eagle*. Rozšírenie: Eurázia, Sev. Amerika, atlaská oblasť Afriky. 5 geogr. rásy: *Aquila ch. chrysaëtos* (Linn.) — **orol skalný eurosibírsky**, *Aquila ch. homeyeri* Sever. — **orol skalný stredomorský**, *Aquila ch. daphanes* Sever. — **orol skalný stredoázijský**, *Aquila ch. japonensis* Sever. — **orol skalný japonský** a *Aquila ch. canadensis* (Linn.) — **orol skalný severoamerický**.

Aquila audax (Lath., 1801) — **orol klinochvostý**, n. *Keilschwanzadler*, a. *Wedge-tailed Eagle*. Rozšírenie: Austrália a Tasmánia. 2 geogr. rasy: *Aquila a. audax* (Lath.) — **orol klinochvostý austrálsky** a *Aquila a. fleayi* Cond. et Amad. — **orol klinochvostý tasmánsky**.

Ictinaetus malayensis (Temm., 1822) — **orol štíhly**, n. *Malayenadler*, a. *Indian Black Eagle*. Okrem viacerých znakov sa význačne líši od rodu *Aquila* štíhlosťou tela, ktorú berieme za podklad druhového mena. Rozšírenie: severových. Ázia a ostrovy okrem Filipín. 2 geogr. rasy: *Ictinaetus m. malayensis* (Temm.) — **orol štíhly malajský** a *Ictinaetus m. purniger* (Hodg.) — **orol štíhly indický**.

Čeľaď: Falconidae — sokolovité

Podčeľaď: Daptriinae — karaky

Daptrius ater Vieill., 1816 — **karakara čierna**, n. *Gelbkehlikarakara*, a. *Yellow-throasted Caracara*. Meno je domáceho, podistým indiánskeho pôvodu. Rozšírenie: Juž. Amerika — povedie Amazonky a Guayanská vysocina.

Daptrius americanus (Bodd., 1783) — **karakara bielobruchá**, č. *čimango jižní*, a. *Rotkehlkarakara*, a. *Redthroated Caracara*. Rozšírenie: Stredná Amerika a severovýchodná časť Južnej Ameriky. 2 geogr. rasy: *Daptrius a. americanus* (Bodd.) — **karakara bielobruchá juhoamerická** a *Daptrius a. guatemalensis* (Swann) — **karakara bielobruchá stredoamerická**.

Phalcobaenus carunculatus Murs, 1853 — **karakara krvavoústa**, n. *Karunkel-karakara*, a. *Carunculated Caracara*. Rozšírenie: západná Kolumbia, Ekvádor.

Phalcobaenus megalopterus (Meyer, 1834) — **karakara vrchovská**, n. *Berg-karakara*, a. *Mountain Caracara*. Rozšírenie: Andy v Peru, Bolívii, v severozápadnej Argentíne a severnom Chile.

Phalcobaenus albogularis Gould, 1837 — **karakara bielohrdlá**, č. *čimango falkianský*, n. *Weisskehlikarakara*, a. *Withe-throated Caracara*. Rozšírenie: južné Chile a Argentína.

Phalcobaenus australis (Gmel., 1788) — **karakara červenobruchá**, n. *Forster-karakara*, a. *Forster's Caracara, Jonny Rock*. Rozšírenie: Falklandske ostrovy.

Polyborus plancus (Mill., 1777) — **karančo pásikavý**, č. *karančo jižní*, n. *Karakara, Schopfkarakara*, a. *Common Caracara*. Rodové meno je domáceho pôvodu. Rozšírenie: Amerika od juhu USA až po Ohňovú zem. 4 geogr. rasy: *Polyborus p. plancus* (Mill.) — **karančo pásikavý juhoamerický**, *Polyborus p. auduboni* Cass. — **karančo pásikavý severoamerický**, *Polyborus p. pallidus* Nels. — **karančo pásikavý trojmariánsky** (ostro. Tres Marias) a *Polyborus p. cheriway* (Jacquin) — **karančo pásikavý amazonský**.

P o d č e l a d : *Herpetotherinae* — plazožrúty

Herpetotheres cachinnans (Linn., 1758) — **plazožrút kriklavý**, n. *Lachfalte*, a. *Laughing Falcon*. Rozšírenie: Mexiko, Stredná a Južná Amerika. 2 geogr. rasy: *Herpetotheres c. cachinnans* (Linn.) — **plazožrút kriklavý juhoamerický** a *Herpetotheres c. fulvescens* Champ. — **plazožrút kriklavý panamský**.

Milvago chimango (Vieill., 1816) — **milvago hrdzavý**, č. *chimango*, n. *Chimango*, a. *Chimango*. Rozšírenie: južná Brazília až Ohňová zem. 2 geogr. rasy: *Milvago ch. chimango* (Vieill.) — **milvago hrdzavý argentínsky** a *Milvago ch. temucoensis* Scl. — **milvago hrdzavý čílsky**.

Milvago chimachima (Vieill., 1816) — **milvago čimačima**, č. *čimačima bělavá*, n. *Gelbkopfkarakara*, a. *Yellow-headed Caracara*. Rozšírenie: Amerika od Panamy po Uruguaj. 2 geogr. rasy: *Milvago ch. chimachima* (Vieill.) — **milvago čimačima západný** a *Milvago ch. strigilata* (Spix) — **milvago čimačima východný**.

P o d č e l a d : *Micrasturinae* — sokolce

Micrastur ruficollis (Vieill., 1817) — **sokolec červenokrký**, n. *Gebanderter Waldfalte*, *Sperberwaldfalte*, a. *Barred Forest Falcon*. Rozšírenie: Stredná a Južná Amerika po juh Brazília. 7 geogr. rás: *Micrastur r. ruficollis* (Vieill.) — **sokolec červenokrký severobrazílsky**, *Micrastur r. gilvicollis* (Vieill.) — **sokolec červenokrký juhobrazílsky**, *Micrastur r. pelzelni* Ridg. — **sokolec červenokrký západobrazílsky**, *Micrastur r. olrogi* Amad. — **sokolec červenokrký argentínsky**, *Micrastur r. zonothorax* (Cab.) — **sokolec červenokrký venuzuelský**, *Micrastur r. querilla* Cass. — **sokolec červenokrký stredoamerický** a *Micrastur r. interstes* Bangs — **sokolec červenokrký ekvádorský**.

Micrastur plumbeus Scl., 1918 — **sokolec modrohlavý**, n. *Bleiwaldfalte*, a. *Sclater's Forest Falcon*. Rozšírenie: Amerika — západná Kolumbia a severozápad. Ekvádor.

Micrastur mirandollei (Schleg., 1862) — **sokolec modrohrbty**, n. *Schierferrückenwaldfalte*, a. *Slaty-backed Forest Falcon*. Rozšírenie: Kostarika až východné Peru.

Micrastur buckleyi Swann, 1919 — **sokolec bielolíci**, n. *Traylorwaldfalte*, a. *Traylor's Forest Falcon*. Rozšírenie: Ekvádor a severné Peru.

Micrastur semitorquatus (Vieill., 1817) — **sokolec obojkový**, č. *sokolík malý*, n. *Halsringwaldfalte*, a. *Collared Forest Falcon*. Biely pás na krku je charakteristický pre základnú farebnú varietu, tmavá ho nemá. Inak je to najväčší druh tohto rodu, dosahujúci dĺžku tela až 60 cm, kým napr. červenokrký iba 38 cm. Rozšírenie: Stredná a Južná Amerika, tu asi po 30° j. š. 2 geogr. rasy: *Micrastur s. semitorquatus* (Vieill.) — **sokolec obojkový argentínsky** a *Micrastur s. naso* (Less.) — **sokolec obojkový stredoamerický**.

P o d č e l a d : *Falconinae* — sokoly (v užšom zmysle)

Spizapteryx circumcinctus (Kaup, 1852) — **sokolík perličkavý**, n. *Tropfenzwergfalte*, a. *Spot-winged Falconet*. Na červenohnedých kridelných štítoch má biele perličkovité škvŕnky. Rozšírenie: severozápadná Argentína.

Polihierax semitorquatus (Smith, 1836) — **sokolík obojkový**, č. *sokolík (muti)*, n. *Halsbandzwergfalcon*, a. *African Pygmy Falcon*. Rozšírenie: východná a južná Afrika. 2 geogr. rasy: *Polihierax s. semitorquatus* (Smith) — **sokolík obojkový juhoafričký** a *Polihierax s. castanotus* Heugl. — **sokolík obojkový východoafričký**.

Polihierax insignis Wald., 1872 — **sokolík krátkokrídly**, n. *Langschwanzzwergfalcon*, a. *Fielden's Falconet*. Rozšírenie: Zadná India, južná Čína. 3 geogr. rasy: *Polihierax i. insignis* Wald. — **sokolík krátkokrídly barmaský**, *Polihierax i. cinereiceps* St. Bak. — **sokolík krátkokrídly laoský** a *Polihierax i. harmandi* (Oust.) — **sokolík krátkokrídly čínsky**.

Microhierax caerulescens (Linn., 1758) — **sokolík muti**, č. *sokolík muti*, n. *Indienzwergfalcon*, *Rotschenkelzwergfalcon*, a. *Red-legged Falconet*. Rozšírenie: Himaláje a Západná India. 2 geogr. rasy: *Microhierax c. caerulescens* (Linn.) — **sokolík muti himálajský** a *Microhierax c. burmanicus* Swann — **sokolík muti zadoindický**.

Microhierax fringillarius (Drap., 1824) — **sokolík červenobruchý**, n. *Mala-ienzwergfalcon*, *Schwarzschenkelzwergfalcon*, a. *Black-regged Falconet*. Rozšírenie: Malajský polostrov, Sumatra, Jáva, Borneo.

Microhierax latifrons Sharpe, 1879 — **sokolík bieločelý**, č. *sokolík zakrslý*, n. *Borneozwergfalcon*, a. *Bornean Falconet*. Telo má dlhé 16 cm, ale predchádzajúce 2 druhy sú ešte o niečo menšie. Rozšírenie: Borneo.

Microhierax erythrogonyx (Vig., 1831) — **sokolík filipínsky**, n. *Philippinenzwergfalcon*, a. *Philippine Falconet*. Rozšírenie: Filipíny.

Microhierax melanoleucus (Blyth, 1843) — **sokolík čierholící**, n. *Weissstirnzwergfalcon*, a. *Pied Falconet*. Rozšírenie: južná Čína.

Falco naumanni Fleisch, 1818 — **sokol bielopazúrový**, č. *poštolka jižní*, r. stepnaja pustel'ga, n. *Rotelfalcon*, a. *Lessel Kestrel*. Skupinka sokolov začínajúc týmto a končiac sokolom kobcovitým v slovenčine nazývame aj pustovkami (Ferianc, 1958). Rozšírenie: Stredomorie, Malá a Stredná Ázia až po strednú Sibír, severových. Čína.

Falco rufidicoloides Smith, 1830 — **sokol bielooký**, n. *Weissaugenfalcon*, a. *Greater Kestrel*, *Withe-eyed Kestrel*. Rozšírenie: Somálsky polostrov, Keňa, Uganda, južná Afrika. 3 geogr. rasy: *Falco r. rufidicoloides* Smith — **sokol bielooký juhoafričký**, *Falco r. erthuri* (Gurn.) — **sokol bielooký kenský** a *Falco r. fieldi* (Elliot) — **sokol bielooký somálsky**.

Falco alopecoides (Heugl., 1861) — **sokol lišaci**, n. *Fuchs-falcon*, a. *Fox Kestrel*. Pomenovanie sa vzťahuje na lišacie zafarbenie vtákov. Rozšírenie: Afrika v širokom páse od Etiópie na západ.

Falco sparverius Linn., 1758 — **sokol pestrý**, č. *poštolka vrabčí*, n. *Buntfalcon*, a. *American Kestrel*, *Sparrow-Hawk*. Rozšírenie: Amerika. 15 geogr. rás (uvádzame ich v skrátenej forme): *F. s. sparverius* — **s. p. americký**, *F. s. paulus* — **s. p. floridský**, *F. s. peninsulae* — **s. p. kalifornský**, *F. s. tropicalis* — **s. p. mexický**, *F. s. sparveroides* — **s. p. kubánsky**, *F. s. dominicensis* — **s. p. hispaniolský**, *F. s. caribearum* — **s. p. karibský**, *F. s. brevipennis* — **s. p. západoindický**, *F. s. isabellinus* — **s. p. guayanský**, *F. s. ochraceus* — **s. p. venezuelský**, *F. s. aequatorialis* — **s. p. kolumbijský**, *F. s. peruvianus* — **s. p. peruviánsky**, *F. s. cinnamonimus* — **s. p. argentínsky**, *F. s. fernandensis* — **s. p. fernandinský** (Fernandské ostr.) a *F. s. ceare* — **s. p. brazílsky**.

Falco tinnunculus Linn., 1758 — **sokol myšiar, pustovka obyčajná**, č. poštola obecná, r. obyknovenaja pustel'ga, n. *Turmfalke*, a. *Common Kestrel*. Rozšírenie: Eurázia a Afrika. 11. geogr. rás: *Falco t. tinnunculus* Linn. — **sokol myšiar eurázijský**, *Falco t. interstinctus* Clell. — **sokol myšiar východoázijský**, *Falco t. objurgatus* (St. Bak.) — **sokol myšiar indický**, *Falco t. rupicolaeformis* (Brehm) — **sokol myšiar egyptský**, *Falco t. archeri* Hart. et Neum. — **sokol myšiar somálsky**, *Falco t. rupicolus* Daud. — **sokol myšiar juhoafričký**, *Falco t. canariensis* (Koen.) — **sokol myšiar západokanársky**, *Falco t. dacotiae* Hart. — **sokol myšiar východokanársky**, *Falco t. rufescens* Swain. — **sokol myšiar stredoafričký**, *Falco t. neglectus* Schleg. — **sokol myšiar severokapverdský a Falco t. alexandri** Bourne — **sokol myšiar juhokapverdský**.

Falco newtoni (Gur., 1862) — **sokol červenochrbtý, pustovka červenochrbtá**, n. *Madagaskarfalke*, a. *Madagascar Kestrel*, *Aldabra Kestrel*. V druhovom mene sme slovo chrbát použili v zmysle chrbtovej strany. Rozšírenie: Madagaskar a Aldabra. 2 geogr. rasy: *Falco n. newtoni* (Gur.) — **sokol červenochrbtý madagaskarský** a *Falco n. aldabranus* Grote — **sokol červenochrbtý aldabranský**.

Falco punctatus Temm., 1821 — **sokol bodkavý, pustovka bodkavá**, n. *Mauritiusfalke*, a. *Mauritius Kestrel*. Rozšírenie: ostr. Mauritius.

Falco taraea (Oberh., 1917) — **sokol pomarančovoobruchý, pustovka pomarančovoobruchá**, n. *Seychellenfalke*, a. *Seychelles Kestrel*. Rozšírenie: Seychely.

Falco moluccensis (Bonap., 1850) — **sokol červený, pustovka červená**, n. *Molukkenfalke*, a. *Moluccan Kestrel*. Rozšírenie: Jáva, Celebes, Malé Sundy, Moluky, Bali. 5 geogr. rás: *Falco m. moluccensis* (Bonap.) — **sokol červený molucký**, *Falco m. timorensis* Mayr — **sokol červený timorský**, *Falco m. microtalis* (Oberh.) — **sokol červený malosundský**, *Falco m. renschii* Sieb. — **sokol červený sumbský** a *Falco m. javensis* Mayr — **sokol červený jávsky**.

Falco cenchroides Vig. et Horsf., 1827 — **sokol bledohlavý, pustovka bledo-hlavá**, n. *Australienrättelfalke*, a. *Australian Kestrel*, *Nankeen Kestrel*. Samec má bledšiu hlavu ako iné pustovky. Rozšírenie: Austrália a Nová Guinea. 2 geogr. rasy: *Falco c. cenchroides* Vig. et Horsf. — **sokol bledohlavý austrálsky** a *Falco c. baru* Rand — **sokol bledohlavý novoguinejský**.

Falco ardosiaeus Vieill., 1823 — **sokol sivý, pustovka sivá**, n. *Graufalke*, a. *Grey Kestrel*. Rozšírenie: široký pás južne od Sahary s výbežkom do Sudánu a Kene.

Falco dickinsoni Scl., 1864 — **sokol tmavochrbtý, pustovka tmavochrbtá**, n. *Dickinsonfalke*, a. *Dickinson's Kestrel*. Rozšírenie: južná Afrika.

Falco zoniventris Peters, 1854 — **sokol madagaskarský, pustovka madagaskarská**, n. *Madagaskargraufalke*, a. *Madagascar Banded Kestrel*. Rozšírenie: Madagaskar.

Falco vespertinus Linn., 1758 — **sokol kobcovitý, pustovka kobcovitá**, č. poštola rudonohá, r. kobčík, n. *Rotfussfalke*, a. *Red-footed Falcon*. Rozšírenie: východná Európa s výbežkom do Sibíri až po Bajkal, východná Ázia. 2 geogr. rasy: *Falco v. vespertinus* Linn. — **sokol kobcovitý eurosibírsky a Falco v. amurensis** Radde — **sokol kobcovitý amurský**.

Falco chicquera Daud., 1800 — **sokol červenohlavý**, č. poštola rudokrká, n. *Rotkopfmerlin*, a. *Turunuti Falcon*, *Red-headed Falcon*. Rozšírenie: India a Afrika južne od Sahary (chýba v povodí Konga). 3 geogr. rasy: *Falco ch. chicquera* Daud. — **sokol červenohlavý indický**, *Falco ch. ruficollis* Swain. — **sokol**

menovaniach takáto špecializácia zložiek termínu chýba, a preto nemôžno hovoriť o prenášaní pomenovania časti na celok, aj keď ide o súčasť, ktorá sa v mechanizme vyskytuje. Napríklad v termíne *noha chladiča* obidve zložky získavajú spresnený, zúžený význam: *noha* — nosná časť stojatých chladičov, *chladič* — pomenovanie chladiaceho zariadenia v kompresoroch. Spojenie je však rozložiteľné a každý termín v ňom môže byť chápaný osobitne.

V strojárskej terminológii sa najčastejšie vyskytujú tieto druhy prenášania príznaku, charakterizujúceho časť, na celok:

1. V prípade prenášania príznaku predmetu: *a)* prenos pomenovania samostatnej súčasti alebo jej neoddeliteľnej časti, pomocou ktorej mechanizmus funguje, na celok mechanizmu: *guľôčková traf* (ložná traf, ktorej unášacím prostriedkom je sústava guľôčkových jednotiek); *skrutkové kompresory* (vnútorné stlačenie vzdušniny sa dosahuje zmenou objemu párových komôrok otáčajúcich sa a spolužaberajúcich rotorov so skrutkovými zubmi a komôrkami s takým tvarom a uhlom stúpania, ktorý vnútorné stlačenie umožní); *b)* prenos pomenovania samostatnej súčasti mechanizmu, ktorá sa v ňom nachádza, na celok — *čapová dýza* (súčasťou dýzy naftového motora je čap); *konzolový nosník* (nosník má jednu alebo dve konzoly); *c)* prenos pomenovania súčasti mechanizmu, z ktorých sa mechanizmus skladá, na celok — *hydraulická sústava* (zoskupenie hydraulických obvodov); *rúrkový zväzok* (činná časť chladiča kompresora vytvorená ako sústava hladkých alebo rebrivitých rúrok); *d)* prenos pomenovania časti na celok — mechanizmus, ktorý slúži na jej uloženie — *dýzová komora* (súčasť turbíny, v ktorej je uložený dýzový segment); *klinová drážka* (pozdĺžna drážka na hriadelei určená na vloženie klinu).

2. Môže ísť aj o prenášanie konštrukčného príznaku: *a)* prenos príznaku polohy súčasti mechanizmu na celok — *ležatý kompresor* (má valec s vodorovnou osou); *stojatý kompresor* (má valec so zvislou osou); *b)* prenos príznaku počtu častí mechanizmu na celok — *dvojlanová dráha*; *párová komôrka* (komôrka hlavného a komôrka vedľajšieho rotora kompresora, ktoré sú vzájomne pri stláčaní prepojené); *c)* prenos príznaku smeru pôsobenia sily, látky v mechanizme na celok — *jednoprúdrová turbína* (para v nej preteká v jednom prúde); *radiálny kompresor* (turbokompresor, v ktorom vzdušnina prúdi prevažne radiálnym smerom).

3. Prenášať sa môže aj príznak nositeľa energie alebo bezprostredný energetický príznak — *elektromagnetické čerpadlo* (pracuje na základe pôsobenia elektromagnetického poľa statora a tekutého kovu alebo vodivej kvapaliny, ktorú prepravuje); *akumulátorový vozík* (po háňaný elektromotorom, ktorého zdrojom energie je trakčná akumulátorová batéria).

4. V súvislosti s prenesením príznaku princípu deja a podmienok práce môže íst o prenesenie príznaku prostriedku, na základe ktorého mechanizmus funguje, na celok — *vákuový kondenzátor* (kondenzácia prostredia prebieha vo vákuu); *magnetický čistič* (feromagnetické nečistoty sú odlučované magnetickým poľom) a pod.

Pri pomenovaní vedecko-technických pojmov sa stretávame aj s opačným postupom — prenášaním pomenovania celku na časť, napr. *turbínové telo* (konštrukčná časť turbíny); *ventilová doska* (uzaviera prietočné kanály ventilov v kompresore); *ojnicová skrutka* (spája delenú kľukovú hlavu ojnice); *piestový čap* (valcová súčasť spájajúca piest s ojnicou).

Význam prenášania príznakov časti na celok a naopak spočíva okrem vyššie uvedených faktorov pri vzniku pomenovaní nových vedecko-technických pojmov v tom, že sa tak dosahuje krátkosť termínov prostredníctvom slovotvorného a syntaktického spôsobu tvorenia terminologickej pomenovanie. Napr. termín *dopravník s článkovým pásmem* má kratší a používaný variant *článkový dopravník*, stroj, ktorý brúsi pomocou superfinišovacieho kameňa, je *superfinišovací stroj* a dopravník skladajúci sa z vozíkov tahaných tažným prostriedkom je *vozíkový dopravník*. Krátkosť však nesmie byť na úkor presnosti, čo, samozrejme, platí pre tvorenie všetkých termínov prenášaním príznakov jedného pojmu na druhý.

*Katedra jazykov VŠT
Zbrojnícka 3, Košice*

LITERATÚRA

LOTTE, D. S.: Kratkie formy naučno-techničeskich terminov. Moskva, Nauka 1971. 84 s.

MISTRÍK, J.: Štýlistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1977. 456 s.

Plece a rameno

BOHUSLAV FINDO

Hornú končatinu tvorí plece, rameno, predlaktie, zápästie a ruka. V bežnej reči sa názvy *rameno* a *ruka* používajú aj na označenie celej hornej končatiny (ako pars pro toto). Pre odborný jazyk sú smerodajnejne anatomické názvy, hoci — ako uvidíme — ani ten sa nemôže oddelovať od bežnej reči.

V odbornom jazyku aj v bežnej komunikácii sa nezriedka stretávame s používaním slova *rameno* namiesto slova *plece*. Vznikajú tým nedorozumenia, prípadne potreba bližšie objasniť, čo treba v konkrétnom prípade rozumieť pod názvami *plece* a *rameno*.

Kostra hornej končatiny sa skladá z pletenca a kostry voľnej končatiny. *Pletenec* tvorí zozadu *lopatka* (lat. *scapula*) a spredú *klúčna kost* (lat. *clavicula*). V mieste spojenia lopatky a klúčnej kosti je zavesená voľná končatina klíbovým spojením *ramennej kosti* (lat. *humerus*) s lopatkou. Kosti, čo sa tu spájajú, sú takmer úplne obalené hrubými vrstvami svalov (daktori autori vravia o svalovošlachovom pudzre). Len v mieste *nadplecka* (lat. *acromion*) je časť lopatky pokrytá iba kožou.

Plece (čes. *rameno*; rámě, angl. *shoulder*, franc. *épaule*, nem. *Schulter*) netvorí heslo v medzinárodnom anatomickom názvosloví (Nomina anatomica, NA) a chýba preč ustanovené medzinárodné pomenovanie. Slovo *plece* patrí teda do bežnej reči a medzi anatomické názvy v širšom zmysle slova. Ako také sa používa v anatomických textoch aj v antropológii a v umení spodobujúcim človeka.

Daktoré otázky terminológie sa ukážu jasnejšie v historickej súvislosti. Slovo *humerus* používali Rimania tak na označenie pleca, ako aj ramena (Zetkin a Schaldach, 1978). V anatómii sa slovom *humerus* označuje *ramenná kost*. Latinský názov ramena *brachium* je prevzatý z gréckej (gr. *brachion*). Grécke meno pleca *omos* sa používa v zložených termínoch, ako sú *musculus omohyoideus* — *lopatkovojazylkový sval*, *omalgia* — *bolačné plece* a *omarthritis* — *zápal articulatio humeri*.

Čo je plece? Veľký anglický lekársky slovník (Butterworths, 1978) vysvetluje heslo *plece* (*shoulder*) takto: „Oblast spojenia ramena a trupu. Jego vyčnievajúcu časť tvorí nadpleckovoklúčny oblúk a horný koniec ramennej kosti obalený deltovým svalom.“ Stručný oxfordský slovník (4. vyd., 1956) vyjadruje to isté trocha odlišne: „plece je... kombinácia konca ramena s priliehajúcimi časťami klúčnej kosti a lopatky“. Ku komplexu pleca teda patrí aj horná časť ramennej kosti.

Medzinárodný anatomický názov klíbového spojenia ramena s pletencem hornej končatiny *articulatio humeri* sa odvodzuje od slova *humerus* — *ramenná kost*. V angličtine, nemčine a češtine sa ekvivalent pre *articulatio humeri* odvodzuje od ekvivalentu podoby *plece* (*shoulder*, *Schulter*, *rameno*): *shoulder joint*, *Schultergelenk*, *kloub ramenní*. Vo francúzštine zahŕňa názov obe artikulujúce kosti a má podobu *articulation scapulo-humérale*.

V slovenskom anatomickom názvosloví (1962) sa *articulatio humeri* nazýva *ramenný klb*. Na rozdiel od situácie v angličtine, nemčine a češtine je tento názov odvodený od mena *ramenná kost*, a nie podobu *articulation scapulo-humérale*.

od slova *plece*, čím zaraďuje túto štruktúru k ramenu, a nie k plecu. Slovenský názov analogický názvom v spomínaných jazykoch by bol *plecový klb*. Túto podobu pokladáme za formálne a významovo priemeranú. Používanie názvu *plecový klb* by odstránilo terminologické rozlinky (čo je vlastne plece, ak k nemu nepatrí oblasť klbu?) a pohľad by reštituovať rozhľadané používanie slova *plece* v bežnej reči. Názov *plece* sa v slovenčine tradične používa v takom istom význame ako jeho paralely v angličtine, francúzštine, nemčine a češtine. V tabuľke uvádzame anglické, české a slovenské názvy časť hornej končatiny:

angl.	čes.	slov. (A. n., 1962)	slov. upravené
shoulder	rameno	plece	plece
shoulder girdle	ramenní pletenec	pletenecky hornej končatiny	plecový pletenec, pletenecky hornej končatiny
shoulder joint	kloub ramenní	ramenný klb	plecový klb
humerus	kost pažní	ramenná kost	ramenná kost
arm, brachium	paže	rameno	rameno

A. n. = Anatomické názvoslovie okrem slova *plece*.

Slovo *plece* sa terminologizovalo v spojeniach, ktoré označujú chrbnné situácie a napospol sa prekladajú z angličtiny. Sú to napr. názvy *shoulder-hand syndrome* — syndróm *plece-ruka* a *frozen shoulder* — zamrznuté *plece*. Syndróm *plece-ruka* sa vo francúzštine označuje *syndrome épaule main*, kým pre zamrznuté *plece* sa podržalo staršie pomenovanie *périarthrite scapulohumérale* (nem. *Schmerzhafte Schultersteife* — bolavé stuhnutie *pleca*).

Formálne zhodný názov aj lekársky termín *rameno* je v slovenčine a češtine nositeľom odchodeného významu. Slovenskému termínu *rameno* významovo zodpovedá český termín *paže*, kým českému názvu *rameno* zodpovedá slovenský názov *plece*. Preto aj terajší slovenský anatomický termín *ramenný klb* je iba formálne zhodný s českým termínom *kloub ramenní*. Českému termínu v slovenčine významovo zodpovedá pomenovanie *plecový klb*.

Na ilustráciu súčasnej situácie v používaní názvov *plece* a *rameno* uvedieme dakoľko ukážok z odbornej aj popularizačnej literatúry

a z dennej tlače (v hranatej zátvorke riedene uvádzame primeranú podobu názvu):

Klavikula vystupuje kraniálne a dislokuje sa dorzálnie, vzniká typická schodovitá deformácia *ramena [pleca]*; ...imobilizácia v Desaultovom obväze, ktorý je zavesený a upevnený na zdrovom *ramene [pleci]* (Hudec — Steiner — Huraj a kol.: Úrazová chirurgia. 2. Martin, Osveta 1970, s. 590). — ...nadlepecok sa preto používa ako orientačné miesto pri meraní šírky *ramien [plieci]* (Borovanský a kol.: Systematická anatómia. I. Martin, Osveta 1971, s. 111) — ...syndróm bolestivého *ramena [pleca]*; ...obraz syndrómu *rameno—ruka [plece—ruká]* (Vademecum medici. 3. vyd. Martin, Osveta 1985, s. 1275). — ...silu vysokých *ramenatých chlapcov [plecnatých alebo plecitých]*; rozširujú sa *ramená [plecia]*; obleky s úzkymi *ramenami [plecamí]* (Čo prezrádza antropologický výskum — Rastieme ako z vody, Práca 13. 1. 1986). — zamrznuté *rameno [plece]*; ...stuhnutie *ramena [pleca]*, s. 13; ...pocíti pacient prudkú bolest *v pleci*; ...pocít „trhania a praskania“ *v ramene [pleci]*, s. 14; Starecké *rameno [plece]*; Súbor príznakov „*rameno—ruka*“ *[plece—ruká]*, s. 16; ...trvalé bolesti v celej oblasti *pleca*; Pri pohmote *pleca*...; ...*plece* je úplne zablokované; Oblasť *pleca* je veľmi citlivá..., s. 12 (K. Bošmanský: Bolestivé rameno. Edícia Pokyny chorým. Bratislava, Ústav zdravotnej výchovy 1983).

Hodnotná knižička K. Bošmanského *Bolestivé rameno*, ktorej názov mal byť *Bolestivé plece*, sa vyznačuje badateľnou snahou používať názov *plece*, aj keď sa na viacerých miestach používa neprimerane podoba *rameno*, ako to bolo vidieť z citovaných príkladov. Pozoruhodné je v nej aj použitie logického spojenia *svalstvo plecového pletenca*, ktoré súčasná anatomická terminológia nepozná.

Záver:

Skupina odborníkov sledujúcich lekársku terminológiu vyslovila u nás nedávno postulát: Niektoré anatomické termíny by bolo možné aj rozšíriť napr. o slovo *plece* (V. Bunčáková a spoluprac., 1983). Súdime, že tento postreh zodpovedá postaveniu slova *plece* v základnom jazykovom fonde slovenčiny, a ako sme sa pokúsili ukázať, aj terminologickej potrebe.

Uvedenie slovenského anatomického názvoslovia do života odstránilo veľa terminologickej zmätku. Nájdú sa ešte jednotlivosti, ktoré vyžadujú úpravu. Nazdávame sa, že je načase urobiť to s názvami *rameno a plece*, resp. s ich odvodeninami a zloženinami.

Nemocnica s poliklinikou, Zvolen

LITERATÚRA

- Anatomické názvoslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962.
- BUNČÁKOVÁ, V. — BEDNÁROVÁ, E. — IVANOVÁ, A. — JOZEFÍNIOVÁ, E. — KOURÍLOVÁ, M. — MATULOVÁ, V. — PAVLOVIČOVÁ, L.: Vývoj slovenskej lekárskej terminológie od vzniku Bratislavských lekárskych listov a Lekárskej fakulty UK. Bratislavské lekárske listy, 80, 1983, s. 221—235.
- CRITCHLEY, M. (Editor-in-chief): Butterworths Medical Dictionary. 2nd Ed. London—Boston, Butterworths 1978.
- FENEIS, H.: Anatomický obrazový slovník. 4. vyd. (1. české vyd.) Praha, Avicenum 1981.
- RAUBER — KOPSCH: Lehrbuch und Atlas der Anatomie des Menschen. Band I. 16. Aufl. Leipzig, Georg Thieme Verlag 1940.
- VEILLON-NOBEL: Medizinisches Wörterbuch. Dictionnaire médical. Medical Dictionary. 6. Aufl. Bern, Hans Huber 1977.
- ZETKIN — SCHALDACH: Wörterbuch der Medizin. Band I—II. 6. Aufl. Stuttgart, Georg Thieme Verlag 1978.
- ZŁOTNICKI, B. (red.): Lexicon medicum. Warszawa, Państwowy zakład wydawnictw lekarskich 1971.

Ako pomenovať citlivú časť snímača fyzikálnych veličín

ARNOŠT GULDAN

Snímačom rozumieme časť meracieho obvodu, ktorá poskytuje informáciu o fyzikálnej veličine bezprostredne pôsobiacej na jej citlivú časť (napr. o teplote pracieho roztoku, tlaku pracovného plynu a pod.). Snímačom je napr. teplomer, tlakomer, rýchlomer. Citlivou časťou snímača, napr. tlakomeru, môže byť membrána, vlnovec, deformačná rúrka, ale aj piezoelektrický kryštál alebo tenká vrstva piezoelektrického materiálu. Snímač spravidla mení snímanú fyzikálnu veličinu (napr. teplotu, tlak), charakterizujúcu objekt nášho záujmu, na inú fyzikálnu veličinu (napr. elektrický náboj, napätie a pod.), ktorá je výhodnejšia z hľadiska ďalšieho využitia poskytovanej informácie. Využívajú sa pritom rôzne fyzikálne javy, teplotná rozťažnosť látok, termoelektrický jav, piezoelektrický jav a pod. Napr. teplotu možno odčítať na stupnici teplomera podľa výšky hladiny teplotne citlivej látky v kapiláre teplomera, ale teplotu možno premeniť aj na elektrický signál, ak je citlivým elementom teplomera napr. termoelement alebo termistor. Dnes uprednostňujeme snímače, ktoré merané neelektrické veličiny menia na elektrické veličiny.

V posledných rokoch pozorujeme prudký rozvoj snímačov, ktoré využívajú elektronické javy v tuhých látkach (v polovodičových kryštáloch, v kovových, polovodičových a izolačných vrstvách a vrstvových štruktúrach). Osobitnú pozornosť zasluhujú najmä snímače vyrábané novými technológiami, zlučiteľnými s technológiou výroby integrovaných obvodov. Vzniká nová generácia snímačov, ktoré podľa cudzozájazdnej literatúry začíname u nás nazývať senzormi, aby sme ich odlišili od „klasickej“ snímačov využívajúcich zväčša mechanické, elektromechanické alebo iné makroskopické javy.

Problémy sú s pomenovaním citlivej časti snímačov. Citlivé časti rozhodujú o technických parametroch snímačov, rozhodujú o rozsahu použiteľnosti, stabilité a presnosti snímača, rozhodujú o vhodnosti signálov snímača na počítačové spracovanie a rozhodujú aj o cene snímačov. Používateľov snímačov zaujíma snímač len ako celok s určitými elektrickými, mechanickými, prípadne inými vlastnosťami, ale špeciálna skupina odborníkov sa musí venovať výskumu, vývoju, konštrukcii a technológiu „citlivých častí snímačov“. Citlivé časti sú samostatným predmetom ich pozornosti, už preto si zasluhujú aj osobitné pomenovanie. Vzhľadom na frekvenciu tohto termínu (v určitej technickej oblasti) by malo byť ich pomenovanie jednoslovné. Čeština vysvetlia tento problém zavedením priliehavého pomenovania *čidlo*. Slovenčina poskytuje niekoľko viacslovných opisných pomenovaní tohto pojmu — *citlivá časť snímača*, *citlivý element* a z jednoslovných pomenovaní sa ponúka *receptor*, *senzor*. Vplyvom čítania českej odbornej literatúry sa do slovníka slovenských odborníkov podvedome dostáva aj pomenovanie *čidlo*. Citlivejší jednotlivci poslovenčujú tento termín, hovoria o *čidle*, lebo cítia, že výraz *čidlo* do slovenčiny nepatrí.

Sústredme pozornosť len na jednoslovné pomenovania citlivých častí snímačov.

Zastavme sa najprv pri výrazoch *čidlo* a *čidle*. Slovo *čidlo* je zrejme odvodené od českého *čít*, *číti*. Podľa Česko-slovenského slovníka (1979, s. 52) tieto výrazy v slovenčine znamenajú „*cítif*, *čut*“ — čutie (= vnímanie). Podľa toho by teda bolo možné uvažovať o názve *čidle*, pretože podstatnou funkciou citlivej časti snímača je *čut* (vnímať, prijímať) popudy zvonku. Proti takému riešeniu stojí však fakt, že sloveso *čut* vo význame „vnímať“ nie je v súčasnom jazyku živé, takže pri slove *čidle* sa stráca motivácia a samo slovo pôsobí umelo.

Na označenie citlivej časti snímača by zásadne bolo možné priať termín *receptor*. Technici sa však reflexívne bránia prisudzovať tomuto pomenovaniu technický význam. Dôvod je pravdepodobne iba ten, že termín *receptor* je už dávno zaužívaný vo fyziológii, neurológii aj psychológii. Pri počítí slova *receptor* sa im v mysli automaticky vybavuje orgán prijímajúci popudy (porov. Ivanová-Šalingová, 1987), to zna-

ná zmyslový orgán alebo zakončenie nervu v zmyslovom ústrojenstve (porov. Šaling, 1970, s. 218). Objekt, ktorého správne pomenovanie hľadáme, je však tiež zakončením, ktoré prijíma vonkajšie popudy. Nezakončuje, pravda, nerv, ale merací reťazec — kanál, nie je súčasťou živého organizmu. Je to dostačujúci argument proti používaniu termínu *receptor* v technickom jazyku? Pravdepodobne nie, ak si uvedomíme, že technici hovoria o citlivosti detektorov (porov. Šáro, 1984, s. 100), o budiacom napäti (porov. Gvozdjak, 1962, s. 292), ba dokonca pripisujú inteligenciu poďtačom, aj výrobným systémom (porov. Jak, kdy, kde, proč robotizaci, 1986, s. 59). Zaváži tu však fakt, že ho odborníci neprijímajú.

Venujme väčšiu pozornosť výrazu *senzor*, odvodenému z latinského výrazu *sensus*, ktorý prekladáme ako *zmysel, pocit, vnímanie*. Názor na význam termínu *senzor* nie je v súčasnosti jednoznačný. Senzorom sa rozumie snímač, ale aj citlivá časť snímača (porov. Anglicko-český a česko-anglický elektrotechnický a elektronický slovník, 1965; Guldán — Vaněk, 1985). Výraz *senzor* sa začal sústavnejšie vyskytovať v odbornej, technickej literatúre od začiatku šestdesiatych rokov. Je veľmi pravdepodobné, že lekári prví začali nazývať technické prostriedky poskytujúce informácie o sledovaných neelektrických veličinách senzormi. Už okolo roku 1965 jestvovali implantovateľné elektronické systémy na podporu alebo náhradu činnosti rôznych ľudských orgánov. Takým systémom je napr. kardiostimulátor, ktorého citlivá časť musí „vnímať“ fibriláciu srdca a poskytovať signály potrebné na určenie okamihu vyslania defibrilačného impulzu. Charakteristickou črtou citlivých elementov takýchto zariadení sú ich miniatúrne rozmerы. Pomenovanie *senzor* sa začalo v technike udomáčňovať najmä vtedy, keď informatici pristúpili k technickému napodobňovaniu „senzorických“ činností vyšších živočíchov. Postupne prešlo toto pomenovanie aj do oblasti merania, ktoré sa v sedemdesiatych rokoch rozvinulo do významnej a pre automatizáciu výrobných i nevýrobných procesov nenahraditeľnej disciplíny. Nemožno poprieť, že premenovanie vstupných členov meracích kanálov na *senzory* (predovšetkým v anglosaskej literatúre) má aj určitý komerčný cieľ. Novým pomenovaním sa zdôrazňujú konštrukčné, technologicke i obvodové odlišnosti novej generácie snímačov. Nezávisle od pomenovania vstupných členov meracích kanálov zostáva faktom, že ide o jednotky — elementy, ktoré plnia principiálne rovnaké úlohy. V širšom zmysle teda možno položiť znak rovnosti medzi termíny *snímač* a *senzor*. Na druhej strane, ak si detailnejšie všimneme ľubovoľný senzor, to znamená nový vstupný element meracieho kanála, ktorý prevažne využíva javy v tuhých látkach a vyrába sa polovodičovou alebo vrstvovou technológiou, musíme priupustiť, že ide prakticky len o citlivú časť klasického snímača. Tieto

citlivé elementy — senzory — musíme umiestniť do vhodných puzdier, prípadne do iných konštrukcií, aby ich bolo možné účelne a bezpečne montovať do rôznych zariadení. To znamená, že vytvárame snímač, ktorého citlivou časťou je senzor. Význam termínu *senzor* teda možno stotožniť aj s významom českého termínu „*čidlo*“. Proti tomuto výkladu významu termínu *senzor* však pôsobí čiastočne to, že senzory dnes často integrujeme — spájame s elektronickými (integrovanými) obvodmi, spracúvajúcimi ich signály, na spoločnom substráte alebo v spoločnom puzdre. Senzory dokonca integrujeme s mikroprocesormi, čím vznikajú autonómne jednotky, ktoré sú na základe nameraných hodnôt schopné v určitej miere samostatne rozhodovať. Hovoríme o inteligentných senzoroch. Takýto celok je, pravda, svojou zložitosťou a komplexnosťou ďaleko od jednoduchého citlivého elementu, hoci veľkosťou nie je integrovaný ani inteligentný senzor väčší ako hoci ktoré klasické „*čidlo*“.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti aj s ohľadom na prevažujúce chápanie významu slova *senzor* v cudzojazyčnej literatúre nebude teda používanie tohto termínu v slovenčine na označenie citlivej časti snímača jednoznačné.

Ako vidieť, pri pomenúvaní citlivej časti snímača nie je ani jeden z uvedených jednoslovných názvov (*čidlo*, *čudlo*, *receptor*, *senzor*) ideálnym, jednoznačným a výstižným pomenovaním prostriedkom. Preto chceme upozorniť, že prof. J. Felix (VŠT Košice) už dávnejšie navrhol pomenovať citlivú časť snímača *vnímačom*. Tento návrh považujeme za dobrý a prihovárame sa za jeho ustálenie. Termín *vnímač* je jazykovo dobre utvorený, ešte nie je zatažený asociáciami z prírody, ako je to v prípade receptora, a vystihuje podstatu funkcie citlivej časti snímača — to znamená vnímať, prijímať popudy zvonku. Vnímač by teda bolo možné definovať ako citlivú časť snímača fyzikálnych veličín.

*Elektrotechnický ústav Centra elektro-fyzikálneho výskumu SAV
Dúbravská cesta 9, Bratislava*

LITERATÚRA

- Anglicko-česky a česko-anglicky elektrotechnický a elektronický slovník.
Praha, Státní nakladatelství technické literatury 1965.
- Česko-slovenský slovník. 1. vyd. Bratislava, VEDA 1979.
- GULDAN, A. — VANĚK, O.: Mikroelektronické senzory. Slaboproudý obzor, 46, 1985, s. 507—529.
- GVOZDJAK, L.: Základy elektrotechniky prenosu a spracovania zpráv. 2. vyd. Bratislava, ALFA 1962.

- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Slovník cudzích slov pre školu a prax. 1. vyd. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1988.
- Jak, kdy, kde, proč robotizaci (2), SKVIR-ČSVTS, Technická práca 1986.
- ŠALING, S. — ŠALINGOVÁ, M. — PETER, O.: Slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970.
- ŠÁRO, Š.: Detekcia a spektrometria žiarenia alfa a beta. 1. vyd. Bratislava, ALFA 1984.

Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov

KAROL HENSEL — DRAHOSLAVA KLASOVÁ — IVAN MASÁR — DUŠAN MATIS — BRANISLAV MATOUŠEK — FRANTIŠEK VILČEK

Slovenské mená zvierat sa objavujú už v našej najstaršej spisbe (napríklad v starých slovníkoch, urbároch). V prvom rade šlo o druhy vyskytujúce sa v našej oblasti (obyčajné, všeobecne rozšírené, dravé a nebezpečné, hospodársky dôležité atď.), v oveľa menšej miere o druhy cudzokrajné; ba vznikali aj mená vymyslených, bájnych a mýtických zvierat (napríklad *ohňiwáček* (*Phoenix*), Bernolák, 1825). Počet mien zvierat bol zo začiatku malý, obmedzený na potreby bežnej reči a zodpovedal kultúrnej úrovni v príslušnej etape vývinu národa. Takýto vývoj možno vidieť nielen u nás, ale v každom inom národe a jeho reči.

So zvyšujúcou sa kultúrnou úrovňou, s rozvojom písomníctva sa nároky na slovnú zásobu zväčšujú, a tým rastie aj počet a frekvenčia potrebných mien zvierat. Počet mien však prudko narastal pri písaní a koncipovaní školských učebníc. Ich autori si mená zvierat často tvorili sami, pričom využívali slovnú zásobu bežnej reči, prekladali (niekedy až otrocky) z iných jazykov alebo preberali mená zvierat z iných slovanských jazykov, pričom ich viac alebo menej dobre poslovenčovali. Treba sa vzíť do situácie, v akých pomeroch tieto práce vznikali; dnešné naše prísnejsie meradlo sa nedá na ne použiť; avšak úsilie ich autorov treba predsa len vysoko hodnotiť, pretože otvorili cestu k súčasnemu stavu.

Kým v minulosti šlo prakticky o desiatky, prinajlepšom o stovky názvov z určitej skupiny, vznikali tieto názvy viac-menej živelne. Ich tvorenie sa vôbec neusmerňovalo, ani nekorigovalo, a napriek tomu sa aj s týmto spôsobom vystačilo. Dnes je situácia diametrálne odlišná. Zásluhou odbornej a popularizačnej literatúry, potrieb rozhlasu a televízie, kultúrnovýchovnej práce múzeí, zoologických záhrad a iných osvetových inštitúcií potreba slovenských mien živočíchov veľmi vzrástla, a to nie na stovky, ale na tisíce. Sme v období veľkého

rozmachu slovenského menoslovia živočíchov (a nie len živočíchov), ktorý nie je vždy koordinovaný, a jeho odrazom (neodlučiteľným od tohto vývinu) začína byť chaos. Jediným východiskom z tejto situácie je pristúpiť ku koordinácii tvorenia slovenských mien živočíchov.

Sme presvedčení, že nemožno — a okrem toho by to bolo aj nesprávne — vypracovať pravidlá tvorenia slovenského zoologickej menoslovia podľa vzoru medzinárodnej latinsko-gréckej nomenklatúry. Slovenčina je živý, stále sa vyvíjajúci jazyk, a preto by napríklad uplatňovanie princípu priority viedlo k fixovaniu archaizmov. Na druhej strane by však ustavičné (často subjektívne motivované, a preto aj dočasné) zmeny vo vedeckej nomenklatúre viedli k zabudnutiu mnohých dobrých, všeobecne známych a vžitých mien, teda v konečnom dôsledku by menoslovie destabilizovali.

Preto sa tvorenie slovenských mien živočíchov musí spravovať všeobecne platnými zásadami a usmerňovať vhodnými odporúčaniami. Názvoslovná komisia Slovenskej zoologickej spoločnosti pri SAV prerokovala návrh B. Matouška a K. Hensela (1982) a po kritickej revízii prijala a schválila na svojom zasadnutí dňa 16. 12. 1986 tieto záväzne zásady a odporúčania na tvorbu slovenského menoslovia živočíchov.

Z á s a d y

1. Slovenské menoslovie živočíchov je súbor názvov pomenúvajúcich jednotlivé živočíšne taxóny bez rozdielu ich kvalitatívneho postavenia, teda v plnej šírke zoologickej systému.

2. Slovenské menoslovie živočíchov je nezávislé od názvov použitých mimo neho. To znamená, že na pomenovanie živočícha možno použiť aj taký názov (meno), ktorý má v bežnej slovnej zásobe slovenčiny alebo v terminológii iných odborov iný význam. Príklady:

psiarka (rastlina; *Alopecurus*, *Poaceae*, *Poales*; Novacký, 1954) — *psiarka* (vták; *Pyriglauda*, *Ploceidae*, *Passeriformes*; Ferianc, 1958);

kominár (meno zamestnania) — *kominár* (vták; *Panyptila*, *Apodidae*, *Apodiformes*; Ferianc, 1958);

Patagónčan (obyvateľ Patagónie) — *patagónčan* (vták; *Patagona*, *Colibridae*, *Colibriformes*; Ferianc, 1958);

šabla (zbraň) — *šabla* (ryba; *Pelecus*, *Cyprinidae*, *Cypriniformes*, *Buffa* a i., 1965).

3. Pomenovanie živočíchov je závislé od mien použitých už raz v slovenskom menosloví živočíchov. Teda nie je prípustné pomenovať rovnakým menom dva alebo viac druhov. Táto zásada sa týka aj vyšších taxónov s výnimkou blízko príbuzných rodov (prípadne podčeliadí alebo čeľadí). Bližšie o tom pozri aj odporúčania 4 a 5.

Príklady nesprávneho pomenovania čeladí:

papagájovcovité (vtáky; *Melopsittacidae*, *Psittaciformes*; Ferianc — Matoušek, 1978) — papagájovcovité (ryby; *Scaridae*, *Perciformes*; Gutteková, 1978).

Príklady nesprávneho pomenovania rodov:

medvedík (mäsožravec; *Procyon*, *Carnivora*; Buffa a i., 1965) — medvedík (rovnekridlovec; *Gryllotalpa*, *Saltatoria*; Ferianc a i., 1975) — medvedík (primát; *Arctocebus*, *Primates*; Valšík, 1976).

Príklady nesprávneho pomenovania druhov:

pobrežník plavý (vták; *Calidris bairdii*, *Scolopacidae*, *Charadriiformes*; Ferianc, 1958) — pobrežník plavý (vták; *Tryngites subruficollis*, *Scolopacidae*, *Charadriiformes*; Ferianc, 1958).

Príklady nesprávneho pomenovania poddruhov:

stehlík čečetavý polárny (*Carduelis flammea flammea*, *Carduelidae*, *Passeriformes*; Ferianc, 1958) — stehlík čečetavý polárny (*Carduelis flammea exiliipes*, *Carduelidae*, *Passeriformes*; Ferianc, 1958).

4. Pomenovanie ríše, podriše, oddelenia, pododdelenia, kmeňa, podkmeňa, nadriedy, triedy, podriedy, infratriedy, infraradu a nadčelaďa sa v zásade vyjadruje mononomicky podstatným menom v nominatívne plurálu. Pokial ide o pomenovanie nadradu, radu a podradu, pozri odporúčania 1, 2 a 3. Príklady:

podriša: vhodnejšie — *mnohobunkovce* (*Metazoa*; Ferianc, 1976), nevhodné — živočíchy *mnohobunkové* (Klačko, 1958);
kmeň: vhodnejšie — *ploskavce* (*Plathelminthes*; Ferianc, 1976), nevhodné — *ploské červy* (Klačko, 1975);
trieda: vhodnejšie — *vápnice* (*Calcispongia*; Ferianc, 1976), nevhodné — *hubky vápencové* (Klačko, 1958);
podtrieda: vhodnejšie — *osemlúčovky* (*Octocorallia*; Ferianc, 1976), nevhodné — *koraly osemľúče* (Klačko, 1958).

5. Pomenovanie čelade sa vyjadruje mononomicky prídavným menom v nominatívne plurálu, ktoré je utvorené od typického rodového mena príponou -ovité. Príklady:

správne — drobčíkovité (*Staphylinidae*, *Coleoptera*; Ferianc a i., 1975), ne-správne — strakoše (*Laniidae*, *Aves*; Ferianc, 1941).

Nevhodné je aj binomické pomenovanie čeľadí, napr. *hubky sladkovodné* (*Spongillidae, Porifera*; Klačko, 1975).

6. Pomenovanie podčeľade sa vyjadruje mononomicky. Názov podčeľade sa utvorí z koreňa podstatného mena, spájacej morfémou (-o-) a prípony -rodé, pričom za základ názvu je výhodné brať konkrétné rodové meno zástupcu podčeľade. Príklad:

nevhodné — *sluky* v užšom zmysle (*Scolopacinae, Aves*; Ferianc — Matoušek, 1978), vhodnejšie — *slukorodé*.

7. Pomenovanie rodu sa vyjadruje mononomicky podstatným menom v nominatíve singuláru. Príklady:

babôčka (*Nymphalis, Nymphalidae, Lepidoptera*; Ferianc, 1975), *orol* (*Aquila, Accipitridae, Aves*; Ferianc, 1941);

nevhodné — *raja elektrická* (*Torpedo, Torpedinidae, Chondrichthyes*; Buffa a i., 1965).

8. Pomenovanie druhu sa vyjadruje binomicky, pričom prvé meno je rodové, druhé druhové. Príklady:

osa útočná (*Vespa germanica, Vespidae, Hymenoptera*; Ferianc a i., 1975), *sup bielohlavý* (*Gyps fulvus, Accipitridae, Accipitriformes, Aves*; Ferianc, 1958); nevhodné — *raja elektrická mramorovaná* (*Torpedo marmorata, Torpedinidae, Chondrichthyes*; Buffa a i., 1965).

Táto zásada neplatí pri menách domácich zvierat, kde sa používa väčšinou mononomicke pomenovanie (*hus, kačica, koza, ovca* atď.) a kde jeden druh môže mať aj viacero platných slovenských mien (napríklad *sviňa* alebo *ošípaná, kura* alebo *slepka*).

Ako druhové meno používame:

a) prídavné mená v nominatíve singuláru vyjadrujúce zafarbenie tela alebo jeho časti (napr. *zelenkastý, žltouchvostý, tmavozobý, škvornitý* atď.), tvar a výzor tela alebo jeho časti (napr. *dlhochvostý, chocholatý, príveskový, chlpatý*); nidobiologické zvláštnosti (napr. *veľkohniedzny*), ekologicke vlastnosti a zvláštnosti (napr. *maláriový*), miesta hlavného pobytu alebo biotop (napr. *lesný, krovinný, púšťový, džungľový, zemiakový, vodný*), potravu (napr. *hmyzožravý, rybožravý, javorový, brestový*), podobnosť s inými živočíchmi alebo predmetmi alebo súvislosť s nimi (napr. *penicovitý, jastrabovitý, ihlicovitý*), vernosť k stanovištu (napr. *prelietavý, stahovavý*), hlas alebo vydávaný zvuk (napr. *svrčivý, bzučivý, pisklavý, škriekavý*), pohyb (napr. *rýchly, vznášavý*), cudzopasnictvo najrozličnejšieho druhu (napr.: *bzdouchový, jelení, ľudský*), rozšírenie (napr. *africký, tatranský, dunajský, bajkalský, čínsky, bengálsky*); porov. aj odporúčanie 8;

b) podstatné mená v nominatíve singuláru vyjadrujúce správanie, ekologickú zvláštnosť, tvar alebo meno druhu (napr. *bzocha húseničarka, ketupa rybárka, sokol rároh, sokol kobec, hus snežnička, kačica lyžičiarka* atď.); odporúča sa však takéto mená netvoriť, prípadne už existujúce zmeniť na vhodnejšie;

c) domáce, latinské alebo medzinárodne rozšírené a známe (niekedy aj slovakizované) mená, ktoré majú tvar podstatného mena v nominatíve singuláru, napr. *hrdzavka peposaka, žeriav sarus, nestor kea, ara marakana, jastrab šikra* atď. (Ferianc — Matoušek, 1978); takéto mená sa však odporúča tvoriť iba výnimočne;

d) celkom výnimočne aj osobné meno (tzv. dedikačné meno, najmä ak sa takéto meno vyskytuje vo vedeckom [grécko-latinskom] názve), porov. aj odporúčanie 9.

9. Pomenovanie poddruhov sa v zásade vyjadruje trinomicky, pričom prvé meno je rodové, druhé druhové a tretie poddruhové. Ako poddruhové meno sa používa prídavné meno v nominatíve singuláru motivované najmä:

a) výskytom (zväčša zemepisným),

b) morfológickými znakmi,

c) celkom výnimočne aj osobným menom (tzv. dedikačným menom, najmä ak sa takéto meno vyskytuje vo vedeckom [grécko-latinskom] názve). Porov. aj odporúčanie 9. Príklady:

a) *sýkorka veľká anglická* (Ferianc, 1958), *skokan hnedý severný* (Láč, 1968);

b) *delfín gulohlavý čierny* (Hensel, 1968);

c) *hrúz fúzaty Fričov* (Hensel, 1968).

Treba však dbať na to, aby bol medzi menom druhu a poddruhu potrebný súlad, aby si mená logicky neodporovali ako napríklad v názve *žirafa škvornitá mramorovaná* (Buffa a ī., 1965), *brhlík kanadský korzický* (Ferianc, 1941).

Zároveň sa odporúča tvoriť mená pre poddruhy iba výnimočne, a to vtedy, keď je to bezpodmienečne nevyhnutné. Nemá totiž význam pomenovať všetky známe subspécie slovenskými menami jednak preto, že názor na ich validitu sa pomerne často mení, jednak preto, že v mnohých prípadoch sú samoúčelné (prax ich vôbec nevyžaduje). Poddruhové meno si zaslúžia len také subspécie, ktoré sú natolko rozdielne (nielen rozšírením), že ich ľahko rozlíši aj laik, alebo predstavujú významnú pomoc pri odbornej komunikácii.

10. Prax niekedy vyžaduje pomenovať aj krížence medzi jednotlivými druhami. Pomenovanie hybridov sa nespravuje vyššie uvedenými zásadami. V takýchto prípadoch používame buď mononomicke pomenovanie, ktoré môže, ale nemusí mať vzťah k rodičovským druhom, alebo

opisné pomenovanie (napr. *križenec plotice s červenicou* alebo *križenec medzi ploticou a červenicou*). Odporúčame v plnej miere akceptovať mená ľudové, známe alebo všeobecne rozšírené. Príklady:

tetrovec (*Tetrao urogallus* x *Lyrurus tetrix*), *mul* (*kobyla* x *somár*), *mulica* (*žrebec* x *oslica*), *kaprokaras* (*Cyprinus caprio* x *Carassius carassius*), *bester* (*Huso huso* x *Acipenser gueldenstaedti*).

O d p o r ú č a n i a

1. Pomenovanie nadradu sa vyjadruje mononomicky. Názov nadradu sa odporúča utvoriť z koreňa podstatného mena, spájacej morfémou *(-o-)* a prípony *-vidné*, pričom za základ názvu je výhodné brať konkrétné rodové meno zástupcu nadradu. Príklady:

vhodnejšie — *kaprovidné* (*Cyprinomorpha*), *ostriežovidné* (*Percomorpha*), *pštrosovidné* (*Ratitae*); nevhodné — *bežce* (*Ratitae*; Buffa a i., 1965).

2. Pomenovanie radu sa vyjadruje mononomicky. Názov radu sa odporúča utvoriť z koreňa podstatného mena, spájacej morfémou *(-o-)* a prípony *-tvaré*, pričom za základ názvu je výhodné brať konkrétné rodové meno zástupcu radu. Príponu *-tvaré* nemôžeme vzťahovať len na vonkajší tvar (exteriér), ale aj na vnútornú štruktúru (tvar a anatómiu vnútornej stavby tela). Príklady:

vhodnejšie — *sledotvaré* (*Clupeiformes*; Hensel, 1968), *bocianotvaré* (*Ciconiiformes*); nevhodné — *slede* (Buffa a i., 1965), *bezostné* (Balon, 1967), *brodivce* (Ferianc, 1958).

Nevhodné je aj binomické pomenovanie radov, ako napr. *nahožiabre slimáky* (*Nudibranchia*; Gutteková, 1978).

3. Pomenovanie podradu sa vyjadruje mononomicky. Názov podradu sa odporúča utvoriť z koreňa podstatného mena, spájacej morfémou *(-o-)* a prípony *-bližne*, pričom za základ názvu je výhodné brať konkrétné rodové meno zástupcu podradu. Toto pomenovanie podradu zavádzame preto, aby sa rozlíšili slovenské mená podradov a podčeladí, ktoré sa v minulosti označovali často rovnakým menom, pričom sa používala na ich odlišenie poznámka v širšom, resp. v užšom zmysle. Príklady:

Doteraz používaný spôsob:
podrad: *Scolopacea* — *sluky v širšom zmysle*,
podčelaď: *Scolopacinae* — *sluky v užšom zmysle* (Ferianc — Matoušek, 1978).

Vhodnejší spôsob:
podrad: *Scolopacea* — slukoblžne,
podčelad: *Scolopacinae* — slukorodé (porov. aj zásadu 6).

4. Odporúča sa nepomenovať každý rod v rámci čelade (prípadne podčelade) samostatným menom, ak to nie je nevyhnutné (z dôvodov existencie tradičných rodových mien, prípadne veľkého počtu rodov alebo ich veľkej morfologickej rozdielnosti). Treba mať na pamäti, že rodovými menami sa nemá zbytočne plynovať, pretože jedincov, ktoré rodovými menami sa nemá zbytočne plynovať, je nepochybne oveľa viacej než všetkých pomenovacích možností. Práve preto sa odporúča, aby príbuzné rody mali rovnaké rodové pomenovanie, pričom je možné toto pomenovanie použiť aj pri všetkých rodoch jednej podčelade, čelade, ba výnimocne (najmä v entomológii) aj nadčelade, podradu a radu.

V rámci čelade (podčelade) sa môžu použiť aj viaceré slovenské rodové mená, pričom nerozhoduje, v akom poradí sa uvádzajú tieto rodové mená vo vedeckom systéme. V minulosti sa totiž uplatňovala rovnaké rodové slovenské mená sa môžu používať iba pri zásade, že rovnaké rodové slovenské mená sa môžu používať iba pri rodoch idúcich v systéme za sebou. Používanie rovnakých rodových mien tzv. obkročným spôsobom sa využívalo, ba zmena poradia rodov mien (čo sú prípady dosť časté) sa využívala ako dôvod novších systémov (čo sú prípady dosť časté) sa využívala ako dôvod na zmenu rodového mena. Keďže poradie jednotlivých rodov nie je v systémoch vždy stále, môže sa rovnaké rodové meno používať aj tzv. obkročným spôsobom, avšak iba v rámci najbližšej používatej vyššej taxonomickej jednotky. Cieľom tohto odporúčania je obmedziť zmeny slovenských mien živočíchov. Príklady:

Rovnaké rodové pomenovanie pri všetkých rodoch jednej podčelade:

podčelad: *Amazoninae* (*Psittacidae*, *Psittaciformes*, *Aves*)

rod: *Touit* — amazoňan
Gypopaitta — amazoňan
Hapalopsittaca — amazoňan
Pionopsitta — amazoňan
Amazona — amazoňan
Deroptyus — amazoňan
Pionus — amazoňan

Použitie rovnakého slovenského rodového mena tzv. obkročným spôsobom v systéme:

podčelad: *Phasianinae* (*Phasianidae*, *Galliformes*, *Aves*)

rod: *Chrysophorus* — bažant
Phasianus — bažant
Graphephasianus — bažant
Syrmaticus — bažant

kcl červenohlavý stredoafričký a *Falco ch. horsbrughi* Gunn. et Rob. — sokol červenohlavý juhoafričký.
Falco columbarius Linn., 1758 — **sokol kobec (kobec)**, č. dřemlík tundrový, r. derbník, n. Merlin, a. Pigeon Hawk, Merlin. Rozšírenie: severná Európa, Sibír, Kanada, Island. 8 geogr. rás: *Falco c. columbarius* Linn. — **sokol kobec kanadský**, *Falco c. aestivalis* Tunst. — **sokol kobec eurosibírsky**, *Falco c. insignis* (Clark) — **sokol kobec východosibírsky**, *Falco c. pallidus* Susch. — **sokol kobec juhosibírsky**, *Falco c. lymani* Bangs — **sokol kobec altajský**, *Falco c. subaesimalis* Brehm — **sokol kobec islandský**, *Falco c. richardsoni* Ridg. — **sokol kobec dakotský**, *Falco c. suckleyi* Ridg. — **sokol kobec britskokolumbijský**.

Falco subbuteo Linn., 1758 — **sokol lastovičiar (lastovičiar)**, č. ostriž lesní, r. čeglok, n. Baumfalke, a. European Hobby. Rozšírenie: Eurázia, severozápad Afrika. Druhové meno je ľudového pôvodu a vzťahuje sa na potravu dravca. 2 geogr. rásy: *Falco s. subbuteo* Linn. — **sokol lastovičiar eurázijský** a *Falco s. streichi* Hart. et Neum. — **sokol lastovičiar čínsky**.

Falco cuvieri Smith, 1830 — **sokol hrdzavobruchý** n. Afríkabaumfalke, a. African Hobby. Rozšírenie: Afrika južne od Sahary.

Falco severus Horsf., 1821 — **sokol čiernochrbtý**, n. Indienbaumfalke, a. Oriental Hobby. Pri tomto aj predchádzajúcom druhu je nápadne červeno-hrdzavá brušná strana. Znak sme použili pri predchádzajúcom druhu, tu zasa čierne zafarbenie chrabta, ktoré je menej výrazné pri *F. cuvieri*. Inak sa zafarbením veľmi podobajú. Rozšírenie: juhovýchodná Ázia, Sundy a Filipíny. 2 geogr. rásy: *Falco s. severus* Horsf. — **sokol čiernochrbtý indický** a *Falco s. papuanus* Meyer et Wigl. — **sokol čiernochrbtý novoguinejský**.

Falco longipennis Swain., 1837 — **sokol dlhokrídly**, n. Australienbaumfalke, a. Little Falcon, Australian Hobby. Pri slovenskom druhom mene pridŕžali sme sa vedeckého mena, hoci sa krídla vidia dlhími iba v relácii s chvostom. Rozšírenie: Austrália. 2 geogr. rásy: *Falco l. longipennis* Swain. — **sokol dlhokrídly juhoaustralský** a *Falco l. marchisonianus* Math. — **sokol dlhokrídly severoaustriacký**.

Falco eleonorae Gené — **sokol ostrovny**, č. ostriž jižní, n. Eleonorenfalke, a. Eleonora's Falcon. Rozšírenie: stredomorské ostrovy.

Falco concolor Temm., 1825 — **sokol bridlicový**, č. ostriž popelavý, n. Schieferfalke, a. Sooty Falcon. Rozšírenie: severovýchodná Afrika, najmä pobrežná zóna Červeného mora a Adenského zálivu.

Falco rufigularis Daud., 1800 — **sokol hrdzavokrký**, n. Fledermausfalke, a. Bat Falcon. Rozšírenie: Amerika. 2 geogr. rásy: *Falco r. rufigularis* Daud. — **sokol hrdzavokrký juhoamerický** a *Falco r. petrophilus* Ross. et Hach. — **sokol hrdzavokrký severoamerický**.

Falco femoralis Temm., 1823 — **sokol aplomado**, n. Apromado Falke, a. Apromado Falcon. Rozšírenie: Amerika. Meno je domáceho, španielskeho pôvodu. 3 geogr. rásy: *Falco f. femoralis* Temm. — **sokol aplomado juhoamerický**, *Falco f. septentrionalis* Todd — **sokol aplomado severoamerický**, *Falco f. pinche* Chapm. — **sokol aplomado andský**.

Falco berigora Vig. et Horsf., 1827 — **sokol pustovkovity**, n. Habichtsfalke, a. Brown Hawk. Rozšírenie: Austrália a Nová Guinea. 3 geogr. rásy: *Falco b. berigora* Vig. et Horsf. — **sokol pustovkovity severoaustriacký**, *Falco b. cenchraea* Vig. et Horsf.

tralis (Math.) — **sokol pustovkovitý juhoaustrálsky** a *Falco b. novaeguineae* (Meyer) — **sokol pustovkovitý novoguinejský**.

Falco novaeseelandiae Gmel., 1788 — **sokol jastrabovitý**, n. *Neuseelandfalcon*, a. *New Zealand Falcon*, *Quail Hawk*. Na mladého jastraba sa rozhodne viac ponáša ako predchádzajúci druh. Rozšírenie: Nový Zéland.

Falco hypoleucus Gould, 1841 — **sokol popolavý**, n. *Bleifalke*, a. *Grey Falcon*. Rozšírenie: Austrália.

Falco subniger Gray, 1843 — **sokol tmavý**, n. *Australfalke*, *Russfalke*, a. *Black Falcon*. Dospelý vták je hrdzavkavočierny. Rozšírenie: Austrália.

Falco jugger Gray, 1834 — **sokol lagar**, č. *rároh lagar*, r. *laggar*, n. *Laggarfalke*, a. *Laggar-Falcon*. Meno je indického pôvodu a prešlo do európskych vernákulných nomenklatúr. Rozšírenie: India.

Falco biarmicus Temm., 1825 — **sokol laner**, č. *rároh jižní*, r. *sokol sredozemnomorskij*, n. *Lanner*, *Feldeggfalcon*, a. *Lanner Falcon*. Pôvodné, slovenské meno *tmavý* (Ferianc, 1958) bolo treba použiť pre druh *F. subniger*, ktorý je takmer čierny. Tu uvedené meno je sokoliarske, pod ktorým ho stredovekí sokoliari dovážali do Európy. Rozšírenie: Afrika a Arabský polostrov. 5 geogr. rás: *Falco b. biarmicus* Temm. — **sokol laner juhoafričký**, *Falco b. abyssinicus* Neum. — **sokol laner etiopský**, *Falco b. tanipterus* Schleg. — **sokol laner arabský**, *Falco b. erlangeri* Kleinsch. — **sokol laner západoafrický** a *Falco b. jeldeggii* Schleg. — **sokol laner stredomorský**.

Falco mexicanus Schleg., 1843 — **sokol prériový**, č. *rároh mexický*, n. *Präriegsfalke*, a. *Prairie Falcon*. Rozšírenie: Severná Amerika.

Falco cherrug Gray, 1834 — **sokol rároh**, č. *rároh veľký*, r. *baloban*, n. *Saker*, *Würgfalcon*, a. *Saker Falcon*. Rozšírenie: Eurázia, areál sa tahá od strednej Európy stredom kontinentov približne po 130° v. z. d. 6 geogr. rás: *Falco ch. cherrug* Gray — **sokol rároh západosibirskej** — *Falco ch. cyanopus* Thien. — **sokol rároh európskej**, *Falco ch. saceroides* [Bianchi] — **sokol rároh stredosibirskej**, *Falco ch. coatsi* Dem. — **sokol rároh kazašský**, *Falco ch. milvipes* Jerd. — **sokol rároh mongolský** a *Falco ch. hendersoni* Hume — **sokol rároh tibetský**.

Falco rusticolus Linn., 1758 — **sokol polovnický**, č. *rároh lovecký*, r. *krešet*, n. *Gerfalke*, *Jagdfalke*, a. *Gyrfalcon*. Podľa literatúry, o ktorú sa opierame, nie sú geogr. rasy a celý areál — arktickú oblasť — obýva druh so štyrmi farebnými fázami od takmer bielej po tmavosivú.

Falco detroleucus Temm., 1825 — **sokol škvritichvostý**, n. *Rotbrustfalcon*, a. *Orange-breasted Falcon*. Na čiernom chvoste má štyri svetlé škvry. Inak chvosty sokolov sú priečne pásavé. Rozšírenie: Amerika.

Falco fasciinucha Reich. et Neum., 1895 — **sokol tajta**, n. *Taitafalke*, a. *Taita Falcon*. Meno je domorodé, africké. Rozšírenie: východná Afrika po Rodéziu.

Falco kreyenborgi Klensch., 1929 — **sokol vzácný**, n. *Kleinschmidt falke*, a. *Kleinschmidt's Falcon*. Známych je iba 5 exemplárov (odtiaľ slovenské meno), ktoré odkiaľsi prileteli do Chile.

Falco peregrinus Tunst., 1771 — **sokol stahovavý**, č. *sokol stehovavý*, r. *sokol*, n. *Wanderfalke*, a. *Peregrine Falcon*, *Duck Hawk*. Rozšírenie: kozmopolitné. 17 geogr. rás (uvádzame ich v skrátenej forme): *F. p. peregrinus* — **s. s. európsky**, *F. p. calidus* — **s. s. západosibirskej**, *F. p. brookei* — **s. s. stredomorský**, *F. p. japonensis* — **s. s. východosibirskej**, *F. p. anatum* — **s. s. se-**

veroamerický, *F. p. pealei* — s. s. **aljašský**, *F. p. tundrius* — s. s. **polárnomoamerický**, *F. p. cassini* — s. s. **čílsky**, *F. p. fruitii* — s. s. **boninský**, *F. p. madsenii* — s. s. **kapverdský**, *F. p. minor* — s. s. **africký**, *F. p. radama* — s. s. **madagaskarský**, *F. p. peregrinator* — s. s. **indický**, *F. p. ernesti* — s. s. **indonézský**, *F. p. nesiotis* — s. s. **novohebridský**, *F. p. macropus* — s. s. **austrálsky**, *F. p. submelanogenys* — s. s. **juhovýchodoaustrálsky**.

Falco peregrinoides Temm., 1829 — **sokol hrdzavohlavý**, č. Šahin, r. ryževolobjí sokol, Šachin pustynný, n. Wüstenfalke, a. Barbary Falcon Shaheen. Rozšírenie: severná Afrika, Stredná Ázia. 2 geogr. rasy: *Falco p. peregrinoides* Temm. — **sokol hrdzavohlavý africký** a *Falco p. babylonicus* Scl. — **sokol hrdzavohlavý ázijský**.

LITERATÚRA

- BREHM, A.: Ptáci. I. [Prepracoval Marshal a Stasen, preložil J. Janda.] Praha 1926.
- BROWN, L. H. — AMADON, D.: Eagles, Hawks and Falcons of the World. 2, zv. Feltham 1969.
- CSÖRGEY, T.: Madártani töredékek Petényi J. Salamon irataiból. Budapest 1904.
- DEMENTIEV, G. S. a kol.: Pticy Sovetskogo Sojuza. I. zv. Moskva, Sov. náuka, 1951.
- FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava, Vydavatelstvo SAV 1958.
- FERIANC, O.: Vtáky Slovenska. I. Bratislava, Veda 1977.
- FERIANC, O. — MATOUŠEK, B.: Slovenské mená vtákov. II. Múzeum, 23, 1978, č. 3.
- GROSSINGER, J. K.: Universa historia physica regni Hungariae secundum tritia regna naturaliae. II. (Ornithologia sive historia avium Hungariae). Komárno 1973.
- KRALOWANSZKY, A.: Naturalis historiae compendium, quid in usum suarum praelectionum conscripsit. Levoča 1795.
- KLARET a jeho družina. Upravil V. Flajšhans. Praha 1928.
- KRATOCHVÍL, J. — BARTOŠ, E.: Soustava a jména živočichů. Praha 1954.
- Školník prostonář. evanj. 3. vyd. Martin 1881.
- WEICK, F.: Die Greifvögel der Welt. Unter Mitarbeit von Leslie H. Brown. Hamburg — Leipzig, Ver. P. Parey, 1980.
- WOLTERS, H. E.: Die Vogelarten der Erde. Hamburg — Berlin, Ver. P. Parey 1975.

ROZLIČNOSTI

Boutique a butik

Slovo *butik* označujúce obchod, kde sa predávajú malé kolekcie módnych odevov vysokej kvality a v rozličných veľkostiach, pričom sa tu ponúkajú aj doplnky (šatky, šály, bižutéria a pod.), sme v slovenčine doteraz zaznamenali v dvoch podobách: v podobe *boutique* i v podobe *butik*. Keďže sa v súvislosti s rozšírením tohto typu obchodov čoraz častejšie používa aj spomenutý výraz, všimneme si ho bližšie.

Slovo *butik* patrí medzi tie slová, ktoré podobne ako výrazy *intriga*, *růž*, *sezóna*, *repertoár*, *gardedáma*, *model* sú prevzaté z francúzštiny (francúzska podoba je *boutique*).

Ako iné prevzaté slová aj slovo *butik* si hľadalo svoje miesto v slovenej zásobe slovenčiny a postupne sa v nej udomáčňovalo. Zo začiatku sa slovo *butik* v slovenčine používalo výlučne v pôvodnej pravopisnej podobe *boutique*. V tejto podobe ho zachytili aj jazykové príručky (porov. Slovník cudzích slov od M. Šalingovej — Z. Maníkovej, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1979, odkiaľ sme citovali aj opis jeho významovej náplne a kde sa slovo *boutique* hodnotí ako nesklonné podstatné meno ženského rodu). S rozšírením spomínaného typu obchodov pokročil aj proces zdomáčňovania slova *boutique*, čo sa odrazilo predovšetkým na jeho pravopisnej podobe. Popri pôvodnej pravopisnej podobe *boutique* začala totiž fungovať aj zdomáčnená podoba *butik*, ktorej základom je výslovnostná podoba tohto slova. Podobu *butik* sme zaznamenali vo viacerých textoch v tlači i v beletrii. Uvedieme aspoň niektoré z nich: *Kúpil si tieto drobnosti v novootvorenom butiku.* (Večerník) — *Obuv Partizánske v spolupráci s juhoslovanským podnikom Desoma otvorili novú predajňu butik s názvom Sáva.* (Nedeľná Pravda)

V uvedených textoch je slovo *butik* podstatným menom mužského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *dub*. Od tohto podstatného mena možno celkom pravidelne tvoriť odvodeniny, napr. činiteľské podstatné meno *butikár* a vzťahové prídavné meno *butikový*. Prvá z nich je doložená v tomto teste z bratislavského Večerníka: *Boli tam viacerí butikári a zmrzlinári s najrozmanitejším tovarom.* — Popri podobe mužského rodu *butik* okrajovo funguje aj podoba ženského rodu *butika*. Tá je však menej rozšírená a zistili sme ju len v tejto ukážke z diela Š. Žáryho: *Vodil ma rozšafne z cintorinov do butik a od bukinistov na blši trh obdivovať všednosti a kochat sa z nepotrebných drobností.*

Doklady na používanie slova *butik* ukazujú, že sa tento výraz vhod-

ne začlenil do slovenčiny ako podstatné meno mužského rodu a má všetky predpoklady na to, aby v budúcnosti označoval spomenutý typ obchodov v tejto jedinej podobe. Tým sa proces zdomáčňovania tohto slova dokončil a slovo *butik* sa zaradilo medzi prevzaté slová typu *bufet, rúž, repertoár*.

Katarína Hegerová

SPRÁVY A POSUDKY

Za profesorom Oskárom Feriancom

[8. 7. 1905 — 16. 7. 1987]

Uprostred horúceho leta sa rozchýrila Bratislavou zarmucujúca správa, že 16. júla 1987 náhle zomrel univerzitný profesor RNDr. Oskár Ferianc, DrSc., významný vedec, nestor slovenskej zoologie a znamenitý ornitológ, bývalý dekan a prodekan Prírodedeckej fakulty Univerzity Komenského, zakladateľská osobnosť modernej slovenskej zoologie.

Profesionálna orientácia profesora Ferianca možno vyvolá u niektorých čitateľov otázku, prečo sa v jazykovednom časopise uverejňuje nekrológ o nejazykovedcovi. Jestvuje na to niekoľko dôvodov. Profesor Oskár Ferianc bol nielen zakladateľom zoologického výskumu na Slovensku, ale aj erudovaným tvorcом a mimoriadne starostlivým opatrotateľom slovenskej zoologickej nomenklatúry, autorom viacerých prác tohto typu, ktoré publikoval v jazykovedných časopisoch, najskôr v časopise *Slovenská reč* (v ročníkoch 1934/35 — 1938/39; naposledy v jubilejnom 50. ročníku uverejnil úvahu o terminologickej problematike v oblasti praktickej zoologie), neskôr v časopise *Kultúra slova*. Zrod tohto časopisu privítal v rubrike *Hlasy kultúrnych pracovníkov* ako jedna z prvých významných osobností nášho vedeckého a kultúrneho života a publikoval v ňom viacero príspevkov z oblasti zoologickej nomenklatúry. Pravdaže, okrem časopiseckých publikácií sú to aj závažné knižné práce, ktorými vstúpil do záujmového poľa slovenskej jazykovedy, resp. slovakistiky. Je to najmä práca *Slovenské názvoslovie vtákov* (1958), ktorá nielen kodifikuje slovenské spisovné názvy triedy *Aves* (*vtáky*), ale pri druhoch žijúcich na Slovensku uvádzá slovenské nárečové mená, ba aj inoslovenské mená. Monografia je v príslušnom vecnom okruhu spoľahlivým zdrojom informácií využívaných pri vypracúvaní *Slovnika slovenských nárečí* a často sa o ňu zaujímajú aj zahraniční slovakisti, medzi nimi účastníci letného seminára slovenského jazyka a kultúry.

Prečo jazykoveda prejavuje taký záujem o Feriancovu dielu? Na prvom mieste preto, že prináša bohatý a vzácny jazykový materiál, ktorý by sa v mnohých prípadoch už ani nedal získať. Na otázku, o aký materiál ide, nech odpovie sám autor: „My sme sa pri tvorbe slovenskej terminológie

(Ladziansky, 1931) a nomenklatúry (Ferianc, 1941, 1958) v prvom rade opieraťi o bohaté fondy ľudovej reči. A sme aj dnes presvedčení, že to bola a je jedine správna cesta" (Kultúra slova, 1, 1967, s. 100). Tu sa vedome a cieľavedome nadvážuje na štúrovské myšlienky realizované len veľmi skromne v matičnom období. Systematickou a namáhavou prácou sa tieto myšlienky postupne premieňajú na úctyhodný čin. Ved len sám fakt, že do spomenutej monografie profesor Ferianc zozbieraná nárečový materiál vari z dvesto obcí, musí vzbudiť rešpekt a uznanie. Ak zvážime, že podobným spôsobom spracoval aj ďalšie nomenklatorické práce, napr. názvoslovie rýb (1947), ukáže sa, že atribút *mimoriadne starostlivý opatrotovateľ slovenskej zoologickej nomenklatúry* nie je ani trochu zveličený a že o Feriancovej akríbii vypovedá vlastne ne-úpine.

Práca na nomenklatúre odboru, ktorému O. Ferianc zasvätil dlhý a do posledného vydýchnutia tvorivou prácou naplnený život, je len častou jeho odborného diela. Z bladiska jazykovedy a vývinu odbornej slovnej zásoby slovenčiny je to však práca mímoriadnej hodnoty, lebo bola vykonaná s hlbokým poznáním predmetu výskumu i slovenského jazyka a na základe vrúcneho vzťahu k nemu. V tom je závažný aj závažný odkaz dedičom jeho diela a pokračovateľom v ňom. S uznaním aj vďačnosťou treba pripomienúť, že spolupráca s profesorom Feriancom v okruhu nomenklatúry bola — obrazne povedané — vysokou školou pomenúvania práve pre jeho vysokú odbornosť a dôverné poznanie slovenčiny. Prítom je pozoruhodné aj chvályhodné, že v jazykových otázkach sa nepokladal za najvyššieho arbitra, ale že o mnohých problémoch konzultoval s takými znalcami slovenčiny, ako boli profesoři Ján Stanislav, Eugen Pauliny a akým je profesor Ján Horecký.

S nestorom slovenskej zoologie sme sa rozlúčili v bratislavskom krematóriu 21. júla monumentálne jednoduchým pohrebňím obradom. Letný deň, v ktorom „ženci kosy klepú a ženy zázračne spievajú v obili“, dôstojne rámcovať poslednú rozlúčku s vynikajúcim vedcom, štúrovským zapáleným vlastencom, milovníkom slovenčiny a zanieteným spoluvorcom jej odbornej slovnej zásoby a moderného odborného štýlu, so šľachetným človekom. Čest jeho veľkému dielu, čest jeho pamiatke!

Ivan Masár

Zborník z vedeckej konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre

{Jazyková politika a jazyková kultúra. Ved. red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1986. 368 s.)

Otázky jazykovej politiky a jazykovej kultúry sú vo vyspejšej spoločnosti permanentne aktuálne. Toto konštatovanie podporuje okrem iného aj ustanovenia snaha mnohých používateľov slovenského spisovného jazyka kultivované sa vyjadrovať vo verejnosti. Dokazujú to aj častejšie príspevky nejazykovedcov

na túto tému v denníkoch a časopisoch a mnohé listy adresované Jazykovednému ústavu E. Štúra SAV v Bratislave. Práve táto inštitúcia bola organizátorom a usporiadateľom vedeckej konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre konanej v dňoch 17.–19. apríla 1985 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach. Materiály z konferencie vyšli súhrne v zborníku venovanom XVII. zjazdu KSC. Tak sa zdôraznila aktuálna spoločenská závažnosť konferencie a programový vzťah slovenskej jazykovedy k politike KSC.

Vedecká konferencia, ako to vyplýva z úvodného slova riaditeľa JÚEŠ SAV Jána Kačala, sledovala okrem čiastkových otázok najmä tieto ciele: analizovať pojem jazyková politika cez prizmu jazykových, spoločensko-historických, filozofických, právnych a iných faktorov podmieňujúcich stupeň a kvalitu jazykovej politiky a jazykovej kultúry; objasniť vzťah jazykovej politiky a jazykovej kultúry v tom zmysle, že jazyková kultúra je súčasťou jazykovej politiky; konfrontovať náhľady jazykovedcov s náhľadmi predstaviteľov iných vedných odborov, a tak vytvoriť marxisticko-leninský metodologický projekt fungovania jazykovej politiky (a v rámci nej jazykovej kultúry) v socialistickej spoločnosti.

V prvej časti zborníka sa autori venujú všeobecným otázkam jazykovej a jazykovednej politiky. Východiskom sledovanej problematiky je štúdia J. Horeckého *Jazyková politika v socialistickej spoločnosti*. Autor konštuuje, že subjekt riadenia v socialistickej spoločnosti zahrnuje všetky štátne a spoločenské orgány a ich prostredníctvom široké masy pracujúcich. Z týchto pozícií J. Horecký definuje jazykovú politiku „ako koncentrovaný výraz politického, teoretického i praktického vzťahu istého ideologického systému [istej riadiacej sféry] k jestvovaniu, charakteru fungovania, rozvoja a vzájomného pôsobenia jazykov, k ich úlohe v živote národa“ (s. 16). Uvedené vymedzenie špecifikuje predmet jazykovej politiky, ktorý sa nesústreďuje (iba) na jazyk, ale na vzťah (!) spoločnosti a jazyka. Tento vzťah možno označiť ako vonkajšiu jazykovú situáciu. Aby jazyk pohotovo a funkčne reagoval na spoločenský tlak, musí ho usmerňovať jazykovedná politika. Jej „obsahom je takтика a stratégia starostlivosti o rozvoj jazyka, o jazykovú kultúru v úzkej spolupráci s principmi a cieľmi jazykovej politiky“ (s. 17). Podľa skúseností mnohonárodného sovietskeho štátu možno princípy socialistickej jazykovej politiky formulovať takto: 1. rovnoprávnosť národov, národností a ich jazykov, 2. utvorenie národných štátnych útvarov s vlastnými národnými jazykmi, 3. rozvoj národných kultúr na báze národných jazykov, 4. utváranie podmienok na rozvoj národov a národností a ich jazykov. Naša jazyková a jazykovedná politika má fungovať tak, aby naše jazyky boli spoľahlivým komunikáčnym prostriedkom najmä pri pestovaní socialistického povedomia ľudí a socialistickej kultúry. Na dosiahnutie tohto cieľa sa využívajú normativne, inštitucionálno-právne ustanovizne (preskripcné inštitúcie) pracujúce podľa zásad jednotnej jazykovej a jazykovednej politiky.

O podiele lingvistiky na formovaní a realizácii jazykovej politiky socialistického štátu píše J. Skácel. V príspevku sa sústreďuje najmä na to, ako lingvistika napĺňa ciele jazykovej politiky.

Demokratizačné a internacionálizačné tendencie v štylistickej diferenciácii

jazyka sú predmetom príspevku J. Mistríka. Obidva činitele chápe ako imanentné zložky fungujúce v dialektickom vzťahu s jazykovou politikou.

J. Kačala sa vo svojom príspevku zaoberá jazykovopolitickým kontextom pojmu spisovný jazyk a úlohami, ktoré z toho vyplývajú pre slovakistiku: venovať prvoradú pozornosť výskumu spisovného jazyka a jeho kultúre, pri výskume sa opierať o presné kritériá a pojmy, upevňovať postavenie spisovného jazyka v celej spoločnosti a vedome udržiavať a rozvíjať tradíciu spisovného jazyka. Vzťahu jazykovej politiky a jazykovej kultúry sa venuje J. Kraus.

I. Kamenec rozoberá vplyv politicko-spoločenských pomerov na jazykovú politiku; podľa autora sa tu vytvára obojstranne prospěšný vzťah. Predmetom príspevku M. Tomčíka je vzťah jazykovej politiky a literatúry. Autor konštatuje, že umelecká literatúra (ako súčasť formovania a stavu spisovnej slovenčiny) evidentne pôsobí na zvyšovanie jazykovej kultúry čitateľov.

Úvahy o spoločenských a lingvistických zdrojoch purizmu obsahuje príspevok J. Bosáka. Hoci je purizmus u nás prekonaný, registrujeme isté „puristické“ tendencie; zvyčajne ide o jednostranné posudzovanie jazykového prostriedku (správne – nesprávne) a o neadekvátnu a mechanickú aplikáciu vedeckých zistení v praxi.

J. Kořenský sfomuroval ucelený systém regulatívnych činností zacieľených na spoločenské fungovanie národného jazyka.

Na isté perspektívne tendencie spisovného jazyka upozornil F. Ruščák. Zdôraznil nevyhnutnosť rešpektovať tie regulatívne činitele (napr. stupeň a kvalitu jazykového povedomia), ktoré majú byť súčasťou jazykovednej politiky.

Cieľom príspevku O. Müllerovej bolo zvýrazniť aspekty vzťahu jazyka, jazykovedy a teórie riadenia a naznačiť úlohu jazyka v hospodárskom mechanizme štátu. J. Kuchař v poznámkach o jazykovej politike a jazykovednej politike pochybuje o potrebe termínu *jazykovedná politika*, pretože do terajšia prax ani teória si tento termín nevynútili. E. Horák vymedzuje tri základné oblasti jazykovej praxe: 1. tvorba originálnych textov, 2. tvorba prekladových textov, 3. výchova budúcich jazykovedcov. O vzťahu teleológie a kultúry v jazyku uvažuje O. Šoltys. Zameriava sa na komplexnejšie a kritickejšie rozboru tohto vzťahu a navrhuje využívať v budúcnosti počítač na ukladanie informácií.

V tematickom bloku *Jazyková situácia* V. Krupa upozorňuje na príspevok japonskej lingvistiky k výskumu jazykovej politiky a jazykovej kultúry. O jazykovej politike a starostlivosti o jazykovú kultúru v ZSSR píše E. Sekaničinová. Konštatuje, že súčasná etapa spisovnej ruštiny je charakterizovaná 1. rozšírením okruhu nositeľov spisovného jazyka, 2. premenou ruského národného jazyka na prostriedok styku medzi všetkými sovietskymi národmi, 3. premenou ruského jazyka na svetový jazyk. O spisovnej slovenčine v Juhoslovávii (najmä v dnešnej Vojvodine) hovorí M. Myjavcová. Problematikou jazykovej nehomogénnosti usmerňovanou rozličnými sociálnymi aspektmi sa zaoberá J. Nečvapil, pričom zacieľuje pozornosť na vplyv a prienik slangu do súčasného jazykového systému. Predmetom komunikátu O. Árochovej a E. Šebrovej sú psychologicke a sociálne problémy bilingvizmu.

O koexistencii a interakcii slovenčiny a češtiny sa zo širšieho pohľadu zmieňuje V. Budovičová. Autorka akcentuje utváranie spoločného kultúrneho kontextu na rozdiel od predchádzajúceho, zúžene chápaného zblížovania jazykov. D. Serafínová zdôrazňuje nevyhnutnosť dôkladnejšej jazykovej prípravy redaktorov dvojjazyčných okresných a podnikových novín.

Druhá časť zborníka je venovaná problematike jazykovej kultúry. Súčasnú teóriu a prax jazykovej kultúry predstavuje v hlavnom referáte F. Kočiš. Podľa neho terajšie kritériá vymedzujúce podstatu jazykovej kultúry v socialistickej spoločnosti smerujú k dvom základným celom: 1. k stavu, resp. úrovni spisovného jazyka zo stránky jeho základného výskumu a 2. k cieľavedomej činnosti v kultivovaní spisovného jazyka ako celonárodnnej a záväznej formy komunikácie a dorozumievania v najširšom zmysle. Autor upozorňuje na vzrastajúci počet používateľov spisovného jazyka, na skvalitňovanie jazykových prejavov a zvyšovanie nárokov na ich tvorcov.

W. Lubas (Krakov) predstavuje koncepciu sociolingvistického prístupu k teórii jazykovej kultúry v Poľsku a uvádza príklady na jeho podporu.

Cieľom príspevku K. Buzássyovej je zdôrazniť potrebu širšieho chápania pojmu kultivovanosť reči než doposiaľ. Upozorňuje jazykovedcov na potrebu väčšmi sa zamerat v popularizačnej praxi na potencie jazyka než na (často nekontextové) obmedzujúce odporúčanie neutrálneho výraziva.

O problémoch slovenského hovoreného slova zasadeneho do systému jazykovej politiky a jazykovej kultúry hovorí širšie orientovaný komunikát Á. Kráľa, ktorý predkladá podnetné návrhy na zvýšenie kultúry hovoreného slova v celoslovenskom meradle.

Príspevok J. Dolníka sa zaoberá na úroveň a hodnotenie kultúry jazykového vyjadrovania. Zdôrazňuje v ňom projekt optimálnej komunikácie a jej vzťah k estetickosti jazykového vyjadrovania.

I. Ripka sa zaobráva vzťahom tradície a jazykovej kultúry; o jazykovej chybe a o jej dimenziách píše S. Ondrejovič. L. Dvonč približuje čitateľom zborníka vplyv dynamiky jazykového vývoja v ostatných desaťročiach na morfológickú rovinu. Vývin slovenských väzieb sleduje J. Oravec. Konštatuje, že hlavným činiteľom tohto vývoja je sémantika významov slovesa. Príspevok E. Jónu sleduje dialektiku vývoja spisovnej slovenčiny a jej „zásah“ do systému jazykovej kultúry.

Vzťah jazykovej kultúry a štýlistiky analyzuje v príspevku *Norma, úzus, jazyková prax* J. Findra, ktorý vypracúva systém týchto javov na paradigmatickej (systém) a syntagmatickej (text) osi. J. Hoffmannová výčeliňuje osobitné sociologické aspekty typológie textov na základe istých kvalifikátorov vychádzajúcich zo sociologického pozadia jazykového prejavu (textu). Otázkami jazykovej kultúry v prekladateľskej praxi sa zaobráva J. Mláček. Pozornejšie sa pristavuje pri problémoch prekladateľského a tzv. vydavateľského úzu.

Jazyková kultúra v praxi je v zborníku zahrnutá do niekoľkých príspevkov. M. Pisáriková oboznamuje čitateľa so súčasným poslaniem a cieľom jazykových rubrík v novinách. Užitočné postrehy o úrovni jazykovej kultúry v hromadných oznamovacích prostriedkoch prináša J. Jacko, podobne možno hovoriť aj o príspevku J. Dorulu *Z listovej jazykovej poradne*. P. Ďur-

čo skúma funkčné zmeny vo frazeológii; triedi ich na modifikačné, kombinačné a transformačné. A. Jarosová sa zaobrá lexikografickým spracovaním nových slov a ich významov. Vzťah jazykovej kultúry a terminologickej kultúry je v príspevku I. Masára precizovaný ako vzájomne sa podmieňujúci proces; J. Skladaná sleduje vplyv latinčiny na slovenčinu od predspisovného obdobia po súčasnosť a E. Rísová sleduje jazykovú kultúru v československých štátnych a odborových normách a normách RVHP. Najnovšie metódy a ciele standardizovania geografického názvoslovia predstavuje M. Majtán. M. Považaj je autorom príspevku o usmerňovaní a poradenskej praxi pri výbere rodných mien a upozorňuje, že na tento cieľ jestvujú príslušné právne normy a predpisy. V. Blanár sa sústredí na problematiku pravopisu starších osobných mien.

Záverečné časti zborníka prinášajú náhlady na vyučovanie jazyka v školách. J. Vicenčík rozoberá problémy tzv. malých filologí a N. Ihnatková jazykovú kultúru pri vyučovaní slovenčiny v stredných školách. J. Mruško v ič píše o jazykovej výchove v súvislosti s rozvojom vysokých škôl a konštatuje súčasnú neuspokojivú úroveň jazykovej kultúry ich absolventov. Predmetom príspevku M. Lenghardt je jazyková politika a systém výučby cudzích jazykov. O špecifických jazykovej výchovy na východnom Slovensku a o prípadných východiskách tejto výchovy v rámci jazykovej kultúry píše M. Sokolová.

Zhrnutia a závery tvoria poslednú časť zborníka. Konštatuje sa v nich splnenie vytyčených cieľov konferencie, ktorá je cenným metodologickým a odborným príspevkom k ďalšiemu rozvoju jazykovej politiky a jazykovej kultúry zahrnutej do širšieho rámca kultúrnej politiky našej socialistickej spoločnosti.

František Ruščák

Polští základy terminológie

(NOWICKI, W.: Podstawy terminologii. Wrocław, Ossolineum 1986. 155 s.)

V snahe podnietiť nový „terminologický ruch“ v krajinе našich severných susedov podáva autor veľmi prístupným, v podstate popularizačným spôsobom základy terminológie, pričom sa opiera o práce známych poľských a zahraničných terminológov a jazykovedcov (Doroszewski, Mazur, Lotte, Wüster, Felber, Rondeau a ďalší). Na tomto základe buduje vlastné definície a sústavu základných pojmov, pričom nespúšta zo zreteľa komunikatívnosť svojho výkladu.

Kniha má sedem kapitol (*Kultúra slova a kultúra pojmov, Všeobecné a základné pojmy terminológie, Pojmy spojené s organizáciou terminologickej práce, Terminologický proces, Organizácia práce odbornej terminologickej komisie, Za oživenie terminologickej práce v Poľsku, Záver*), úlohy pre potenciálneho riešiteľa, resp. záujemcu a anglické resumé. Súčasťou knihy je aj krátky dodatok o kritériach jazykovej správnosti termínov napísaný Annou Cegielovou.

Ústrednou témou je teda vzťah medzi termínom a pojmom, vznik pojmu a

ježo zaradenie do systému pojmov, ale rovnakú pozornosť venuje autor aj vlastnej „technológií“ terminologickej práce.

Terminológia je tu definovaná ako „veda týkajúca sa zásad usporadúvania pojmov v jednotlivých odboroch vedy alebo ľudskej činnosti, zásad definovania týchto pojmov a zásad výberu termínov, majúca za cieľ regulovať (uľahčovať) komunikáciu medzi ľuďmi tvoriacimi výpovede na témy z odboru, v ktorom sú špecialistami“ (s. 14, 48). Chápanie terminológie je teda pomerne široké a zohľadňuje sa v ňom aj komunikačný aspekt termínu. Termín autor chápe ako „pomenovanie s konvenčne ustáleným významom, priradené pojmu patriacemu do záujmovej oblasti určitého odboru“ (s. 35).

Vychádzajúc z dialektického vzťahu medzi skutočnosťou, jej myšlienkovým odrazom a jazykovým stvárnením, sleduje autor cestu od objektu, ktorý môže byť skutočne existujúcou vecou alebo myšlienkovým konštruktom, k jeho názvu, ktorého osobitným prípadom je termín. Ten na rozdiel od iných názvov môže byť vymedzený iba vedeckou definíciou (s. 38—39). Primeraná pozornosť sa preto v publikácii venuje jazykovému znaku a jeho konštituentom. Autor pritom používa termín designát vo význame denotát. Vzťahy medzi jednotlivými konštituentmi sú však podané trocha zjednodušujúco, prakticisticky. Pojem definuje autor ako „výsledok myšlienkovej činnosti týkajúcej sa určitého objektu analyzovaného jednotlivo alebo ako súčasť istej triedy objektov založený na poznani charakteristického znaku alebo komplexu charakteristických znakov objektu“ (s. 25). Pojmy sú zoskupené do určitých sústav (rodín) tvoriacich istú hierarchiu, v ktorej autor rozoznáva tri množiny (sú zobrazené pomocou geometrického modelu na s. 46): *pojmové pole* — súbor všetkých existujúcich i potenciálnych pojmov zo všetkých oblastí poznania, *pojmová oblasť* — súbor existujúcich i potenciálnych pojmov v jednej oblasti ľudskej poznania, *pojmový systém* — vnútorne neprotirečivý súbor pojmov plniaci potreby daného odboru.

Terminologický proces delí Nowicki na sedem etáp: vypracovanie plánu práce, príprava zoznamu hesiel, usporadúvanie pojmov, definovanie pojmov, výber termínov, priradenie cudzojazyčných ekvivalentov, vypracovanie poznámok a úvod. Z jazykovedného hľadiska sú najzaujímavejšie časti týkajúce sa definícii a kritérií kladených na termín. Autor sa v nich zaobera štruktúrou definície termínu. Rozoznáva tu dva typy: klasickú definíciu (budovanú na zásade *per genus proximum et differentiam specificam*), ktorú nazýva rovnostrou (obidva uvedené názvy vychádzajú zo stavby definície) alebo projektujúcou (z hľadiska funkcie, ktorú plní), a definíciu enumeráciu, ktorú považuje za menej vhodnú. Pozornosť venuje aj chybám v definícii; uvádza tu štyri možnosti: definovanie neznámeho neznámym (*ignotum per ignotum*), definovanie v bludnom kruhu (*circulus vitiosus*), kategoriálny posun v definícii a redundantnosť definície. Termín má podľa autora splňať tieto kritériá: ustálenosť, (jazyková) osvojiteľnosť, jednoznačnosť, jednomennosť, logickosť (pod tým chápe autor významovú priezračnosť), stručnosť, jazykovú správnosť, systematicosť, derivatívnosť, operatívnosť (komunikačnú ľahkosť). Posledné kritérium už viac-menej vyplýva z predchádzajúcich. Pri vyhľadávaní cudzojazyčných ekvivalentov upozorňuje autor na to, že sa nikdy netreba nechať zvest zvukovou podobnosťou slov, ale cudzojazyčné ekvivalenty treba vyberať na základe dôkladného štúdia autoritatívnych publikácií.

Na záver (po metodicko-organizačných kapitolách) autor objasňuje postavenie terminológie v systéme vied a zaobera sa najmä vzťahmi k najbližším vedám (k logike, jazykovede, lexikografii, normalizácii), ako aj rozdielmi medzi nimi. Za najvýraznejšie rozdiely medzi terminológiou a jazykovedou považuje Nowicki protismerosť vo vzťahu k lexikálnej jednotke (terminológia postupuje zvyčajne onomaziologicky, jazykoveda semaziologicky) a negatívny vzťah terminológov k terminologickým synonymám (równoznaczniom), kym jazykoveda v nich hľadá aspoň štylistické odťienky.

Organickou časťou knihy je dodatok o kritériach jazykovej správnosti termínov. Autorka sa v nej venuje trom spôsobom terminologizácie — slovotvornej, sémantickej a preberanju termínov z iných jazykov. Vychádza pritom z prác polských a českých autorov (Hausenblas, Poštolková, Roudný, Tejnор).

Na slovotvornej terminologickej neologizmy sa kladie najmä požiadavka významovej priezračnosti vyplývajúcej z motivovanosti a systémovosti tvorenia slov. Autorka sa kriticky vyslovuje k tvoreniu nepotrebných neologizmov nemajúcich oporu v jazyku a utvorených len na zdanie „terminologicostí“, napr. *zwis męski elegancki* namiesto *krawata*. Pri skladaní slov upozorňuje na štylistické nedostatky hybridných slov, pripúšta však, že také slová ako napr. ultrazvuk či metajazyk (*ultradźwięk, metajęzyk*) sú pevnou súčasťou slovnej zásoby. Sémantické neologizmy by sa nemali vzdialie svojim významom od významu slova v systéme všeobecnej slovnej zásoby, nemali by narušať gramatické pravidlá (ide najmä o paradigmy podstatných mien), mali by mať systémový charakter a schopnosť byť základom združených pomenovaní. Prevzaté termíny sa majú prispôsobiť polštine (gramaticky, pravopisne, výslovnostne) a sú všeobecne priateľne iba vtedy, ak nie sú rovnoznačné s domácom slovom a ak majú vyššiu derivatívnosť ako domáce slovo (napr. *komputer*).

Knižka poľského autora (či skôr autorov) je napriek zjednodušenému opisu jazykového znaku veľmi dobrou terminologicou príručkou najmä vďaka širokemu záberu teoretických i praktických otázok terminológie, ako aj vďaka elegantnému a prístupnému štýlu.

Emil Picha

Vzácný odkaz antiky

(Latinské právnické výrazy a výroky. Vybral, preložil a výkladom doplnil prof. JUDr. Karol Rebro, DrSc. 2. vyd. Bratislava, Obzor 1986. 268 s.)

Nestáva sa často, že by sa niektorá nebeletristiccká knižka stretla s takým príaznivým ohlasom verejnosti, ktorý si vynútil 2. vydanie v jednorocnom časovom odstupe (1. vyd. r. 1985, náklad 5 000 výtlačkov) a v trojnásobne zvýšenom náklade (15 000 výtlačkov) ako knižka K. Rebra *Latinské právnické výrazy a výroky*. Oproti 1. vydaniu je doplnená vecným registrom k výrokom.

Autor v tejto publikácii citlivou a pohotovo zareagoval na zvýšený záujem verejnosti o antickú kultúru, ktorý — ako sám píše v úvode — badať aj v iných socialistických, ba aj nesocialistických krajinách. Potešiteľné je, že tento záujem prejavujú nielen staršie generácie vychované školským systémom

zameraným skôr humanistickej, ale aj mladší ľudia. Azda je to dôsledok toho, že povojnová generácia bola orientovaná skôr na prírodovedné a technické smery a nemala možnosť nadobudnúť v škole čo len minimálne vedomosti o staroveku a ovládať latinský jazyk.

Mnohí mladí ľudia, najmä z radov inteligencie, neraz pocitujú medzery v tomto smere. Každodenne sa stretávajú s poznatkami, myšlienkami a výrazmi pochádzajúcimi z antického obdobia, o ktorých počas svojho školského vzdelávania nenadobudli postačujúce vedomosti. To ich vedie k túžbe doplniť si vedomosti a siahnuť po adekvátnej literatúre. Úsilie po poznaní antického sveta nie je však príznačné len pre vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí. Dnes už možno pozorovať takmer všeobecnú dychtivost a opravdivý záujem prehľbiť si vedomosti a rozšíriť kultúrny obzor v tomto smere.

Autorovým pôvodným zámerom bolo vyjsť v prvom rade v ústrety mladým právnikom, príliš im po celé stáročia v živote spoločnosti trádované právne reguly, odborné výrazy, definície a výroky. Ukázalo sa mu však, že by bolo vhodné obsah publikácie a jej zameranie rozšíriť, aby mohla aspoň sčasti uspokojiť aj záujemcov z neprávnických kruhov. Preto do nej zaradil aj mnohé aforizmy, príslovia a výroky z neprávnických latinských prameňov, ktoré platia aj v súčasnosti a ktoré dnes často pokladáme za ľudovú múdrost, hoci ich v dávnej minulosti vyriekli významní filozofi, spisovatelia a štátenci. V publikácii nájdeme aj niektoré frekventované stredoveké výrazy.

Autor približuje čitateľovi text originálu dvojako: Doslovných prekladom vrátane dodržiavania slovosledu predlohy, čo má význam najmä pre čitateľov, ktorí jazyk originálu ovládajú len nedostatočne. Keďže však takýto preklad vyznieva často farbavo a nešikovne, uvádza sa za ním v závierke voľnejší preklad, prípadne so stručným vysvetlením či poznámkou.

Okrem právnických výrazov a výrokov knižka obsahuje poznámky o latinskej výslovnosti a zoznam autorov výrokov a prameňov.

Niektoré z hesiel akoby nás vracali do gymnaziálnych lavíc, napr.: *Quo-usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* (Cicero) — Dokedy ešte budeš, Catilina, zneužívať našu trpezlivosť? (s. 222) alebo *Timeo Danaos et dona ferentes* — bojím sa Grékov, aj keď dary, prinášajú (s. 247). Mnohé sa dosť bežne vyskytujú v reči intelektuálov, napr. *Nota bene* — poznáci si dobre, napokon, ba čo viac (s. 185); *Cum grano salis* (Plinius) — so zrnkom soli (nebrať celkom doslova, ale s istým obmedzením) (s. 78); *Terminus technicus* — odborný výraz (s. 246); *Terra incognita* — neznáma krajina, nepreskúmaná oblasť (s. 246); *Tertium non datur* — niet nič tretieho (s. 246); *Ubi bene, ibi patria* (Cicero) — kde je dobre, tam je vlast (s. 249); *Vita brevis, ars longa* (Hippokrates) — život je krátky, umenie dlhé (s. 259) atď. Mnohé citáty prešli do nášho jazyka ako bežné úslovia, hoci dakedy nie sú presným ekvivalentom latinskej predlohy, ako sa uvádza v posudzovanej publikácii, napr.: *V mesiacoch, v ktorých je R, nesadajte na zem* — (*Mensibus R-ratis, in terram ne sedeatis*; s. 165); lepšie neskoro ako nikdy (*Potius sero quam numquam*; Livius, s. 203); zíde z očí, zíde z mysle (*Procul ex oculis, procul ex mente*, s. 206); šaty robia ľloveka (*Vestis virum reddit*; Quintilianus, s. 257); v nôdzi poznáš priateľa (*In angustiis amici apparent*; Petronius, s. 126); opakovanie je matkou štúdia, vzdelávania sa (nie múdrosti, ako často počúvame — *Repetitio est mater studiorum*, s. 225); každý je kováčom (tvor-

com) svojho štastia (*Faber est sua quisque fortunae; Sallustius* s. 107); po-náhľaj sa pomaly (*Festina lente; Suetonius*, s. 110); čo ta nepáli, nehas, čo sa ta netýka, nestaraj sa o to (*Quod tua nihil refert, ne cures*, s. 220). Citáty *Imago animi sermo est* (*Seneca*, s. 124) a *Index animi sermo* (s. 128) — obrazom ducha je reč, ukazovateľom ducha je reč poznáme v slovenčine vo viacerých voľnejších variantoch, napr. *poznať po vrave*, čo kto má v hlave; *vtáka poznás po peri*, človeka po reči; z deravého duba len sova vyleti a i. Pre jazykovedcov je osobitne zaujímavý dávny názor na ich prácu obsiahnutý vo výroku *Caesar non supra gramaticos* (s. 56) — cisár nemá rozkazom po-rušovať gramatické pravidlá.

Domnievame sa, že pri niektorých heslách nie je celkom adekvatný preklad, napr. *Bonus vir semper tiro* — dobrý človek ostáva vždy začiatočníkom (s. 54) — latinským substantívom *tiro* sa nepomenúva len začiatočník, ale aj mladý muž, skôr by sa teda malo povedať dobrý človek ostáva (je) vždy mladý. Aj v citáte *Praeceptoris nimia saevitia culpae adsignatur, guia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti* (Paul. D. 9, 2, 6) — privelká prísnosť učiteľa (majstra) sa pokladá za nedbanlivosť, lebo učiteľovi je dovolené len ľahké pokarhanie (s. 203) slovo *nedbanlivosť* nie je namiesto. Skôr je to chyba, *vina* (*culpa*).

Aj napriek starostlivosti, s ktorou bola táto náročná publikácia spracovaná, dostalo sa do prekladu niekoľko chýb alebo neživých výrazov, a to najmä z oblasti lexiky a morfológie, napr. substantívum *šľachtička* (s. 34), namiesto *šľachtičná*; adjektíva *doličný* (*doličný predmet*, s. 137), *tláčavý* (*tláčavá hľúpost*, s. 161), *započatý*, *počiatočný* (s. 245), namiesto *usvedčujúci*, *zárávý* *začatý*, *začiatočný*. Namiesto slovesa *lpieť* (*kto lpie na litere*, s. 215) by bolo vhodnejšie sloveso *lipnúť*.

Nesprávne pádové prípony sú v spojeniach *v ručnom zálohe* (s. 40), správne *v ručnom zálohu*; *v rámci prísaznej formule* (s. 47), správne *formuly*; *v nekonečnu* (s. 63) namiesto *v nekonečne*, *z myсли* (s. 206) namiesto *z myse*; *medzi dvomi* (s. 202), správne *medzi dvoma*; *dráždiť sršňov* (s. 74), správne *sršne*. Chybne je aj vyjadrovanie opakovaneho deja pomocou slovesa *zvyknúť* — *čo spravidla zvykne robit* (s. 133), správne *čo robieva*. Pred opakovacím tvarom slovesa *darovať* — *darováva* (s. 49) uprednostňujeme kratšiu podobu *darúva*. Činné príčasťie prítomné od slovesa *chciet* je *chcejúci*, nie *chtiači* — *osud chtiaceho vedie* (s. 95), správne *chcejúceho*. Sloveso *doporučovať* — *doporučujeme* (s. 64) je v slovenčine nespisovné, správne má byť *odporúčať*, *odporúčame*. Chybne je spojenie *podvod všetkého druhu* (s. 92), správne ... *každého druhu*.

Štýlisticky neobratné je používanie ukazovacieho zámena *tento* namiesto plného pomenovania: *tento* (ide o prejav) *bol na nom ... vynútený* (s. 63); tu možno pripomenúť, že sloveso *vynútiť* sa viaže s predložkou *od*, nie *na*: *vynútiť od niekoho*. V niekoľkých spojeniach je nenáležitá predložka *o*, napr. *lúka o jednom, dvoch, troch koscoch* (s. 109), ide o lúku s výmerou, ktorú jeden kosec skosi za deň, dva alebo tri dni. V takýchto prípadoch sa používa predložka *na* — *lúka na jedného koseca, na dvoch, troch koscov*. V spojení *jednotka o tisíc jazdcov* (s. 49) je namiesto predložka *s* — *jednotka s tisíc jazdcami*. Predložkové spojenie *za účelom* sa pokladá za relikt staršieho administratív-

neho štýlu — za účelom oklamania (s. 93) a nahradza sa základnou cieľovou predložkou na — na oklamanie.

Nedostatky, na ktoré upozorňujeme, vcelku neznižujú hodnotu posudzovanej publikácie, no už v 2. vydaní sa nemali vyskytovať. Možno povedať, že knižka *Latinské právnické výrazy a výroky* dôstojne zaplnila medzeru v tomto type literatúry a obohatila našu kultúrnu verejnosť. Za mravčiu prácu, ktorá bola vynaložená na jej zostavenie, patrí autorovi uznanie a podakovanie.

Eva Rísová

Nový slovník grécko-latinských zložiek lekárskych termínov

(BECHER, I. — LINDNER, A. — SCHULZE, P.: Lateinisch-griechischer Wortschatz in der Medizin. Berlin, Volk und Gesundheit 1986. 251 s.)

Je známe, že základ lekárskej terminológie tvorí lexika dvoch klasických jazykov, latinčiny a gréčtiny. Veľké lekárske slovníky bežne uvádzajú zoznam najčastejšie sa vyskytujúcich zložiek terminov, naposledy napr. sovietsky *Encyklopädičeskij slovar medicinskikh terminov*. 3 (Moskva 1983, s. 426—439). Známy je aj slovník elementov *Wortelemente lateinisch-griechischer Fachausdrücke in den biologischen Wissenschaften* (3. vyd. Halle 1968) od C. F. Werneru.

Traja autori z NDR, dva filológovia a jeden lekár, sa rozhodli využiť možnosti výpočtovej techniky a spracovali pomocou nej slovník latinsko-gréckych slovných prvkov vyskytujúcich sa v lekárskej terminológii. Ich pohnútky, postup práce, ako aj ďalšie možnosti využitia výsledkov získaných pomocou počítača opísala vedúca autorského kolektívu profesorka Univerzity Karola Marxa v Lipsku I. Becherová v článku *Rechnergestützte Erarbeitung eines Wörterbuchs des lateinisch-griechischen Wortschatzes in der Medizin* uverejnenom v zborníku *Rechnerunterstützung bei der Bearbeitung fachlexikalischer Probleme* (red. G. Neubert, Leipzig 1981, s. 219—237). Podľa toho má lekárska terminológia dobré predpoklady na využitie výpočtovej techniky. Keďže sa jednotlivé zložky nevyskytujú často na prvom mieste viacslovného terminu alebo ako prvá zložka kompozita, musí sa vynaložiť veľká práca a nemožno sa vyhnúť náhode. Aby sa postihli aj iné ako prvé zložky, využila sa výpočtová technika Ústavu aplikovanej lingvistiky Technickej univerzity v Drážďanoch.

Slovník má krátky úvod o písaní, výslovnosti a prízvuku latinsko-gréckych slov a stručné minimum z latinskej gramatiky. Heslá v slovníku sú zoradené abecedne a pod jedným heslom sa spracúvajú všetky termíny, ktoré etymologicky súvisia. Slovník zachytáva latinskú, ako aj ponemčenú podobu termínov. V heslach sa prekladá len samo heslo a od neho odvodene a zložené slová, ktoré sú vytlačené polotučne, ostatné príklady na výskyt zložky sa neprekladajú. Príkladmi sa demonštrujú štruktúrne modely tvorenia termínov kompozíciou a deriváciou.

Nie je to slovník lekárskej terminológie, pretože neobsahuje všetky termíny, ale iba tie, ktoré pochádzajú z klasických jazykov. Hoci tých je väčšina, predsa existujú aj medzinárodne používané termíny pochádzajúce z iných jazykov, ako je latinčina a gréčtina (napr. *šok*, *skorbut*). Slovník je teda lingvistickým doplnkom lekárskeho slovníka. Podľa autorov má slúžiť pracovníkom lekárskych vied, ktorí sa majú naučiť rozumieť jazykovému inventáru svojho odboru, korektnie ho používať a prípadne rozšíriť potrebnými neologizmami.

Hoci v spomínanom článku I. Becherová píše, že etymologicky príbuzný materiál sa člení len tam, kde by množstvo materiálu spôsobilo neprehľadnosť, jednako sa nám zdá, že sa tak mohlo urobiť ešte vo väčšej miere. Napr. pod heslom *ten ton tas tat tetan* sa vyskytujú také termíny ako *tenesmus*, *tenorafia*, *isotonia*, *peritoneum*, *anglektázia*, *tetanus* (s. 221–222), teda termíny etymologicky sice príbuzné, ale odborne veľmi vzdialené, takže heslo je dosť neprehľadné. Je otázne, či by nebolo výhodnejšie a praktickejšie rozdeliť heslo na viacajšie hesiel, pričom, samozrejme, by sa mohlo poukázať na ich etymologickú súvislosť. Tieto jednotlivé termíny aj tak zväčša majú pôvod v samostatných gréckych slovách, napr. pri hesle *opie ophtophthalmus optopsie op* majú jednotlivé termíny pôvod v slovách *óps*, *opos* = oko, *ophthalmos* = oko, *optikos* = očný atď. (s. 151–152). Nevýhoda príliš široko chápaných hesiel sa vyrovňáva tým, že sa bežné termíny uvádzajú ešte raz, a to na mieste, ktoré im prináleží podľa abecedného poriadku, a odkazuje sa na heslo, v ktorom sú vysvetlené. Termín *empyema* je však len pod heslom *py* (s. 184), podobne termín *exanthema* len pod heslom *anth* (s. 39) a naopak termín *aneurysma* je samostatné heslo (s. 35) a nepoukazuje sa na etymologickú súvislosť so zložkou *ury* *eurys* (s. 77).

Je prekvapujúce, že sa v slovníku takmer vôbec nevyskytujú sufiksy. Jedinou výnimkou je sufix *-ose* (s. 153), ale chýbajú tam aj také dôležité sufiksy ako *-itis* a *-oma*, ktoré majú kategoriálny význam.

Slovník predstavuje užitočnú pomôcku všetkým, ktorí pracujú s lekárskou terminológiou, najmä preto, lebo ovládanie klasických jazykov dnešnou mládou generáciou zdravotníckych pracovníkov je minimálne.

František Šimon

Autorský register časopisu *Slovenská reč*

(ORAVCOVÁ, A.: Autorský register časopisu *Slovenská reč*, 1, 1932/33 — 50, 1985. Bratislava. Veda 1986. 183 s.)

Odberatelia časopisu *Slovenská reč* zažili príjemné prekvapenie, keď každý z nich dostal do daru osobitnú publikáciu — autorský register tohto časopisu, ktorý zostavila Anna Oravcová, výkonná redaktorka Slovenskej reči. Prvé číslo Slovenskej reči sa objavilo v r. 1932 a odvtedy takmer bez prerušenia vychádza do dnešných dní. V tom časopise *Slovenská reč* patria takmer medzi unikáty. Tých päťdesiat rokov v živote nášho národa sa tak či onak odráža aj na stránkach tohto časopisu, lebo postoje a náhlady v ja-

zjazkových otázkach u nás neraz v čistej forme vyjadrovali politické a filozofické náladu spoločnosti a jazykové a jazykovedné polemiky sa nesporne významne zúčastňovali aj na utváraní spoločenskej klímy. Je to teda „kus života slovenského“, ktorý vo svojom registri zachytáva A. Oravcová.

Hoci o význame tzv. sekundárnej literatúry, najmä registrov umožňujúcich rýchly prístup k poznatkom sústredeným v primárnej literatúre, už dávno nikto nepochybuje, v slovenskej časopiseckej spisbe v odbore jazykovedy sa nezaužívala prax publikovať takéto materiály. Slovenskú jazykovednú produkciu zachytáva vo svojich vzorových bibliografických súpisoch L. Dvonč a pred ním V. Blanár, ale používateľia majú k dispozícii bibliograficky kompletne spracované iba roky 1939–1965. V takej situácii sa bibliografický súpis Slovenskej reči javí ako osobitne užitočný.

Autorský register časopisu *Slovenská reč* usporiadany abecedne je rozčlenený na štyri samostatné oddiely: 1. štúdie, 2. diskusie, 3. správy a posudky a 4. odpovede, hoci azda rozdiely medzi článkami písanými ako štúdie a článkami mienennými diskusne nie sú z retrospektívneho pohľadu dôležité (mohli sa uvádzat v jednej skupine). Naproti tomu názov tretej časti bolo treba podla nášho názoru rozšíriť do podoby *Správy, posudky a bibliografia*, lebo personálne bibliografie slovenských jazykovedcov sú výraznou súčasťou časopisu *Slovenská reč* (ich súpis sa uvádza v tejto časti).

Bibliografia A. Oravcovej je pripravená veľmi starostlivo. Kedže v priebehu uplynulých 50 rokov nebolo pravidlom od začiatku podpísovať každý príspievok občianskym menom autora, zostavovateľka stala v mnohých prípadoch pred nelahkou úlohou správne identifikovať použité pseudonymy a skratky, príp. správne pripisať autorstvo nepodpísaných príspievkov príslušným autorom. Zo stručných poznámok sa dozvedáme aj o niektorých zaujímavostiach z organizačného života časopisu: ako sa striedali členovia redakčnej rady, vydavatelia, tlačiarne, ako varírovali znenia jeho podtitulu atď. Register možno čítať aj „medzi riadkami“. Z toho sa tiež dajú vyvodit dôležité fakty pre dejiny výskumu slovenského jazyka. Zreteľne sa tu totiž zrkadlia napr. výskumné záujmy jednotlivých autorov, ich orientácia v jednotlivých obdobiah, problémy, ktoré pokladala slovakistika za základné v príslušných obdobiah a ľ.

O užitočnosti takéhto registra nie je pochybné, minuciózna práca A. Oravcovej je naozaj záslužná. Je to dobrý impulz aj pre iné slovakistické časopisy. Bude treba vydávať registre ďalších jazykovedných časopisov, napr. *Jazykovedného časopisu* po dokončení 40. ročníka a časopisov *Kultúra slova* a *Slavica Slovaca* pri 25. ročníku. Napokon za týmto prvým registrom Slovenskej reči by mal nasledovať aj ďalší, pričom s jeho vydaním by sa nemuselo čakať ďalších 50 rokov.

Slavo Ondrejovič

Ks

Nová publikácia o stravovaní

(ORTHOVÁ, E. Š. — ŠPANKO, V.: *Varíme v lete*. Martin, Osveta 1986. 164 s.)

V rámci edície *Varíme moderne* vyšla vlane útla knižička pod názvom *Varíme v lete*. Skladá sa z predhovoru, zo statí o stravovaní a výžive v letnom období, z praktických rád a z rozsiahlej predpisovej časti, teda z receptára. V publikácii sa uvádzajú aj viaceré netradičné recepty na prípravu jedál z menej známych druhov zeleniny vyhovujúce všetkým zásadám zdravej výživy.

Úvodné časti knižky zaujímavo osvetľujú základné zásady prípravy potravy v letnom období v rozmanitom prostredí: doma, na dovolenke, v stane a v chate, v prírode pri ohni, počas mototuristiky a pod. Vitaná je aj stať o potrave a látkovej premene v ľudskom tele, ktorej súčasťou je aj vysvetlenie najčastejšie používaných termínov z tejto oblasti, ako sú *potrava, strava, požívaviny, potraviny, pochutiny, výživné faktory* a ďalšie.

Publikácia propagovaním zásad zdravej výživy medzi obyvateľstvom je nesporné užitočná, no má i svoju tienistejsiu stránku. Zdá sa totiž, že sa menšia pozornosť venovala jazyku knižky. Je to osobitne badateľné v úvodných častiach publikácie, ako aj v úvodoch k jednotlivým receptom (predpisom) na prípravu daného druhu jedla.

Pri redakčnom spracovaní textu unikli pozornosti viaceré slová, ktoré by sa v kultivovanom texte už nemali vyskytnúť. Sústavne sa napr. používa nesprávne slovo *klud* a jeho odvodeniny *kludný, ukľudniť, ukľudňujúci* nam. výrazov *pokoj, pokojný, upokojiť, upokojujúci* vo vyjadrení ako *ukľudňujúco pôsobiace látky* nam. správ. *upokojujúco pôsobiace látky* (s. 21 a inde). Výraz *sebamenší* v spojení *sebamenší pocit únavy* (s. 21) takisto neobstojí (správne je *aj ten najmenší pocit únavy*), podobne ani slovo *rozmelniť* zo spojenia *rozmelniť potravu* (s. 23; správ. *rozdrvif*, resp. *rozmeliť*) či výraz *nepostrádateľný: nepostrádateľné zložky organizmu* (s. 24), ktorý netreba uprednostňovať na úkor výrazov *potrebný, príp. nevyhnutný, niekedy aj ne-nahraditeľný, nezastupiteľný* (správne je teda vyjadrenie *zložky potrebné, resp. nevyhnutné pre organizmus*). Vaječný pokrm nazvaný *sádzané vajcia* (s. 17) má v kuchárskej terminológii ustálené pomenovanie *volské oká*. Ustálené je aj pomenovanie *štipľavá paprika* (s. 53), nie *pálivá paprika*, ako sa uvádzá v texte. Domácom všeobecne znáym ekvivalentom prevzatého výrazu *vykuchať* je slovo *vypitvať* (má teda byť *vypitvaná zverina*, nie *vykuchaná zverina*, ako sa uvádzá na s. 19); sloveso *vypitvať* sa na označenie takto upravené hydiny či rýb správne použilo na s. 55.

V zmienkach o procesoch prijímania potravy a zažívania sa v knižke používajú výrazy *pochod, dej*, napr. v spojeniach *nerovné pochody* (s. 23), *kvasné a hnilobné deje* (s. 9, 10). Pomenovanie *pochod* sa pri označovaní priebehu, postupu, vývoja v súčasnosti prestáva používať a nahradza sa slovom *proces*. Paralelne vedľa seba sa uvádzajú spojenia *plasticáká látka* (s. 11) a *plasticáká hmota* (s. 12). Z tejto dvojice, ktorá, pravda, nepredstavuje nijaký komunikačný problém, má terminologickú platnosť spojenie *plasticáká látka*. Treba však pripomenúť, že v súčasnosti sa v odbornom vyjadrovani,

ako aj v publicistike presadzuje jednoslovný termín *plast*; odporúčame ho uprednostňovať aj v tomto type literatúry.

Osobitne sa treba zmieniť o hojnom výskytte úvodzoviek. V publikácii sa do úvodzoviek veľmi často zbytočne dávajú všetky slová, ktoré majú aj ten najmenší náznak štylistickej príznakovosti. Časté sú aj prípady, že ten istý výraz či spojenie slov sa raz uvádza v úvodzovkách, inokedy bez nich, napr.: *niekedy nám predsa len „dačo“ bude pri varení chýbať* (s. 16), *pohostenie v táborevej kuchyni* (s. 17), *ak sa „rodinná rada“ rozhodla absolvovať cestu autom* (s. 20; podobne aj na s. 22, 29, 70, 86 a inde). Úvodzovky tak nadobúdajú pseudoštylistickú funkciu [v citovaných príkladoch nie sú nijako odôvodnené] a u čitateľov môže vzniknúť dojem o malom štýlovom rozvrstvení slovenčiny, resp. strach pred používaním štylisticky priznakových slov (porov. aj J. Horecký: *Poznámky o využívaní úvodzoviek*. Kultúra slova, 13, 1979, s. 73–76).

Na viacerých miestach sa chybne použilo príslovkové zámeno *kedy* na miesto časovej spojky *ked*, napr.: *výnimku tvorí letné obdobie, kedy* (správ. *ked*) *podávame aj studené polievky* (s. 35), *vydanú energiu nahradíme večer, kedy* (správ. *ked*) je už aj *chuť do jedenia väčšia*.

V neutrálnom jazykovom prejave má byť zhodný adjektívny prívlastok pred určovaným substantívom. Táto zásada sa občas v texte neodôvodnene narúša: *potrava zabezpečujúca látky ochranné* (s. 22), správ. *ochranné látky, hygiene osobná* (s. 10), správ. *osobná hygiëna*.

Chyby sú aj v interpunkcii. Miestami sú v texte zbytočné čiarky, inde *zasa* čiarky chýbajú, a to najmä tam, kde je vložená veta. Vyskytujú sa aj korektorské chyby, napr. *poema* (správ. *poéma*), *v celku* (správ. *v celku*), *propanútán* (správ. *propán-bután*) a iné.

Publikácia *Varíme v lete* sa zaraďuje medzi vyhľadávané príručky o modernom stravovaní. Vyšla vo vysokom náklade (60 000 výtlačkov), a tak môže podstatne vplývať na jazykové vedomie najširších vrstiev obyvateľstva. Preto škoda, že sa jej jazykovej stránke nevenovalo viacej starostlivosti.

Katarína Hegerová

Nad stránkami Mladých rozletov

Čitateľská verejnosť dostala koncom minulého roka do rúk dve pokusné čísla nového časopisu o mládeži a pre mládež *Mladé rozlety*. Po dokonalom spropagovaní a priaznivých ohlasoch začali *Mladé rozlety* od januára 1987 vychádzať ako týždenník.

Prelistovali sme prvých desať čísel nového zväzáckeho časopisu. Zamerali sme sa na ich jazykovú stránku a na fungovanie charakteristických vyjadrovacích prostriedkov mládeže. Nazdávame sa, že skúmaný počet je dosť reprezentatívny na spoznanie výrazového spektra redakčného kolektívu a prispisovateľov. Zároveň tak vzniká určitý predobraz o ďalších vývinových tendenciach jazyka Mladých rozletov.

Už pri letmom pohľade zistíme, že časopis chce zaujať svojho (predovšetkým mladého) adresáta nielen obrazovo, obsahovo a tematicky, ale snaží sa priblížiť k nemu aj prostredníctvom adekvátnych výrazových prostriedkov. V príspevkoch nachádzame mnoho hovorových, prípadne slangových slov alebo profesionalizmov v úvodzovkách. To svedčí o napäti medzi požiadavkou spisovného vyjadrovania a publicistiky zámerom — pôsobiť na čitateľa komplexne, teda nielen oboznámoval ho s novými faktmi, ale sprostredkovať mu informáciu jeho jazykom. Z článkov sa napríklad dozvedáme, že na známej *Fiske* vo Vysokých Tatrách bola vytýčená univerziádna trať na slalom (č. 4, s. 32); mladá členka SZM z Bratislavы skepticky poznámenáva, že ich zéočka pracuje len formálne (č. 2, s. 2); juniorská majsterka republiky v písaní na stroji tvrdí, že najlepšia je *ajbíemka* (č. 2, s. 10) a pod. Niekedy sa autor článku alebo snímky chce úvodzovkami akoby ospravedlňiť za použitý výraz (*fotografia Jozefa Žgoricu z Lubenika v „civile“* [č. 6, s. 6]) — teda nie v baníckom obleku). Čitateľ sa však niekedy dostane do rozpakov: na tej istej strane sa na neho (podľa sprievodnej vety) pozerajú deti, ktoré „žgoricovcov“ zbožňujú, ale v článku vedľa fotografie sa pomenovanie Žgoricovci uvádzza bez úvodzoviek a s veľkým písmenom, hoci v obidvoch prípadoch ide o príslušníkov Žgoricovej baníckej skupiny, teda o žgoricovcov. Používanie úvodzoviek v týchto prípadoch nepokladáme za funkčné. Ukažuje, akoby si autori neboli dosť istí pri používaní niektorých živších lexikálnych prostriedkov. Hovorové výrazy sú však súčasťou spisovného jazyka a netreba ich vyu-deľovať úvodzovkami.

Mladé rozlety získavajú príťažlivý charakter využívaním priliehavých jazykových novotvarov. Napr. *SPTŠ v Modre* vydáva *občasník Súčasník* (č. 3, s. 15). Názov *občasník* fungujúci ako označenie nepravidelne vychádzajúceho časopisu vznikol pridaním prípony *-ník* k základovej príslušnej výrazovej skupine *občas* (analogicky ako prípady typu *večerník*, *denník*, *týždenník*) a pod. Výraz *postužková* označuje neoficiálnu oslavu získania maturitných stužiek, akciu v odlahlejšom zábavnom podniku alebo v chate bez prítomnosti pedagógov alebo rodičov (je to novší výraz, staršie pomenovanie je *dozvuky*).

Autori príspevkov bežne používajú v časopise slová prevzaté z iných jazykov v ich poslovenčenej podobe (*dizajnérs*, *ofsjad*), no v texte nájdeme aj prevzaté výrazy s pôvodným pravopisom, hoci je už známa ich adaptovaná podoba (*cross*, č. 6, s. 8). Tieto pomenovania sa rozšírili už natol'ko, že je vhodné používať ich zdômacnenú podobu (*kros*), ktorá sa uvádzza aj v novších slovníkoch.

Masové rozšírenie slov s predponou *video-* sa prejavilo aj v Mladých rozletoch; nájdeme tu slová *videodiskotéka*, *videorekordér*, *videofilm* (č. 5, s. 21). V týchto prípadoch vystupuje pri pôvodnej predpone *video-* (obraz, obrazový) do popredia vyjadrenie vzťahu s novým komunikačným médiom. Napr. *videofilm* nie je „obrazový film“, ale prostriedok vyrobený vo forme kazety a určený na prenos v špeciálnom prehrávači (porov. J. Horecký *O slove a predpone video*, *Kultúra slova*, 21, 1987, s. 21–22).

Do časopisu popri nesporne rozvážnom a cieľavedomom výbere jazykových prostriedkov preklzli aj niektoré lexičálne, gramatické a pravopisné chyby. Napr. propagátori nórskych nábytkárskej noviniek tvrdošijne hovoria *o lehátkach* namiesto *o ležadlách* (č. 5, s. 23); lekár drží *nosítka* (správne *no-*

sidlaj jednou rukou, pacient mu z nich padá, zdravotná sestra ho na *nosička* kotúľa naspäť, ale potom všetci stáli okolo nosidiel (č. 5, s. 28). V reportáži o novom systéme kladenia káblov do pôdy sa pod obrázkami aj v texte uvádzajú výhody *monolytického* (správne *monolitického*, t. j. jednoliateho, celiestvého) kolektora (č. 6, s. 29). Práca so psami v *kinologickom* (správne *kynologickom*) krúžku (č. 2, s. 15) má tiež svojich obdivovateľov, hoci s kinom ju mnoho vecí neviaže. Spomínané chyby však nemôžu prekryť svieži dojem a živý, bezprostredný charakter lexiky používanej v Mladých rozletech. Dôslednejšia korektúra v budúcnosti sa iste pričiní o bezchybnosť výraziva.

Našim torzovitým a neúplným pohľadom na stránky Mladých rozletov sme sa snažili ukázať, že mladí slovenskí čitateľia dostali časopis s bohatou a variabilnou slovnou zásobou. Ostáva len dúfať, že týždenník nezíde z nastúpenej cesty a prispieje k formovaniu plastického jazykového povedomia všetkých svojich priaznivcov.

Vladimír Patráš

SPYTOVALI STE SA

Hniloživný? — Redakcia prírodných vied v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, Bratislava: „Pri redigovaní učebnice pre 5. ročník základných škôl sa usilujeme prednostne používať domáce názvy namiesto prevzatých. Isté problémky máme s botanickým názvom *saprofyty*, resp. aj s adjektívom *saprolytický*. Pokladáme ich za fažko zapamätaťelné slová, preto chceme namiesto nich použiť domáce názvy. Podľa českého adjektíva *hniložijný* sme sa pokúsili nahradíť názov *saprofyty* domácou zloženinou *hniloživné* (v Slovníku slovenského jazyka sa totiž uvádza len prídavné meno *živný*, nie *žijný*) a spojenie *saprofytické rastliny* výrazom *hniloživné rastliny*. Prosíme o potvrdenie správnosti nášho postoja aj postupu.“

Uprednostňovanie domáčich názvov namiesto prevzatých je na istom stupni vzdelenia prirodzené a správne. Pravda, nemožno očakávať, že sa takýto postup uplatní bezvýimočne. Preferovanie domáčich názvov je v zhode s terminologickou požiadavkou, podľa ktorej názov (termín) má byť významovo priezračný. Je jasné, že pre dieťa hovoriace po slovensky prevzatý (cudzí) názov nemôže byť významovo priezračný a že na osvojenie nepriezračného názvu musí vynaložiť väčšiu námahu ako na pochopenie názvu utvoreného z domáčich prostriedkov. Kritériu významovej priezračnosti teda vyhovujú iba názvy utvorené z domáčich pomenúvacích prostriedkov.

Ako vidieť z otázky, pokus zaviesť do učebnice názov *hniloživné* a popri ňom aj terminologizované adjektívum *hniloživný* sa sčasti opiera o české adjektívum *hniložijný*. S prihliadnutím na význam názvu *saprofyt*, t. j. organizmu živiaci sa odumretými rastlinnými alebo živočíshnymi látkami, treba však zloženinu *hniloživný* podrobif krátkemu rozboru.

Pomenúvacia potreba ukazuje, že názvom sa má vyjadriť to, že rastlina sa živí, vyživuje hnilibami alebo že žije v takomto prostredí. Adjektívum

živný však nie je na to vhodné, lebo má význam „bohatý na živiny“ (SSJ V, s. 811). Je sice utvorené od slovesa *živiť* (*sa*) príponou *-ný* a mohlo by sa zaradiť medzi adjektíva s aktívnym aj pasívnym významom (takéto sú napr. adjektívia *merný*, *nosný*, *cvičný* a i. — porov. P. Ondrus — J. Horecký — J. Furdík: Súčasný slovenský spisovný jazyk, Lexikológia, 1980, s. 122), ale prekáža práve ustálosť jeho významu, teda to, že sa bežne používa ako slovo vyjadrujúce istú kvalitu (*živná pôda*). Je vlastne odvodnené od slovesa *živiť*. Preto druhú časť zloženiny so stavovým významom odporúčame hľadať v slovese *žiť*, od ktorého možno z pritomníkového kmeňa príponou *-ný* utvoriť podobu *žijný* (porov. *kuf* — *kuj-ú* — *kujný*, *priat* — *praj-ú* — *prajný*), ktorá je vydeliteľná aj v českom adjektívite *hniložijný*. Väčšina takto utvorených adjektív sú plnovýznamové a samostatné slová, osihotene však jestvujú aj ako nesamostatné slová. Napr. adjektívum *dajný* sa vyskytuje iba v zloženinách *smerodajný*, *radodajný*, adjektívum *dejný* len v zloženine *svetodejný* a adjektívum *chvejný* len v slove *neochvejný* ap. Derivát *žijný* zaraďujeme medzi nesamostatné slová.

Z povedaného vychodí, že sa prihovárame za podobu *hniložijný*. Odpoveď na otázku uzaváramo takýmito rovnicami: *saprofyty* = *hniložijné*, *saprofytické rastliny* = *hniložijné rastlinky*. Treba však dodat, že významová priezračnosť adjektívna *hniložijný* je nižšia ako pri adjektívach *radodajný*, *teplomilný*, *vodomilný* atď. Súvisí to akiese s tým, že ak do zloženiny vstupuje adjektívum utvorené z predmetového slovesa, v zloženine si zachováva takú väzbu, akú má sloveso. Preto sa napr. význam zloženiny *vodomilný* dá pria-močiaro a jednoducho opísť parafrázou „ktorý miluje vodu“. Pri adjektívach z bezpredmetových slovies je parafráza zložitejšia: *hniložijný* = ktorý žije na v hnile, žijúci z hnily, pričom sa v základe objavuje len koreň *hní-*.

Pravda, návrh zaviesť aspoň pre nižší stupeň škôl namiesto cudzieho názvu domáci názov musia ešte odobrili botanici.

Ivan Masár

Ks

Obsah 21. ročníka

BLANÁR, V.: Kodifikácie v dejinách slovenčiny — — — — —	257
BRANICKÁ, J. — GADUŠOVÁ, Z.: Prekladové hľadiská konotácie — — — — —	294
BUZÁSSYOVÁ, K.: Jazyková komika hier S. Štepku — — — — —	70
DOLNÍK, J.: Odraz hodnotenia vo význame slov — — — — —	39
DORUĽA, J.: Nad jazykom ľudových rozprávok [Z hľadiska vývinu spisovného jazyka] — — — — —	225
DORUĽA, J.: Stodvadsaťpäť rokov od Memoranda slovenského národa — — — — —	3
ĎURČO, P.: Vytváranie komického efektu pomocou frazeologických jednotiek v hrách S. Štepku — — — — —	85
DVORÁKOVÁ-ŽIARANOVÁ, R.: Na margo posledných próz Valentína Rasputina — — — — —	300
FERIANC, O.: Slovenské mená dravcov (<i>Falconiformes</i>) sveta I, II — — — — —	357
FINDO, B.: Plece a rameno — — — — —	338
FINDRA, J.: Polarita kladu a záporu vo vete a v texte. Konkurencia častic <i>aj</i> — <i>ani</i> — — — — —	198
GULDAN, A.: Ako pomenovať citlivú časť snímača fyzikálnych veličín — — — — —	342
HEGEROVÁ, K.: Názvy miesta utvorené príponami — — — — —	102
HENSEL, K. — KLASOVÁ, D. — MASÁR, I. — MATIS, D. — MATOUŠEK, B. — VILČEK, F.: Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov — — — — —	346
HORECKÝ, J.: Analogická nominácia — — — — —	129
HORECKÝ, J.: O jazyku v hrách S. Štepku — — — — —	65
HORECKÝ, J.: Štruktúra dramatického textu Štepkovho Jááánošíšsíka — — — — —	74
HORECKÝ, J.: Význam rétoriky v propagandistickej práci — — — — —	33
KAČALA, J.: Modrý — modriet, modriet sa — — — — —	279
KAČALA, J.: Spisovný jazyk a javisková reč — — — — —	10
KAČALA, J.: Spoločenské dimenzie jazyka a jazykovedy — — — — —	97
KOTULIČ, I.: Bernolákovská spisovná slovenčina a kultúrna západná slovenčina — — — — —	257
KRAJČOVIČ, R.: Hugolín Gavlovič a slovenčina — — — — —	193
LALIKOVÁ, T.: Najstaršie slovenské osobné mená apelativného pôvodu — — — — —	50
MASÁR, I.: Heslo a inzerát v reklame — — — — —	206
MASÁR, I.: Niektoré výstavbové prvky rozhlasovej a televíznej reklamy — — — — —	230
MASÁR, I.: Zapájanie termínu do odborného textu — — — — —	137
MLACEK, J.: Variantnosť frazém u Bernoláka a v súčasnom jazyku — — — — —	272
NÁBÉLKOVÁ, M.: Nad dvoma hrami Stanislava Štepku — — — — —	77
NEMCOVÁ, E.: „Správa“ o hrách S. Štepku — — — — —	66
ONDREJOVIČ, S.: Poznámky k zvukovému stvárneniu hier Stanislava Štepku Jááánošíšsík a Človečina — — — — —	87
OROSZOVÁ, D.: Metonymia a jej miesto v tvorbe technickej terminológie — — — — —	46
OROSZOVÁ, D.: O polysémii termínov v terminológii počítačov a systémov spracovania údajov — — — — —	146
OROSZOVÁ, D.: Synekdocha a termín — — — — —	335
PÍCHA, E.: Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie — — — — —	321
PÍCHA, E.: O niektorých názvoch krajín a štátov — — — — —	109